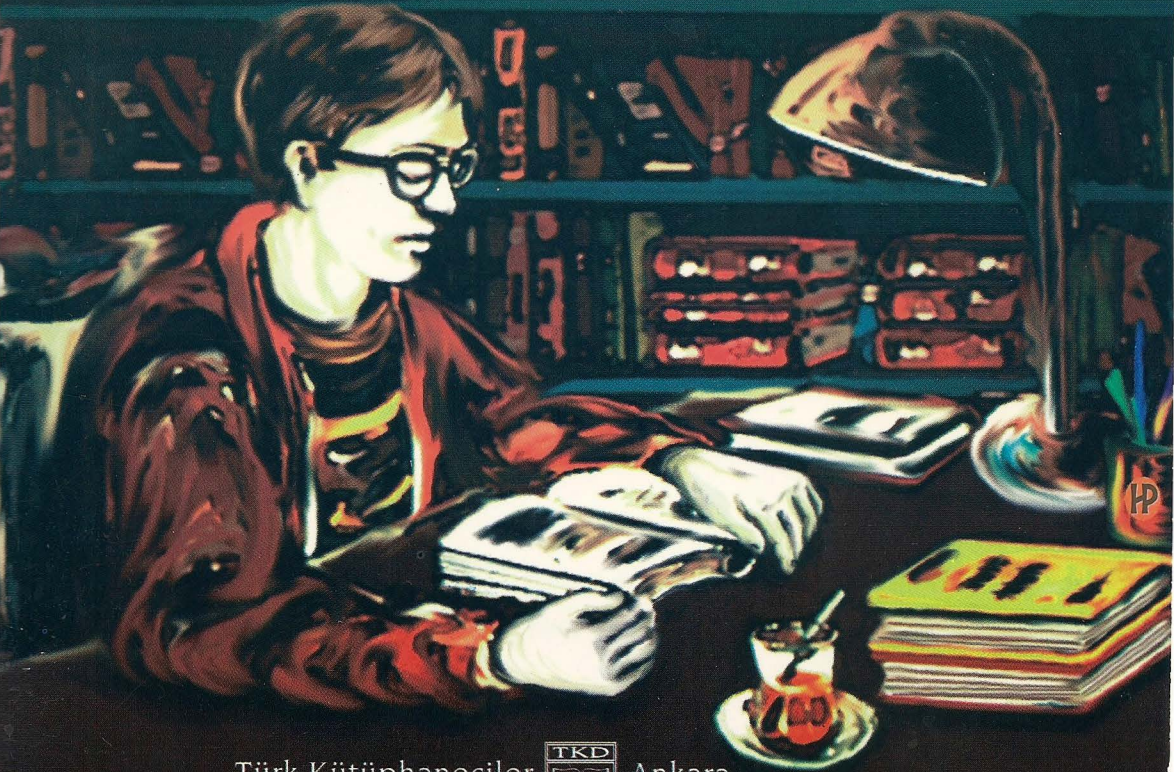

Bilgi Edinme Özgürlüğü

Yayına Hazırlayanlar

Yaşar Tonta - Ahmet Çelik

Türk Kütüphaneciler
Derneği

Ankara
1996

Bilgi Edinme Özgürlüğü

Yayına Hazırlayanlar:

Yaşar Tonta

Ahmet Çelik

Türk Kütüphaneciler Derneği

Ankara, 1996

001.01

Bilgi edinme özgürlüğü / Haz. Yaşar Tonta, Ahmet Çelik.–

1. bs.– Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1996.

vi, 98 s.; 24 cm.–(TKD Genel Merkezi Yayınları: 21)

ISBN 975-7653-54-3

1. Basım: Mart 1996

Copyright © Türk Kütüphaneciler Derneği

Tüm hakları saklıdır. Bu kitap, yayıncının yazılı izni olmaksızın herhangi bir şekilde bir bilgi erişim sisteminde depolanamaz, kopyalanamaz, bir yerden bir yere iletilemez, veya yeniden basılamaz.

Bu kitapta belirtilen görüşler yazarlarına aittir.

ISBN 975 - 7653 - 54 - 3

Sipariş ve Bilgi için:

Türk Kütüphaneciler Derneği

Elgün Sok. 8/8

06660 Kızılay - Ankara

Tel./Faks: (312) 230 13 25

E-posta: tkd-o@servis.net.tr

Sunuş

1995 yılı Kütüphane Haftasının ana teması “Düşünce Özgürlüğünün Olmazsa Olmazı: Bilgi Edinme Özgürlüğü” olarak belirlenmişti. Konuyla ilgili gazeteci, yayıncı, yazar ve kütüphanecilerin de katıldığı bir panel düzenlenmiş, kamuoyunun dikkati bu yöne çekilmek istenmiştir.

Bilgi Edinme Özgürlüğü konusunda yayın eksikliğini gören TKD Yönetimi Panelde yazılan özgün konuşmalardan da cesaret alarak bu konuda bir kitap yayımlamaya karar vermiştir. Kitap kapsamında üç tür yazı bulunmaktadır:

- 1- Konu ile ilgili telif yazılar,
- 2- Panelde yapılan konuşma metinleri,
- 3- Konu ile ilgili çeviriler.

Böylesine kapsamlı bir konuyu, bir kitap oylumunda da olsa, bütün yönleriyle verebilmenin güçlüğüne yaşadık. Bu yüzden bu kitabın, Bilgi Edinme Özgürlüğü konusunda ülkemizde yayımlanan bir ilk deneme olmaktan öte bir iddiası yoktur.

Panelde bildiri sunan konuşmacılara, kitap için yazı hazırlayan meslektaşlarımıza, dizgi işini titizlikle yapan Onur Buğan’a, kapak tasarımını yapan Hasip Pektaş’a ve basımı gerçekleştiren Öncü Limited’e teşekkürlerimizi sunarız.

Yaşar Tonta

Ahmet Çelik

İçindekiler

Ahmet Çelik ve Yaşar Tonta

Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri..... 1

Hasan S. Keseroğlu

Hosgörü, Düşünce Özgürlüğü ve Kütüphaneler..... 14

M. Tayfun Gülle

Türkiye’de Bilgi Edinme Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar..... 22

A. Oğuz İcimsoy

İdari Belgelere Erişim Hakkı: Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunları..... 46

XXXI. Kütüphane Haftası

“Düşünce Özgürlüğünün Olmazsa Olmazı:

Bilgi Edinme Özgürlüğü” Paneli

Nail Güreli.....57

Hasan Duman..... 61

Yahya Akengin..... 70

Aygören Dirim.....72

D. Mehmet Doğan..... 75

Ekler

Kütüphane Hakları Bildirgesi..... 79

Mesleki Ahlak Bildirimi, 1981..... 80

Bilgi Profesyonelleri İçin Amerikan Bilgibilim Derneği

Ahlak Kuralları..... 82

Okuma Özgürlüğü..... 84

Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası - 1986..... 88

Elektronik Bilgiye, Hizmetlere ve Bilgi Ağlarına Erişim:

Kütüphane Hakları Bildirisinin Bir Yorumu.....96

Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Bilgi Hizmetleri

Ahmet Çelik* ve Yaşar Tonta*

Giriş

Demokrasi kuramcılarından Montesquieu'ya göre düşünce özgürlüğü en önemli özgürlüktür. Ona göre, "insan, dinamik, yaratıcı ve erdemli bir varlıktır. Fakat bu nitelikler ancak özgür bir ortamda işlerlik kazanır ve gelişir. Özgür olmayan bir ortam kuşku ve korku; kuşku ve korku da belirsizlik, güvensizlik ve uyuşukluk getirir" (Kavra, 1989: 83). Montesquieu'nun bu görüşleri günümüzde de geçerlidir. Düşüncenin özgürce ifade edilebildiği ortamlarda demokratik kurumlar varlıklarını sürdürmekte ve gelişme olanağı bulabilmektedirler.

Özgür insan, özgürce düşünebilen ve kanaatlerini özgürce ifade edebilen insandır. Bunun ön koşulu da doğru, çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkıdır. Bilgi edinme özgürlüğü adını verebileceğimiz bu hakkın yetersiz olduğu ülkelerde kamuoyunun sağlıklı oluşmadığı, demokrasi dışı rejimlerin kitle iletişim araçlarını kullanarak gerçeğe aykırı durumları kendi halklarına benimsettikleri görülmektedir.¹ İşte bu nedenle, bir demokraside düşünce özgürlüğü kavramının temel öncülü, vatandaşların bilgiye -özellikle devlet organlarınınca üretilen bilgiye- erişim hakkıdır.

Günümüzün çağdaş toplumları bilgi edinme özgürlüklerini (ya da haklarını) geniş ölçüde basın-yayın araçları yoluyla kullanmaktadırlar. Onun için basın-yayın özgürlüğünün desteklenmesi kamu yararına. Kitle iletişim araçları yoluyla her türlü haberi öğrenebilme ve yayabilme 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (md. 19), 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (md. 10) ve 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi ile, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bir hak olarak tanınmıştır.

Son yıllarda Internet vb. gibi ağların kullanımının yaygınlaşması ile birlikte insanlar duygu, düşünce ve yaratılarını elektronik ortamda da kolayca yayabilme olanağına kavuşmuşlardır. Elektronik bilgilere erişimin ko-

* Doç. Dr., H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi

1 Bu konuda akla gelebilecek bir örnek Irak'tır. Saddam rejiminin, bütün olumsuzluklarına karşın, güçlü bir halk desteği bulması böyle bir politika sonucu olsa gerektir.

laylaşması ve yaygınlaşması bilgi edinme özgürlüğüne yeni bir boyut kazandırmıştır. Devlet tarafından üretilen elektronik ortamdaki bilgilere daha kolay erişim olanağı doğmuştur. Fakat aynı zamanda elektronik ortamdaki kişisel bilgilerin (mali bilgiler, sağlık bilgileri vs.) gizliliği ve güvenliği de son derece önem kazanmıştır.

Bu yazıda düşünce özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkiye değinildikten sonra, bilgi edinme özgürlüğüyle ilgili belli başlı konular (devlet bilgilerine erişim, gizlilik, elektronik bilgilere erişim, mülkiyet vd.) kısaca özetlenmektedir. Yazının sonunda bilgi edinme özgürlüğü ile kütüphaneler arasındaki ilişki üzerinde de durularak, kütüphanelerin bilgi edinme özgürlüğünün sağlanmasındaki rolü vurgulanmaktadır.

Düşünce Özgürlüğü-Bilgi Edinme Özgürlüğü İlişkisi

Ana Britannica'da (1984, c.7, s.577) düşünce özgürlüğü, "kişinin serbestçe düşünce edinebilme, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmama, bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı" biçiminde tanımlanmaktadır. Günümüzün klasik özgürlüklerinin en önemli esin kaynağı olan 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 1. maddesinde "İnsanlar hak yönünden özgür ve eşit doğarlar ve özgür ve eşit kalmaya devam ederler" denmektedir. Bildirgenin 2. maddesi ise özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmeyi doğal bir hak olarak benimsemekte, 10. ve 11. maddelerinde de dini inanç, düşünce ve düşünceyi açıklama ve yayma hakkına yer vermektedir. Bu ilkeler bazı farklılıklarla çağdaş ülkelerin anayasa metinlerine girmiş, bir bakıma evrensel olarak benimsenmiştir.

Düşünce özgürlüğü ile bilgi edinme özgürlüğü arasında mutlak bir ilişki vardır. Düşünce özgürlüğünün "olmazsa olmazı" (*sine qua non*) bilgi edinme özgürlüğüdür. Yeterli ve doğru bilgi elde edemeyen birey ve toplumların özgür davranamadıkları konusunda yeterince örnek vardır. Bilindiği gibi düşünce özgürlüğünün iki boyutu vardır:

1. Başkalarının görüşlerine özgürce erişebilme,
2. Kendi görüşlerini yayabilme (Woodward, 1990; Turfan, 1995: xiii-xiv).

Görüldüğü gibi, bilgi edinme özgürlüğü başkalarının görüşlerine, bu arada devlete ait bilgilere, erişimi konu edinmektedir. Bilgi edinme özgürlü-

günün sınırlandırılıp sınırlandırılmaması konusu, aynen düşünce özgürlüğünde olduğu gibi, önemli bir tartışma konusudur. John Stuart Mill'in öncülüğünü yaptığı bir görüş düşünce özgürlüğünün sınırsızlığını savunurken; buna karşı çıkan görüş, toplum yararı açısından, düşüncenin sınırlanabileceğini ve hatta yasaklanabileceğini öngörmektedir (Woodward, 1990: 3). Türkiye'de de 1982 Anayasası'nın *Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti* başlığını taşıyan 26. maddesinde, "Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı ve resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir" denilmekte, 13. maddesinde ise "temel hak ve hürriyetlerin Anayasanın özüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabileceği" belirtilmektedir.

Tartışma konusu olan özgürlüklerin kısıtlanması değil, bu kısıtlamaların kapsamı ve sınırıdır. Konu ile ilgili olarak Türk Anayasa Mahkemesi 1987 yılında verdiği bir kararda şu görüşlere yer vermektedir:

Hiçbir hak ve özgürlük sınırsız olmaz. Hakların ve özgürlüklerin sınırlandırılması, demokrasinin kendi iç dinamiğini ve etkinliğini sağlama ve toplumsal yararlar bakımından mümkündür. Ancak demokrasilerde bu sınırlamanın da mutlaka bir sınırı vardır. Sınırlama hak ve özgürlüğü anlamsız ve göstermelik hale getiremez, hak ve özgürlükleri özünden zedeleyip onu ortadan kaldıracak bir ölçüye varamaz ("Polis Vazife...", 1987: 21).

Tarihsel süreçteki çeşitli örnekler göstermektedir ki kutsal (dinsel) değerler, kamu güvenliği, devleti koruma, kişileri koruma, pornografi vb. gerekçelerle çeşitli ülkelerde düşünce özgürlüğü ve doğal olarak bilgi edinme özgürlüğü sınırlandırılmaktadır (Molz, 1990: 25). Bu kısıtlamaların bazen aşırıya kaçtığı da olmaktadır. Bu konudaki en çarpıcı örnek, bundan birkaç yıl önce *The New York Times* gazetesinde de yayımlanan Terry Anderson örneğidir. Ünlü Amerikalı gazeteci Anderson, ABD Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası (1986) gereğince ABD'nin resmi kaynaklarında Beyrut'taki kendi esaret günleriyle ilgili ne tür bilgi ve belgeler bulunduğunu görmek istemiş, ancak Amerikan hükümeti "teroristlerin mahremiyet haklarının ihlal edilmiş olacağı" gerekçesiyle kendisine bazı belgeleri görme izni vermemiştir!

ABD'de son olarak çıkarılan Telekomünikasyon Yasasında yer alan müstehcenlikle ilgili maddenin Amerikan Anayasasına aykırı olduğu öne sürülmektedir. Bu madde ile kişilerin düşündüklerini özgürce ifade etmelerinin olanaksız hale geldiği, sırf içinde yedi müstehcen sözcükten biri geçtiği için elektronik tartışma listelerinin bazılarının kapatılabileceği söylenmek-

tedir. Hatta yasanın bu maddesine aykırı düşmemek amacıyla bazı tartışma listelerine gönderilen mesajlar otomatik olarak denetlenmektedir. Bu tür bir davranışın kişilerin kendilerini ifade etmelerini engellediği görüşü savunularak bunula ilgili yaşanmış ve çarpıcı bir örnek verilmektedir. Amerikan Beyaz Saray Web sayfasına gönderilen bir mesajda sırf “meme” sözcüğü geçtiği için bu mesaj otomatik olarak elenmiştir. Oysa, daha sonra mesajın meme kanseriyle ilgili olduğu görülmüştür! Bu maddeyi protesto etmek için İnternet ortamındaki Web sayfaları bir süre karartılmış ve kamuoyunun dik-kati buna çekilmek istenmiştir.

Kısmen de olsa bu ve benzeri kısıtlamalar nedeniyle olsa gerek, ABD’de her yıl 16 Mart günü “Bilgi Edinme Özgürlüğü Günü” olarak kutlanmaktadır.

Devlet Bilgilerine Erişim ve Bilgi Edinme Özgürlüğü

Öte yandan, hükümetler, resmi bilgilere erişimin kısıtlanması, ulusal savunma, kamu düzeni, gizli bilgileri açıklama yasağı gibi düzenlemelerle doğrudan ya da dolaylı olarak bilgi edinme özgürlüğünü kısıtlayabilmektedirler (Gboyega, 1995: 136). Örneğin, ülkemizde 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda yer alan “Gizli Bilgileri Açıklama Yasağı” kapsamında, devlet memurları kamu görevleri ile ilgili olarak kitle haberleşme araçlarına bilgi ya da demeç veremezler (Gözübüyük, 1995: 172). Bu maddenin halkın haber alma özgürlüğünü büyük ölçüde engellediği açıktır. Oysa, bütçelerinin tamamını veya bir kısmını kamu kaynaklarından sağlayan kuruluşlar (üniversiteler, bakanlıklar, kamu kuruluşları vs.) yönetim kurulu toplantılarını da kamuya açık olarak gerçekleştirmek durumundadırlar. Örneğin, Amerikan vatandaşları Açık Toplantı Yasasına göre, kendi vergileriyle ayakta duran kuruluşların (personelle ilgili konular dışında) yaptıkları toplantıları izleyebilirler. Böyle bir yaklaşım aynı zamanda “saydam devlet” anlayışının da bir göstergesidir.

Kuşkusuz, kamu kaynaklarıyla üretilen bilgilerin dağıtımı ve bu bilgilere erişim konusu da bilgi edinme özgürlüğüyle yakından ilişkilidir. Vatandaşlar kendi ödedikleri vergiler kullanılarak üretilen bilgilere erişim hakkına sahip olmalı ve bu belgelere özgürce erişebilmelidirler.

Devletin resmi bilgi ve belgelerine erişimde iki tür sınırlamadan söz etmek mümkündür. Bazı kamu kuruluşları tarafından yayımlanan kitap ve raporlar *içerik* açısından sadece o kuruluş mensuplarının erişimine açıktır.

Dışarıdan gelen kullanıcıların ise ya izin almaları gerekmekte, ya da söz konusu belgelere erişimleri kısıtlanmaktadır.

Öte yandan, gizli olmadığı halde bazı kaynaklara *fiziksel* açıdan erişim, bu bilgileri üreten kuruluşların gerekli önlemleri almamaları ve kolaylık sağlamamaları nedeniyle sınırlanabilmektedir. Örneğin, ülkemizde TBMM tarafından çıkarılan ve *Resmi Gazete*'de yayımlanan yasa ve yönetmelikler herkesin erişimine açıktır. Keza, Yargıtay, Danıştay gibi kurumların aldıkları kararlar da çeşitli yollardan duyurulmaktadır. Ancak bu tür kaynaklara erişim devlet tarafından daha etkin bir biçimde düzenlenebilir kanısındayız. Örneğin, yasama organınca çıkarılan yasa ve yönetmeliklerin, tutanak dergilerinin Internet aracılığıyla herkesin kullanımına açılmaması için hiçbir teknik neden bulunmamaktadır. Nitekim bu bilgiler özel bir şirket aracılığıyla zaten pazarlanmaktadır. Nedendir bilinmez, tüm vatandaşları ilgilendiren bu tür yasa ve yönetmelikler devlet tarafından ücretsiz olarak daha geniş bir kullanıcı grubuna sunulmamaktadır. Örneğin, bu araştırmayı yaparken Internet aracılığıyla Amerikan Kongre Kütüphanesine bağlanıp Amerikan Temsilciler Meclisi ve Senatosunda "bilgi edinme özgürlüğü" konusunda neler yapıldığını saptayarak, ilgili yasanın (Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası, 1986) ve yasa tasarısının (Elektronik Bilgi Edinmeyi Geliştirme Yasası, 1995) tam metinlerini kolayca kendi bilgisayarımıza aktarabilmiştik. Oysa bir başka araştırma nedeniyle gittiğimiz bir kamu kuruluşunun bilgisayar merkezinden istediğimiz içtihat kararlarından (42) sadece üç tanesini bastırabiliyorduk. Görevliye elektronik ortamdaki bu kararları yanımızda götürdüğümüz bilgisayar disketine aktarıp aktaramayacağımızı sorduğumuzda aldığımız yanıt da ne yazık ki olumsuzdu.

Kamu kaynaklarıyla üretilen ve hiçbir gizliliği olmayan bu tür bilgilere erişimin gereksiz yere kısıtlanmaması ve bu bilgilerin bir an önce Internet aracılığıyla kullanıma açılması gerektiği kanısındayız.

Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Gizlilik

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve Internet aracılığıyla bilgilerin bir yerden bir başka yere kolayca aktarılabilmesi elektronik olarak gönderilen mesajların güvenliğini ve gizliliğini de gündeme getirmektedir.

Bu konuda yasalarda ya hiç yaptırım yoktur, ya da yetersizdir. Elektronik iletişim olanaklarını sağlayan işyerleri, çalışanların elektronik posta trafiğini istedikleri takdirde kontrol edebilmektedirler. Açılan davalarda iş-

yerleri haklı görülebilmektedir. Buna gerekçe olarak da bu tür olanakların zaten iş dışı amaçlar için kullanılamayacağı gösterilmektedir.

Yasal kısıtlamalardan kaynaklanan bir başka husus, bilgi edinme özgürlüğü ile özel yaşamın gizliliğinin nasıl bağdaştırılması gerektiğidir. Özel yaşamın gizliliği, kişilerin özel yaşamına ve aile yaşamına müdahalede bulunulmamasını ve saygı gösterilmesini öngören temel bir hak olarak bazı ülkelerde yasal güvence altındadır. Bu durum, doğal olarak ilgili kişiye yönelik bilgilere erişimi kısıtlamaktadır. Ancak politikacılar ve devletin önemli katlarında görev yapanlara bu ilkenin daha esnek bir biçimde uygulanması (yani bu kişilerin toplumdan gizli-saklı hiçbir şeylerinin olmaması) batılı demokrasilerin benimsediği bir olgudur.

Bilgi edinme özgürlüğü ile gizlilik arasında nazık bir denge vardır. Kişilerin sağlık, eğitim ve mali durumlarıyla ilgili bilgilerin elektronik olarak kolayca edinilebilmesi ne derece bilgi edinme özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir? Örneğin, yaşam sigortası hizmeti veren firmaların kişilerin sağlık bilgilerine erişebilmeleri bu firmaların verdikleri hizmetleri nasıl etkileyebilir? Bu tür firmalar onulmaz bir hastalığa yakalanma riski olan kim-seleri sigorta etme konusunda nasıl davranırlar?

Bir diğer tartışma bilginin paralı olup olmaması konusunda sürmektedir. Bir görüşe göre, "bilgi ticari bir meta niteliği kazanmıştır ve her meta-nın bir karşılığı vardır; bu yüzden bilgi de paralı olmalıdır." Karşıt görüşte-kiler ise bilgilenme hakkının, bu arada ücretsiz kütüphane ve bilgi hizmetle-rinin evrensel bir hak olduğunu ve bilginin parasız olması gerektiğini öne sürmektedirler. Bu konudaki tartışmalar giderek artmaktadır.

Kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde bulunan kullanıcılarla ilgili özel bilgiler veya tutulan kayıtlar herkese açık mıdır? Bilim, gizlilik ve bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkiler nelerdir? Bilgi edinme özgürlüğü ile akademik özgürlük arasında ne tür ilişkiler vardır?

"Düşünsel mülkiyetin korunması" üzerine yapılan tartışmalar da kütüphane-cileri ilgilendiren bir başka alandır. Burada da bilgi erişim ile mülkiyet hakkı çatışabilmektedir. Bazı ülkelerde bu konu ile ilgili olarak bağla-yıcı düzenlemeler yapılmaktadır.

Elektronik Bilgilere Erişim ve Bilgi Edinme Özgürlüğü

Eğer demokratik bir toplumda düşünceler serbestçe tartışılacaksa insanların bilgiye erişimleri zorunludur. Entellektüel özgürlük ve bilgi edinme öz-

gürlüğü kütüphanecileri de çok yakından ilgilendirmektedir. Nitekim Amerikan Kütüphane Derneği (ALA) 1982-83 yılında “Bilgiye Özgürce ve Hakça Erişim Komisyonu” kurarak konuyu ayrıntılı olarak incelemiştir. Komisyon tartışmaları sansürden daha çok bilginin yayımı ve bilgiye erişim üzerinde yoğunlaşmış ve bu bağlamda konuya Amerikan Anayasasının televizyon yayınları ve elektronik bilgi iletim sistemlerini de içine alıp almadığı, teknoloji temelli bilgi sistemlerinin vatandaşlar için fiziki, mali, eğitsel ve teknik engeller yaratıp yaratmadığı ve devlet bilgilerinin dağıtımı ve bu bilgilere erişim açılarından yaklaşmıştır (Eaton, 1990: 112). Adı geçen Komisyonun raporu 1986 yılında yayımlanmıştır (American Library Association, 1986). Rapor devletin ürettiği bilgilere erişim konusunda güçlü yorumlar içermekte ve sürekli bir bilgi okumaz yazmazlar alt sınıfı yaratmanın ulusal çıkarlara uygun olmadığı not edilmektedir. Dahası, geleneksel ya da elektronik formattaki bilgi kaynaklarına erişimi sınırlanan kimselerin gerçek anlamda modern demokratik topluma ve serbest pazar ekonomisine tam ve etkin olarak katılım fırsatının ellerinden alındığı vurgulanmaktadır. Bazı devlet bilgilerinin sadece elektronik ortamda erişilebilir olmasının, çok uzun süreden beri derleme kütüphaneleri yoluyla vatandaşların devlet bilgilerine erişimini sağlayan ve böylece toplumsal bir işlevi yerine getiren kütüphaneler için de bazı sonuçlara yol açacağı öngörülmektedir (Eaton, 1990: 117).

Elektronik bilgilere erişim konusunda Amerikan Kütüphane Derneği çalışmalarına devam etmiş ve son olarak Kütüphane Hakları Bildirgesini elektronik bilgilere, hizmetlere ve bilgi ağlarına erişim açısından yorumlamıştır (bkz. Ekler). 24 Ocak 1996 tarihinde ALA Konseyi tarafından kabul edilen bu yorumda, kütüphane ve kütüphanecilerin varlık nedeninin, “düşüncenin kaydedildiği format ve teknoloji ne olursa olsun bir düşünceyi tanımlama, düzenleme, hazırlama ve erişimi sağlamakla bu hakların kullanımını kolaylaştırmak olduğu” vurgulanmaktadır. Öte yandan, evrensel bir bilgi köyünde yaşadığımız halde, pek çok kişinin ekonomik koşullar, teknolojik olanaklar ve alt yapı farklılıkları yüzünden elektronik kaynaklara erişemedikleri, bunun da insanların “bilgiye sahip olanlar” ve “bilgiye sahip olmayanlar” (information “have’s” and information “have nots”) şeklinde iki sınıflı bir toplum yaratacağından endişe edilmektedir.

Elektronik bilgi edinme özgürlüğü: Halen Amerikan Kongresinde Senatör Patrick Leahy’nin desteklediği “Elektronik Bilgi Edinmeyi Geliştirme Yasası” tasarısı gündemdedir. Bu yasa tasarısı, ABD’de ilk kez 1966’da çıkarılan ve 1974 ve 1986’da bazı değişiklikler gören Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasasındaki maddelerin kapsamına elektronik bilgileri de sokmaktadır. Ör-

neğin, tasarıda elektronik formda yayımlanan kamuya ait bilgi ve belgelerin de dizinlenmesi ve kamunun yararına sunulması zorunlu hale getirilmektedir. Elektronik bilgi edinme özgürlüğünün yasal düzenlemeye kavuşturulması konusundaki çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu kesimde elektronik bilgilere erişim ile bilgi edinme özgürlüğü üzerinde durduk. Ancak konuyu daha da genelleştirecek olursak, teknolojinin, özellikle bilgisayar ağları yoluyla elektronik bilgilere erişmenin bilgi edinme özgürlüğü üzerine etkilerinin derinlemesine incelenmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Teknolojiye dayalı bilgi sistemlerinin vatandaşlar için fiziksel, maddi, eğitimsel ve teknik engeller oluşturup oluşturmadığı ve varsa bunların neler olduğu araştırılmalıdır.

Düşünce Özgürlüğü, Bilgi Edinme Özgürlüğü ve Kütüphaneler

Olsen (1994: 32) Cornell Üniversitesi Albert Mann Kütüphanesindeki elektronik kütüphane kurma çalışmaları bağlamında düşünce özgürlüğü ile bilgi erişim özgürlüğü arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır:

Düşünce özgürlüğünün temeli, bilgiye erişim özgürlüğüdür. Bu olmaksızın ne özgür araştırma, ne gerçeğin izlenmesi, ne de bilimin ilerlemesi gerçekleşebilir. Üniversitede akademik topluluğun her üyesinin bilgi edinme özgürlüğünü ve bilgiyle ilgili tüm görüş açılarına erişimi garantileyen kurum kütüphanedir. Bu erişim özgürlüğünü sağlama ve koruma kütüphaneye yol gösteren idealdir.

Bu idealin izlenmesinde kütüphane şunları garanti eder:

- İçeriğine bakılmaksızın tüm kayıtlı bilgilere önyargısız olarak yaklaşılmalıdır;
- Erişimi kısıtlanmaksızın ve ayırım yapmadan bilgi herkese eşitçe sunulmalı;
- Kullanıcının kişilik hakları korunmalı, bireyler toplumca benimsenmeyen görüşleri izlemekte özgür olmalı ve ne okudukları açıklanmamalıdır;
- Kullanıcıların ne yaptıklarıyla ilgili olarak bir kanaat, düşünce ileri sürülmemeli ve etkide bulunulmamalıdır.

Bilgi edinme özgürlüğü ile ulusal bilgi politikaları arasındaki ilişkiler üzerinde bu zamana dek pek durulmamıştır. Ancak ulusal bilgi politikalarında bilgi edinme ile ilgili konulara yer verilmesi gerekmektedir. Bilgi edin-

me özgürlüğü veya sansürle ilgili konuların özelde profesyonel kütüphanecileri, genelde bilgi hizmetlerini hangi yönleriyle ilgilendirdiği ayrıntılı olarak irdelenmelidir (Kızılkın, 1988; Sağlamtuğ, 1991). Örneğin, kütüphanelerin yayın seçme politikaları ile bilgi edinme özgürlüğü arasında ne tür bir ilişki söz konusudur? Kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde bulunan kullanıcılarla ilgili özel bilgiler veya tutulan kayıtlar herkese açık mıdır? Yakın geçmişte yaşanan bir olayda, Amerikan Haber Alma Ajansı CIA'nın, kütüphane kullanıcılarına ilişkin kayıtları incelemek istemesi büyük tartışmalar yaratmıştır. Bilim, gizlilik ve bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkiler nelerdir? Bilgi edinme özgürlüğü ile akademik özgürlük arasında ne tür ilişkiler vardır? Hakemli dergilere gönderilen, ancak yayımlanması şu veya bu nedenle uygun bulunmamış makaleler kişilerin bilgi yayma ve dağıtım ile bilgi edinme özgürlüğünü nasıl etkilemektedir?

Bu bağlamda derleme yasaları ile bilgi edinme özgürlüğü arasındaki ilişkilere de kısaca değinmekte yarar görüyoruz. Bilindiği gibi, derleme yasalarının temel amaçlarından bir tanesi de, vatandaşların, bir ülkede üretilen bilgilere ve yayımlanan kitap ve dergilere kolayca erişimine olanak sağlamaktır. Belli kütüphaneler (Milli Kütüphane, Meclis Kütüphanesi, vd.) tarafından toplanan derleme nüshaları kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Böylece, dolaylı yoldan da olsa, halkın bilgi edinme özgürlüğü bir dereceye kadar sağlanabilmektedir.

Ancak, ne yazık ki, derleme yasasının uygulanmasından kaynaklanan bazı sorunlar nedeniyle kütüphanelere düzenli olarak ulaşması gereken nüshalar, yerine ya hiç ya da zamanında ulaşmamaktadır. Öte yandan, bazı nedenlerle derleme nüshaları yayımlanmalarından ancak üç-dört yıl geçtikten sonra duyurulabilmekte ve okuyucu önüne çıkarılabilmektedir. Bu da vatandaşların, bu tür bilgilere zamanında erişememelerinden dolayı bilgi edinme özgürlüklerinin kısıtlanmasına yol açabilmektedir. Derleme yoluyla derme geliştiren kütüphanelerimizin konuya bir de bu açıdan yaklaşarak bir an önce vatandaşların zamanında bilgi edinmelerine olanak veren sistemler kurmalarında büyük yarar vardır.

Sonuç

Düşünce özgürlüğünün temel koşulu olan bilgi edinme özgürlüğü ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Batılı demokrasilerde bilgi edinme özgürlüğü büyük ölçüde garanti altına alınmış, bu toplumlarda kişi haklarının korunma-

sı ön plana çıkmaya başlamıştır. Önemli sayıda ülkede ise bilgi edinme özgürlüğü çok yetersiz düzeyde gerçekleşebilmiştir. Demokrasi ile doğrudan ilintili olan bu özgürlüğe gereken önemi vermek çağdaş devletlerin vazgeçilmez görevidir. Çünkü bilgi edinme özgürlüğü düşünce özgürlüğünün, düşünce özgürlüğü de demokrasinin temel kaynağı ve güvencesidir.

Kaynaklar

Bu yazıda bilgi edinme özgürlüğü konusuna belli başlı birkaç yönüyle değindik. Ancak bilgi edinme özgürlüğü çok boyutlu bir konu olduğundan, bir makale çerçevesinde konuyu bütün yönleriyle ele almak hemen hemen olanaksız görünmektedir. Bu bakımdan, bu makalede sözünü edemediğimiz, ancak konuyla ilgilenenlerin başvurmak isteyebilecekleri kısa bir kaynakça hazırladık. Bu kaynakçada yer alan çalışmalar konunun ne denli önemli olduğunu açıkça göstermektedir kanısındayız.

1995 yılında yapılan XXXI. Kütüphane Haftasının ana teması “Düşünce Özgürlüğünün Olmazsa Olmazı: Bilgi Edinme Özgürlüğü” idi. Gerek Kütüphane Haftası için düzenlenen etkinliklere hazırlanmak, gerekse bu yayın için kullanmak amacıyla geniş bir literatür taraması gerçekleştirdik. Aşağıdaki kaynaklardan da görüleceği gibi, bilgi edinme özgürlüğü oldukça “sıcak” bir konu. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde konunun hemen hemen her yönüyle (düşünce özgürlüğü, sansür, okuma özgürlüğü, özel yaşamda gizlilik, resmi kayıtların gizliliği, vd.) ilgili kitap ve makaleler yayımlanmış. Bizde ise bilgi edinme özgürlüğü konusundaki yayınlar yok denecek kadar az. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, *İnsan Hakları Yıllığı* gibi dergilerin yanı sıra birçok kaynak kitabı da gözden geçirmemize karşın konuyla doğrudan ilgili yazılara pek rastlayamadık. Bulabildiğimiz konuya en yakın makalenin başlığı “Yönetimde Açıklık-Gizlilik Bilgi Alma Hakkı” idi.

Aşağıdaki kaynakça kapsayıcı (exhaustive) olmayıp, son derece seçmeci davranılarak hazırlanmıştır. Amaç, listelenen kaynakların çeşitliliğinden de anlaşılacağı üzere, konunun ne kadar kapsamlı olduğunu ortaya koymaktır. Bilgi edinme özgürlüğü konusunda Türkçe literatürde de bu denli ayrıntılı çalışmalar yapılmasına bir nebze katkıda bulunur umuduyla bu kaynakçayı koymayı uygun gördük.

Referanslar ve Kaynakça

- Adler, Allan. (1987). *Using the Freedom of Information Act : a step by step guide*. Washington, D.C. : American Civil Liberties Union Foundation.
- Aliefendioğlu, Yılmaz. (1991). "Temel hak ve özgürlükler açısından anayasa yargısı", *Amme İdaresi Dergisi* 24(3): 101-107.
- American Library Association. Commission on Freedom and Equality of Access to Information. (1986). *Freedom and equality of access to information : a report to the American Library Association / Commission on Freedom and Equality of Access to Information*; Dan M. Lacy, chair. Chicago : ALA.
- Barnes, Trevor. (1980). *Open up!: Britain and freedom of information in the 1980s*. London: Fabian Society.
- Bell, Robin and Helen Watchirs. (1988 December) *Freedom of information : the commonwealth experience Australian Journal of Public Administration* 47(4).
- Biggs, M. (1990 Summer-Fall). "The impact of peer review on intellectual freedom," *Library Trends* 39(1-2): 145-167.
- "Bill of Rights and Responsibilities for Electronic Learners," (May-June 1993). *EDUCOM Review* 28(3): 24-27.
- Bloch, S. et al. (1994 December 5). "Can patients safely read their psychiatric records - implications of freedom of information legislation," *Medical J. of Australia* 161(11): 665-666.
- Bowron, A. (1989 September 1). "Freedom to Read," *Canadian Library Journal* 114(14): 221-221.
- Brady, Patricia. [1991]. *The tension between Freedom of Information and Privacy Protection Acts for State Departments of Motor Vehicles*. Charlottesville, Va.: Virginia Transportation Research Council.
- Braunstein, Y.M. (1990 Summer-Fall). "Resolving conflicts between information ownership and intellectual freedom," *Library Trends* 39(1-2): 126-131.
- Buschman, J. (May 1994). "Librarians, self-censorship, and information technologies," *College and Research Libraries* 55(3): 221-228.
- Casey, William L. et al. (1983). *Entrepreneurship, productivity, and the Freedom of Information Act : protecting circumstantially relevant business information*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Cate, F.H. et al. (1994 Winter). "The right to privacy and the public's right to know - Central purpose of the Freedom of Information Act," *Administrative Law Review* 46(1): 41-74.
- "Düşünce özgürlüğü". (1984). *Ana Britannica*. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Eagles, Ian et al. (1992). *Freedom of information in New Zealand*. Auckland; New York: Oxford University Press.
- Eaton, N.L. (1990 Summer-Fall). "Freedom and equality of access to information - The Lacy Commission Report," *Library Trends* 39(1-2): 111-125.
- "Electronic Freedom of Information Improvement Act of 1995." (1995 July 28). (S. 1090; 104th Congress, 1st Session, (Yasa tasarısının elektronik kopyası Kongre Kütüphanesi katalogundan edinilebilir (telnet://locis.loc.gov).
- Emerging democracies and freedom of information*. (1995). Ed. by Barbara Turfan et

al. London: The Library Association.

- Feinberg, L.E. (1989). "Managing the Freedom of Information Act and Federal information policy," *Government Information Quarterly* 6(4): 345-363.
- Freedom of information and expression in Australia: a commentary by Article 19 on the report submitted to the United Nations Human Rights Committee by the government of Australia.* (1988). [London] : Article 19 Research Information Centre on Censorship.
- Freedom of information and expression in Ecuador : a commentary on the report submitted to the Human Rights Committee by the government of Ecuador.* (1989). [London] : Article 19 Research and Information Centre on Censorship.
- Freedom of information and expression in Guinea.* (1989). [London, U.K.] : Article 19 Research & Information Centre on Censorship.
- Freedom of information and expression in Hong Kong : a commentary by Article 19 on the report submitted to the Human Rights Committee by the government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.* (1988). [London] : Article 19.
- Freedom of information and expression in Iraq : a commentary by Article 19 on the report submitted to the United Nations Human Rights Committee by the Government of the Republic of Iraq.* London : Article 19 Research and Information Centre on Censorship,
- Freedom of information and expression in Japan: a commentary on the report submitted to the Human Rights Committee by the Government of Japan.* (1989). [London, U.K.] : Article 19.
- Freedom of information and expression in the Central African Republic: a commentary by Article 19 on the report submitted to the United Nations Human Rights Committee by the government of the Central African Republic.* (1989). [London] : Article 19 Research & Information Centre on Censorship.
- Freedom of information and youth.* (1986). Jana Varlejs, editor. Jefferson, N.C. : McFarland.
- Freedom of information trends in the information age.* (1986). Edited by Tom Riley and Harold C. Relyea. London, England ; Totowa, N.J. : F. Cass, 1983.*The information needs of a democratic society : proceedings of the Twelfth Annual Colloquium on Intellectual Freedom.* Los Angeles: University of California, Los Angeles, Graduate School of Library and Information Science.
- Gboyega, Banjo. (1995). "Freedom of information in Nigeria", in (Emerging..., 1995: 135-143).
- Gözübüyük, Şeref. (1995). *Yönetim hukuku*. 8. bası. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Grade, M. (1994 May-June). "The state of the nation (Freedom of information and the freedom of secrecy in Britain," *Index on Censorship* 23(1-2): 207-213.
- Hazell, R. (1989 Summer). "Freedom of information in Australia, Canada and New-Zealand," *Public Administration* 6(2): 189-210.
- Information, freedom of access and perestroika* [teleconference videocassette]. (1990). Riverside, Calif. : U.C. Riverside Media Resources.
- Intellectual freedom manual.* (1989). Compiled by Office for Intellectual Freedom of the American Library Association. Chicago: ALA.

- Kaboğlu, İbrahim. (1993). "Düşünce özgürlüğü (Avrupa ölçütleri ve Türkiye). *İnsan Hakları Yılı* 45-53.
- Kavra, Erol. (1989). "Montesquieu ve de Tocqueville'e göre demokrasi ve temel güvenceleri", *Amme İdaresi Dergisi* 22(3): 75-83.
- Kızıllıkan, Zafer. (1988) "Düşünce özgürlüğü ve kütüphanecilik", *Türk Kütüphaneciliği* 2(4): 159-165.
- Mankekar, D. R. (1981). "Whose freedom? Whose order?: a plea for a new international information order by Third World. Delhi : Clarion.
- Milevski, S.N. (1990 Summer-Fall). "Federal policy-making and national security controls on information," *Library Trends* 39(1-2): 132-144.
- Molz, R. Kathleen. (1990). "Censorship: current issues in American libraries," *Library Trends* 39(1-2): 18-35.
- "Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu Kanuna bazı maddelerin eklenmesi hakkında 3233 sayılı Kanun'un iptali istemine ilişkin kararı" (Anayasa Mahkemesi Kararı) *Resmi Gazete* 14 Ağustos 1987 (No. 19544).
- "Political barriers to information access," (Special issue). (1983). *Special Libraries* 74(4).
- Olsen, Jan. (1994). "Introduction", *Library Hi Tech* 12(3): 32-37.
- Protecting works of fact : copyright, freedom of expression, and information law.* (1991). Editors and contributors, Egbert J. Dommering ... [et al.]. Deventer; Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers.
- Riley, T.B. and D. Goldberg (1993). "First Freedom of Information Conference - Hungary," *Government Information Quarterly* 10(3): 365-368.
- Sağlamtunç, Tülin. (1991). "Kütüphanecilik açısından düşünce özgürlüğü ve sansür", *Türk Kütüphaneciliği* 5(3): 93-99.
- Sarkaria, R. S. (Ranjit Singh). (1991). *Freedom of information and official secrecy.* Bhopal : Makhanlal Chaturvedi Rashtriya Patrakarita Vishwavidyalaya.
- Threats to freedom of information.* (1985). Washington, D.C. : Media Institute.
- Tilson, J.L. (1993 May). "Freedom of information acts - invaluable resources," *Trial* 29(5): 43-46.
- Timberlake, L. (1989 July-August). "Freedom of information on the environment," *Index on Censorship* 18(6-7): 6-7.
- Turfan, B. (1995). "Introduction" in (Emerging..., 1995: xiii-xiv).
- Wilson, Des. (1984). *The Secrets file: the case for freedom of information in Britain today.* Foreword by David Steel. London; Portsmouth, N.H.: Heinemann Educational.
- Woodward, Diana. (1990). "A framework deciding issues in ethics". *Library Trends* 39(1-2): 8-17.

Hoşgörü, Düşünce Özgürlüğü ve Kütüphaneler

Hasan S. Keseroğlu*

İnsanlık tarihi, düşünce tarihi, bilim tarihinin, özellikle de tek tanrılı dinlerin ortaya çıkması ardından en çok ilgilendikleri konulardan biri de hoşgörü kavramı olmuştur. Hoşgörü, günümüzde de bir sorun olarak gündemimizdeki yerini korumaktadır. Bundan dolayı da, Unesco, bütün ulusların üstünde düşünmesi, tartışması için, 1995 yılını “Hoşgörü Yılı” olarak kutlamıştır.

Bu yazının amacı da, “hoşgörü” ile “düşünce özgürlüğü”nün kütüphanelerle olan ilişkisini, özellikle, Eskiçağdaki gelişmeler ışığında irdelemek olacaktır.

Hoşgörü, Latince *tolerare* eyleminden, izin vermek, katlanmak, çekmek, giderilemeyecek bir kötülüğe boyun eğmek, göz yummak anlamlarına gelir. Türkçeye, Fransızcadan “tolerans” olarak geçen, Osmanlıca “müsamaha” ile karşılanan hoşgörü kavramının değişik tanımlarını görüyoruz: *Encyclopaedia Britannica*’da, “Başkalarını eylem ve yargılarında serbest bırakma, kendi görüşümüze ya da çoğunluğun görüş biçimine aykırı görüşlere sabırla, hem de yan tutmadan katlanma” biçiminde tanımlanıyor. *Brochhaus*’da, “Özellikle din alanında aykırı kanılara ses çıkarmama (karışmama)” diye tanımlanırken; Johannes Kühn, “Başkalarına katlanma...Başkasını kendi haline bırakma” biçiminde tanımlıyor (Batuhan, 1958: 14).

Bir başka kaynakta, hoşgörü kavramı, “1. Başkalarının düşünce ve kanılarını hoşgörme, onların da geçerliliklerine karşı tepki göstermeme. 2. Başkalarının düşünce ve kanılarını özgürce dile getirmesini ve düşüncelerine göre yaşamasını hoşgörme tutumu” (Akarsu, 1975: 89) biçiminde tanımlanmaktadır.

Gerçek anlamda hoşgörü (tolerans) problem olarak, “insanlığı kurtarmak, dünyayı düzeltmek, yeryüzünde Tanrı ülkesini gerçekleştirmek tutkusuyla ortaya çıkan Hristiyanlık, İslamlık gibi misyoner kuruluş dinleriyle ortaya çıkar. Doğal olarak böyle bir problem, eski Yunan-Roma ulus dinlerinde yoktur” (Batuhan, 1958: 48).

Ancak, hoşgörü, Din’le ortaya çıkar. Din açısından hoşgörülü/hosgörüsüz olmak iki yaklaşımla değerlendirilmektedir: Birincisi, hoşgörülü olup ol-

* Doç. Dr., İ.Ü. Ed. Fak. Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi

mamanın bir yaratılış işi olması, ikincisi ise, kişilerin zeka düzeyi ile kültürel donanımlarıdır (Batuhan, 1994: 127).

“Tarih boyunca en büyük ve en uzun ömürlü baskı dinden kaynaklandı-ğı için demokraside ilk öncelik “düşünme özgürlüğü”ne verilmiştir, zira insan davranışlarını en çok etkileyen inançlar ve fikirler olduğu için, düşünme özgürlüğü davranış özgürlüğünün de temeli” (Batuhan, 1994: 126) sayılmıştır.

Hoşgörünün olmadığı yerde düşünce özgürlüğünden, düşünce özgürlüğünün olmadığı yerde de hoşgöründen söz etmek olanaksız görünüyor. Gerek hoşgörü, gerek düşünce özgürlüğü, günümüzde çağdaşlığın temel ölçütlerini oluşturan iki temel olgu olarak onay görüyor. Bir başka deyişle, hoşgörü kavramını ele almak, kaçınılmaz olarak düşünce özgürlüğünü ele almayı gerektiriyor.

Düşünce Özgürlüğü

İnsanları düşünmekten hiçbir şey alıkoyamaz. İnsan düşünür. İçinde yaşadığı rejim izin vermese de, yasaları, belirlenen sınırlar dışına çıkıp düşünenleri ağır cezalarla cezalandırırsa da, insan düşünür.

Düşünce, insanın düşünme yetisiyle kafada oluşturduğu eylemdir. İnsana özgü bu durumun oluşması, gelişmesi insanın düşünme yetisini besleyen bilgi ile gerçekleşir. Bilgi ile düşünce arasındaki sıkı ilişki yadsınamayacak denli açıktır. Özellikle, bilimsel düşünce, belirli bir disiplin, yöntemle ele alınıp oluşturulan ve geliştirilen düşünce, bilgi temelli olmak zorundadır. Değişik bir deyişle düşünce bilgiye bağlı, bilgi taşıyıcısına bağımlıdır. Belirli bir konuda bilimsel düşünce üretmek, daha önceden o konuda ortaya konmuş bilgileri bilmemizi gerektirir. Bu bilgiler de kitap, süreli yayın, ses kaydı, video kayıt, harita, CD-ROM vb. gibi ayrımlı bilgi kaynaklarıyla çıkar karşımıza. O zaman şöyle bir sonuca varabiliriz: Düşünce eyleminin ilk evresi bilgi kaynağı kitap, dergi, kitapdışı belgeler vb. ile, düşünce özgürlüğünün ilk evresi de kütüphanede başlar. Çünkü, düşünce üretilen konu üstüne çok yönlü yaklaşımlar, ayrımlı görüşler -araştıran tek yanlı bile baksa- bu kaynaklarla sağlanabilir. Özellikle de günümüz bilim alanlarındaki artış, ayrınıltanış, o alana ilişkin bilginin gerekliliği ve o bilgiyi elde etme gerekliliği kütüphaneyi her zaman ön plana çıkarmıştır.

Düşünce özgürlüğünün ilk adımı bilgi kaynağına, ikinci adımı düşünceyi oluşturup, olgunlaştıran insanın “düşünme” yetisine, son adımı ise bu dü-

şüncenin bir biçimde ifade edilmesine bağlıdır. Buna göre, her ne kadar “düşünce özgürlüğü”ne ilki insanın iç özgürlüğü, ikincisi düşünceyi ifade edebilmesi biçiminde iki yaklaşımdan söz edilse de; düşünceyi destekleyip geliştiren, güçlendiren bilgi kaynağına ulaşabilmek, yani bireyin bilgi edinme özgürlüğü yaklaşımı atlanmış görünmektedir. Burada, düşünce özgürlüğünün temel dayanaklarından biri de bireyin bilgi edinme özgürlüğüdür, diyebiliriz. Bu özgürlüğün kısıtlandığı, bu özgürlük kanalının kesildiği yerde “sansür” çıkar karşımıza. Bu yazıda sansür konusuna girilmeyecek; ancak, düşünce özgürlüğü-kütüphane ilişkisi açısından kütüphane kavramını irdelemek gerekecektir.

Kütüphane

Kütüphane kavramının en eski karşılıklarından biri de Asurca ve Akadca’da *girginakkudur* (Soysal, 1988: 9). Eski Yunancada *Bibliothēke*’dir. Günümüze, ağırlıklı olarak, Eski Yunanca karşılığı ile gelen ve başka dilleri de etkileyen *bibliothēke*/kütüphane; neden Eski Yunanda tarihi yönlendirebilecek nitelik ve nicelikte kütüphaneleri ortaya çıkaramamıştır?.. Burada, Eski Yunan kavramı coğrafi anlamda, İyonya/Anadolu ile Mısır’ı içine almamaktadır. Bunun nedeni, aşağıda da görüleceği gibi, gerek İyon, gerek Mısır’da kurulan kütüphaneler ve koşulların Eski Yunanla birbirinden epeyce ayrı uçlarda olduğudur.

“Kütüphane, Eski Yunanca *Bibliothēke*, *biblion* ile *theke* bileşiminden oluşan bir sözcüktür. Sözcüğün özgün biçimi *bubliotheke*’dir. *Biblion* ya da *bublion* anlam olarak çağın malzemesi, kitap biçimindeki papirüs tomarı; yazma malzemesi olarak kullanılan papirüs sapının özü *bublos*’tan gelir. Daha sonra *bublos* sözcüğü, parşömen kodekslerindeki malzeme ve biçim değişimleri göz önüne alınmadan, genel olarak kitap anlamında kullanılır. Kutsal kitap (Bible) da aynı kökten gelir. *Theke* ise saklamak, depolamak, korumak anlamlarını karşılamaktadır.

Romalılarda, Hellenistik biçimi Latince’den gelen *Libraria* teriminin kullanımı yeğlenir. *Libraria*, kitap anlamına gelen *liber*’le yakın ilişkilidir; köken olarak kitabın biçimi değil malzemesi anlamına gelir. *Liber*, genel olarak kayın ağacının simgesidir. Kayın ağacı tarih öncesi dönemlerde bir saygı objesi sayılır; ağaç kabuğu ise, her yerde en eski yazı malzemesi olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle de yazı sanatı kökeninde de gizemli bir kutsallığı taşımaktadır.

Türkçede kullanılan kütüphane terimi, Arapça *kitab*, çoğulu *kütüb* ile Farsça *hane* sözcüklerinin bileşiminden oluşmaktadır: Kitab-hane, kütüb-hane anlamı kitaplar- evi, kitapların toplandığı yerdir. Arapça kitap sözcüğünün kökeninde yazı ile name bulunmaktadır” (Keseroğlu, 1988 :1-2).

Kütüphane kavramının arkasındaki bu gizemi, Eskiçağ kitap ve kütüphane tarihine bakıldıkta görmek olasıdır. Sumer ve Mısırlılarda yazının yeri ayrı, oldukça saygın ve önemlidir. Örneğin günümüzde çözülen bir Sumer tabletinde, bir baba oğlu için yakınıırken şunları söylemektedir: “Sanat ve beceri tanrısı Enki, ülkede meydana getirdiği bütün sanatkârlar arasında yazı sanatından daha zor olanı bulunmadığını belirtmişti” (Kramer, 1990:13). Ayrıca İÖ 1200 yıllarında Eski Mısır’daki bir kütüphane girişinde Ruhun Doktoru yazısı bulunmaktadır. Nitekim bu kütüphanenin bulunduğu “tapınakta bir odanın içi, yazının tanrısı olduğuna inanılan Tot ve Seshat’ın resimleri ile kaplanmış olarak bulunmuştur” (Yıldız, 1985:9). Bir başka açıklama ise, yazıcıları şu biçimde nitelemektedir: “Eski devirlerde bilim çok kısıtlı bir sınıfın, rahipler sınıfına mensup bulunan veya hiç olmazsa ondan ders alan katipler sınıfının imtiyazıdır. Katip, daha çocukluktan itibaren yazı öğrenmeye başlamıştır ve kendisine ilerde meşgul olacağı bilim dalının esasları öğretilir, zira ihtisaslaşacaktır; resmi yazıcıdan ileri gidemeyenlerin yanında tapınak katipleri, ordu katipleri, hesap katipleri, hekim katipleri ve daha birçok ihtisaslaşmış katipler vardır” (Contenau, 1966:165). Hindistan’daysa, “Ağaç kabuğuna yazılmış metinler yaprak olarak bir tele dizilerek düzenleniyor ve Hintlilerin ‘Söz Tanrıçasının Hazine-evi’ dedikleri kütüphanelerde böyle yapraktan kitaplar toplanıyordu” (Durant, 1954:566).

Kökeninde yazı, kutsallık ve saygı özelliklerini taşıyan kütüphane sözcüğü, ilk örneklerinden başlayarak içinde önemli bir kavramı da taşır olmuştur: Özgürlük...İlk kütüphanelerin ortaya çıktığı uygarlıklardan gerek Babil, gerek Mısır İmparatorlukları, tutsak ettikleri halkları özümsemeye çalışıyorlardı. Egemenlik altına alınan devletlerin dermeleri kendi dermelerine katılıyordu. Kütüphaneler çeşitli ulusların değişik kültür verilerini birlikte içeren birer ortam oluşturdular. Böylece de kütüphane yöneticilerin olduğu kadar özgürlüğün de aracı olarak kullanılabilecek olan, bir yerde toplumların ve yöneticilerin dilekleri dışında kalan kendine özgü yüzünü daha başlangıçta kazanmaya başladı (Baysal, 1982:4). Başka bir deyişle de kütüphane, ilk örnekleriyle birlikte gerçek anlamda özgürlük ortamı, karşıt düşünceleri de içinde barındıran yer olma özelliği taşır. Bu özgür ortam da doğal olarak, düşüncelerin rahat dile getirildiği, yazılıp tartışıldığı yerlerde kendini gösterecektir. Bunun en tipik örnekleri, düşünce ve bilim tarihinde

de izleri açık, belirgin olan iki büyük kütüphanede, İskenderiye kütüphanesi ile Bergama'da kurulan kütüphanedir.

Kütüphane sözcüğünün ilk kullanıldığı biçim ve dil Eski Yunanca olmakla birlikte, tarihi yönlendirir nitelikte hiçbir kütüphanenin Eski Yunan'da yani Hellenistan'da kurulduğunu göremiyoruz. Burada kurulan kütüphaneler bireylere bağlı, bireylerin ilgi alanlarıyla ilişkili kişisel kütüphanelerdir. İlk ve önemli kütüphaneler Nineve'de Asurbanibal'in kurduğu kütüphane, Eski Mısır'da İskenderiye'de kurulan Mousaion, İyonya'da kurulan Bergama ve Efes'teki Celsus kütüphanesidir. Söz edilmesi gereken kütüphanelerden biri de Sumerliler tarafından kurulan ve ilk katalogların hazırlandığı, katalog örneklerinin günümüze kadar geldiği kütüphanedir (Kramer, 1990:195-198; Yıldız, 1985:27).

Temel olarak Mısır, Anadolu (İyonya)'da tarih, bilim, düşünce tarihini yönlendirecek nitelik ve nicelikte kütüphaneler kurulurken; Hellenistan'da kurulan kütüphaneler neden bireylere bağlı, tek tek kişilere bağlı olma ötesine geçemiyor? sorusuna bağlı olarak, bu kütüphanelerin özellikleri, birbirinden ayrılan yanları üstünde durulmuştur.

Kütüphanelerin bilim, düşünce, uygarlık tarihi içindeki yerini belirleyebilmek için öncelikle bu sayılan alanlara katkılarını açıklamak gerekir. Bu açıklamalara başlamadan da bilimin oluşmasındaki aşamaları şöyle sıralayabiliriz: 1. Büyü, 2. Din, 3. Akıl. Büyü ile din arasındaki sınırı belirlemek, kesinlik koyarak belirlemek oldukça zorken; din ile akıl arasındaki ayrımı rahatlıkla belirleyebiliriz. Bunun tipik örneklerinden biri İyonya ile Hellenistan, kanıtı da özgürlüktür. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi Atina'daki aşama henüz din aşamasıdır.

Burada, İyonya ile Hellenistan'ı birbirinden ayırmak gerekecektir. Bunların ayrılığı konusunda çok değişik savlardan bir kaçış şöyledir: İyoniyahılar kendine philosopher demez physiologi derler ve felsefecinin bilgiyi severden ayrı anlamı vardır. Günümüzde bunlara fizikçi, evrenbilimci denir (Hutten, 1962:11-12 ; Halikarnas, 1984: 75-76).

Bu konuda Halikarnas Balıkcısı şunları söylemektedir: "Anadolu'da Anadolu düşünürlerinin kanılarına aykırı düşünenler mutlaka vardı. Anadolu düşünürleri kendi yurtlarında fikirlerini korkusuz ortaya koyabiliyorlardı. Örneğin Miletos, Efes ya da Abdera kimseyi fikirleri dolayısıyla mahkûm etmemiş, hele ölüm cezasına çarptırmamıştır. Bu, çok önemli bir nokta olduğu halde, hiç söz konusu edilmemiştir. Hellenistan'da fikir özgürlüğü olmadığı için Anaksagoras gibi, Protagoras gibi insanlar ölümüne mahkûm edilmişlerdi. Demokritos'un yapıtlarının yakılması istenmişti.

Anadolulular realist adamlardı. Hellenistan felsefesi idealizme kaçtığı için, Demokritos'un yapıtları, Hellenistan felsefesinin kesin bir eleştirisi olduğu için pek doğal olarak Hellenik düşüncenin baş temsilcisi olan Platon'un hoşuna gitmiyordu" (Halikarnas, 1984:97-98). Hellenik düşüncenin baş temsilcisi Platon'un düşündüğü Devlet'te, dönemin din biçiminden ayrımlı bir din bulunacak, bu dine inanmayanlar ya ölüm ya da hapis cezası ile cezalandırılacaktı (Bury, 1978:28). Atina'nın bu katı, dinsel tutucu yanı doğal olarak düşünürlerini toplumdan çıkarıyor ya da onları ölüme mahkûm ediyordu. Yukarıda sözü edilen Anaksagoras, İÖ 5. yüzyıl ortalarında Atina'nın yöneticisi Perikles'in davetlisi olarak İyonyadan Atina'ya ders vermek için geldiğinde, tanrılara inanmadığını, "ay ve güneş birer tanrı değil, maddesel kütledir"i (Halikarnas, 1984:80) açıkça söylediği için "kutsal şeylere dil uzatma yasası" gereği cezalandırılacakken, Perikles'in etkisiyle ölümden kurtulur ve ağır para cezası ödemek durumunda kalır (Bury, 1978:20-21). Sofistlerin önde gelenlerinden Protagoras ise Tanrılar Üstüne adlı yapıtında, tanrıların akıl aracılığıyla bilinemeyeceğini belirttiği için kitapları toplatılıp yakılmıştır (Bury, 1978:21-22).

Böylesi bir ortamda kütüphane kurulamayacağını, kurulsa bile kendi düşünce sınırlarını aşan yapıtlara yer vermeyeceğini anlamak zor değildir. Bu anlayış, günümüzde Din'e ya da Baskı'ya dayalı yönetimlere sahip kimi devletlerde, ne yazık ki, hâlâ sürmektedir. İÖ 5. yüzyılda, yazdığı kitaptan dolayı ölüme mahkûm edilen bir yazara karşı tavır ile günümüz baskıcı ve kapalı rejimleriyle 2500 yıl sonra bugünkü tavır da aynıdır, diyebiliriz. Ancak bu sorunun tek çözüm bulduğu yer, düşüncelerin yanyana barışık yaşadığı yer kütüphaneler olmuştur.

Nitekim, Atina'da dönemini etkileyen ya da gelecek adına iz bırakan bir kütüphane kurulamamışken, İyonya'da Bergama, Efes Celsus kütüphanesi, Mısır'da bulunan İskenderiye Kütüphanesi düşüncenin beslenip güçlenmesi, bilim tarihinin gelişmesi yönünde büyük katkılar sağlamıştır. Özellikle, değişik dillerden yapıtların toplanıp çevrilmesi girişimleriyle İskenderiye Kütüphanesi bilim tarihinin de bir dönüm noktası niteliğindedir.

Bu konuda Halikarnas Balıkcısı, Atina'da hiç kütüphane yoktu demekle biraz ileri gitse de, yerinde de bir saptama yapmaktadır:

Hellenistan ve Atina'da Romalılar zamanına dek, bir tek kütüphane yoktu. Oysa Anadolu'nun çok şehirlerinde kütüphaneler bulunduktan başka, Bergama'da dünyada ilk olarak kitap icat edilmiştir. Çünkü orada papirüs tomarlarında değil, buzağı ve kuzu derisinin üzerine kitap yazılmaya başlanmıştır. Parşömenin icadı ise, yaprak, sayfa, cilt icadı demektir. Üç yüz say-

falık yapraklı kitap cepte taşınabilir. Oysa üçyüz sayfa tutan yazıyı papirüs tomarı olarak taşımak için hiç olmazsa dört kişinin taşıyabileceği, kovamsı güderi çantalar gerekti. Örneğin tomar olarak herhangi büyük sözlük ya da ansiklopedinin bir harfinden ötekine gitmek için, otomobille kilometrelerce yol almak gerekti. Parşömenin icadı Gutenberg'in matbaayı icadı kadar büyük bir buluştur (Halikarnas, 1984:140).

Buraya kadar İyonya ile Hellenistanın düşünce özgürlüğü ve yaratıcılığı açısından ayrılıklarına kabaca değinildi; şimdi de dünyanın en büyük kütüphanelerinden biri olan ve önemi hiçbir dönemde yadsınamayan İskenderiye Kütüphanesi ile Hellenistan arasındaki ilişkiye bakalım: Evrensel nitelikler taşıyan İskenderiye Kütüphanesi mimarlık açısından Doğu'nun özelliklerini taşır. "Çünkü orada herşey, Yunanistan'daki gibi küçük değil büyük yapıma eğiliminde idi. Ayrıca Ptolemaiosların kütüphanelerini saray ve tapınakların yakınında kurmaları ve idari, kültürel, politika açısından bizzat kendilerinin nezaret etmeleri Yunanistan değil bir Doğu ve Mısır adeti idi" (Yıldız, 1985:131). Kütüphanecilik ile düşünce özgürlüğü arasındaki ilişkiye daha geniş bir açıdan bakıldıkta, karşımıza "hoşgörü" çıkar. Hoşgörünün buradaki karşılığı, düşünce, inanç ve yönetime ilişkin bakış ne olursa olsun, ben böyle düşünüyorsam öyle de düşünülebilir, diyebilme becerisidir. Bu becerinin ilk yaşandığı yerlerin başında da Mezopotamya, Mısır ardından İyonya, yani 2500 yıl öncesinin Anadolu'su gelir. Demokrasi düşüncesinin beslenip gelişmesiyle bugün anladığımız anlamdaki kütüphaneler çıkar ortaya. Bu anlayış doğrultusunda şöyle bir sonuca varmak olanaklıdır: Toplum ekonomik yönden ne denli güçlü ve zengin olsa da, kişi başına düşen ulusal gelir ne denli yüksek olsa da, o toplum, baskı rejimleri, kapalı rejimler, yasakçı rejimlerle yönetiliyorsa, orada, gerçek anlamda kütüphane, belge-bilgi hizmeti olamaz. Bu hizmet sınırlı kalacaktır, kendi gibi düşünülmeyen bilgiye kapalı kalacaktır. Kütüphaneler ile "Düşünce Özgürlüğü" ilişkisini çağımız açısından yansıtan en önemli örnek ve kaynaklardan biri olarak, Amerikan Kütüphane Derneği'nin (ALA), 1939 yılında hazırladığı 1948, 1961, 1967 ve 1980 yılında gözden geçirip yayımladığı "Kütüphane Hakları Bildirgesi" (Sağlamtuğ, 1994:176-177) gösterilebilir.

Sonuç

Eskiçağ kütüphanelerinden haklı üne sahip Mısır'daki İskenderiye, Anadolu'daki Bergama ve Efes (Celsus) kütüphaneleri, Eski Yunan, yani Hellenistan'da kurulan kütüphanelerden oldukça ayrımlı amaçlar, ayrımlı biçimler-

de kurulmuş, ayrımlı işlevlerle donatılmıştır. Çünkü Anadolu'daki düşünce geleneği daha gerçekçi ve akılcı olmak yanında, düşüncelerin dile getirilmesi yönünde daha özgür ortamlara sahipti. Hellenistan'da olduğu gibi dinsellik ağırlıklı yasalar söz konusu değildir. Bu da düşünce özgürlüğünün ilk ve gerçek ortamlarını yaratan kütüphanelerde kendini ortaya koyar. İyonya ile İskenderiye'de bilgi üretilir; çünkü, bireylerin bilgi edinme özgürlüğünde sınırı yoktur. Hellenistan'da kurulan kütüphaneler ise bireylere bağlıdır. Shera gibi kişiler de içinde olmak üzere, Hellenistan'da halk kütüphanelerinin bulunduğundan söz edilse bile (bunu tartışmanın yeri burası olmasa da) dönemin anlayış ve yasalarına bakarak; günümüz baskıcı, kapalı yönetimlerinden ayrımlı kütüphaneler olamayacağını, hele bir halk kütüphanesinin hiç olamayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Eskiçağ kütüphaneleri derme açısından "özgürlük"ten yana tavrını koymuş, her türlü konu ve düşünceyle barışık olmuştur. Bu ortam, Hellenistan'da olduğu gibi, yöneticilerinin bakışı ve yasal engeller nedeniyle oluşturulamamıştır da. Çünkü düşüncenin suç sayılması, "hoşgörü" yoksunluğu, Sokrates gibi bir düşünürün ölümünü bile göze aldırılmıştır. Böylesi bir ortamda ne Bergama ne İskenderiye'deki kütüphane kurulamazdı. Kurulamamıştır da.

Kaynakça

- Baysal, J. (1982). *Kütüphanecilik alanında yeni araçlar, yöntemler, kavramlar*. 2. bs. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü.
- Baysal, J. (1991). *Kitap ve kütüphane tarihine giriş*. İstanbul: TKD İstanbul Şubesi.
- Burphy, John. (1978). *Düşünce özgürlüğünün tarihi*. İstanbul: Erdini Yayınevi.
- Contenau, G. (1966). "Eski-Yakın-Doğu uygarlıkları", yaz. J. Gabriel-Leroux ve G. Contenau; çev. N. Önal. *Eski Akdeniz-Yakın-Doğu uygarlıkları*. İstanbul: Varlık.
- Durant, Will. (1954). *The story of civilization : Our orient heritage*. New York: Simon and Schuster.
- Halikarnas Balıkcısı. (1984). *Anadolu'nun sesi*. 3. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Keseroğlu, Hasan S. (1989). *Halk kütüphanesi politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde durum*. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Kramer, S. N. (1990). *Tarih Sümer'de başlar*. çev. M. İlmiye Çığ. Ankara: TDK.
- Sağlamtunç, Tülin. (1994). *Çağdaş kütüphanecilik ve düşünce özgürlüğü üzerine*. İstanbul: Yapı Tasarım Üretim.
- Soysal Özer. (1988). "Türkiye'de kütüphanecilik alanında kuram-uygulama ilişkisi" *Türkiye'de kütüphane alanında teori-uygulama ilişkisi sempozyumu* (7-13). haz. Meral Alpay. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü.
- Yıldız, Nural. (1985). *Eskiçağ Kütüphaneleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Türkiye’de Bilgi Edinme Özgürlüğüne İlişkin Sorunlar

M. Tayfun Gülle*

Giriş

Bilgi edinme özgürlüğü özellikle demokratik ülkelerde her insan için doğal bir hak olarak kabul edilir. Dünyada gelişen özgürlük ve demokratikleşme hareketlerine paralel olarak Türkiye’de de telaffuz edilmeye başlanan bu özgürlük, kuşkusuz düşünce özgürlüğü ile ilgilidir.

Tarihi insanın varoluşu ile birlikte başlayan düşünce özgürlüğü için yüzyıllardır yapılan savunmalar günümüzde de değişik ortamlarda sürmektedir. Bu savunmayı genellikle bilim adamları, yazar ve çizerler, gazeteciler ve çeşitli sanatçılar yapmaktadır. Oldukça zor ve uzun vadeli bu savunma sürecinde, toplumun bulunduğu noktadan daha yüksek düzeylere taşınması için çaba gösteren aydınlar, zaman zaman çok büyük zararlara uğramışlardır. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Dünya döndükçe devam edecek olan düşünce özgürlüğü sorununun özünde, toplumların yeniyi veya değişik olana karşı geliştirdikleri çok katı savunma mekanizmaları bulunmaktadır.

Varolanı koruma içgüdüğü ile ortaya çıkan bu durum, aynı zamanda yönetimlerin çıkar hesapları ile de ilgilidir. O halde bu denli güçlkle karşılaşan düşünce özgürlüğü kavram olarak ne ifade etmektedir?

İnsanın düşünürken özgür olduğu herkes tarafından söylenir. Yine, insanın istediğini düşünmesi, düşüncesini açığa vurmadağı sürece asla önlenemez. Düşüncelerin oluşmasına veya sınırlarına insanın kültürel birikimi, görgüsü ve hayal edebilme yeteneğı şekil verir. Kişide başlayıp biten bu doğal düşünce özgürlüğünün değeri çok fazla değildir. Eğer düşüncelerini başkalarına iletmesine olanak tanınmazsa, bu özgürlük, düşüneni hoşnut etmeyeceğı gibi mutsuz da yapabilir. Böyle bir özgürlüğün diğeri insanlar için de fazla bir anlamı yoktur. Çünkü düşüncenin öğrenilmesi veya paylaşımı için açıklama ve yayma özgürlüğü ortamının yaratılması gereklidir. Bu paylaşım, bilgi edinme özgürlüğü ile anlam kazanır.

Bilgi edinme özgürlüğü söz konusu olunca gündeme sansür gelmekte-

* İhracatı Geliştirme ve Etüt Merkezi Kütüphanesi Yöneticisi

dir. En basit şekliyle kapsamında herhangi bir bilgi bulunduran yazılı veya basılı bir materyalin yasaklanması, toplatılması veya önceden denetlenerek belirli bölüm veya bölümlerinin yayından çıkarılması ile gerçekleşen sansür, herhangi bir film veya sahne sanatının yasaklanması veya önceden denetlenerek gösterime girmesi/sahnelenmesi ile de gerçekleşebilmektedir.

Her yönüyle gelişmekte olan bir ülke görünümündeki Türkiye'de, bilgi edinme özgürlüğü, demokratikleşme sürecinde en önemli sorun olarak ağırlığını korumaktadır. Ele alınan bu çalışmada, Türkiye'de bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin temel sorunlar eğitim eksikliği, demokrasi bilinci eksikliği, mevzuat sorunu ve ulusal politikaların eksikliği şeklinde belirli başlıklar halinde incelenerek öneriler sıralanmıştır. Bilgi emekçileri olarak kabul edilen kütüphanecilerin konuya en fazla duyarlı meslek grubunu oluşturmaları gerektiği düşünülerek, öneriler genel bir değerlendirmeden kütüphanecilik mesleğine doğru sıralanmıştır.

I. Eğitim Eksikliği Sorunu

Eğitim alanında yaşanan sorunların genel olarak Türkiye'deki eğitim sisteminin yetersizliğinden kaynaklandığı savı, ilgili platformlarda sürekli olarak dile getirilir. Günümüzde klasik bir açıklama niteliğine bürünen bu sav, yine de geçerliliğini ve güncelliğini korumaktadır.

Özünde, insan davranışlarında bilgi, beceri, anlayış, ilgi, tavır, karakter vb. önemli sayılan, kişilik nitelikleri yönünden belli değişimler sağlamak amacıyla yürütülen düzenli bir etkileşim aracı olarak tanımlanan eğitim; (Dönmez, 1991: 41) toplumsal gelişimin de temel dinamiğidir. Eğitim alanında satırlara sığmayacak kadar değişik ve ayrıntılı tanımların geliştirildiği göz önünde tutulduğunda, eğitimde amaçların da çok boyutlu olması olağandır. Ancak bu çalışmanın özü ve kapsamı nedeniyle tek bir tanımıyla yetindiğimiz eğitimin, temel olarak düşünen veya düşünebilen insanın oluşumuna katkısı olduğu inancındayız.

İnsanlara özgürce düşünebilme yetisi kazandırılması yönünde yaşamsal öneme sahip bir amacı olan eğitim, her ülke veya toplumun sosyal yapısına göre şekil almaktadır. Biyolojik etmenlerden, doğal çevre, ekonomi, kültür ve nüfus yapısına kadar uzayan sosyolojik bir yapıdan etkilenen eğitimde, insanın içinde bulunduğu ortam veya ortamlar bu etkileşimin süresini belirlemektedir. Bireyin bulunduğu ortamdaki gruplaşma işbirliği-etkileşim-farklılaşma gibi etmenlerden oluşan bu süreç, toplumsallaşma veya topluma

mal olma ile sonuçlanmaktadır. Bu zincirleme yapı içinde eğitilen bireyler, sosyolojik etmenler ve kişisel deneyimler sonucu sahip oldukları bilgileri düşüncelerinin süzgecinden geçirerek topluma açıklamak ve yaymak zorundadırlar. Aksi takdirde bilgiler kişilere özel bir durum alır ve bilgi toplumun malı olmaz. Toplumun malı olan veya toplumsallaşan bilgi, özgürce ulaşım olanakları ile diğer insanların görüş ve eleştirilerine sunulabiliyorsa, demokratik yaşam biçiminin en önemli gereklerinden biri olan bilgi edinme özgürlüğü gerçekleşmiş demektir.

Eğitim ve demokrasi ilişkisini çok somut bir şekilde ortaya koyduğuna ve bilgi edinme özgürlüğü için en temel süreç olduğuna inandığımız bu saptama ışığında, Türkiye'deki durumu kısaca irdelemek istiyoruz.

Türk Milli Eğitiminin temel ilkeleri (Milli Eğitim..., 1973) olarak saptanan 13 madde incelendiği zaman, bu maddelerin demokratik bir ülke için gerekli ancak yetersiz niteliklere sahip olduğu görülmektedir. Bunları kısa başlıklar halinde özetleyerek duruma daha net bir görünüm kazandırmak olasıdır:

- 1-Genellik ve eşitlik ilkesi
- 2-Ferdin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılama ilkesi
- 3-Yöneltme ilkesi
- 4-Eğitim görme hakkı ilkesi
- 5-Fırsat ve imkân eşitliği ilkesi
- 6-Süreklilik ilkesi
- 7-Atatürk devrimlerine ve Türk milliyetçiliğine bağlılık ilkesi
- 8-Demokrasi eğitimi ilkesi
- 9-Laiklik ilkesi
- 10-Bilimsellik ilkesi
- 11-Planlılık ilkesi
- 12-Karma eğitim ilkesi
- 13-Okul ve aile arasında işbirliğinin sağlanması ilkesi.

Milli Eğitim Temel Yasası içinde yer alan bu ilkelerin saptanması demokratik eğitim için ön koşuldur. Ancak, bu koşullar ulusal devlet anlayışı doğrultusunda hayata geçirilmedikçe bir anlam kazanamaz inancındayız. Türkiye'de toplumsal sınıf ayrılığı, köy ve şehir ayrılığı gözetilmeksizin herkesin aynı yollardan geçerek, yetenek ve becerilerine göre her türlü okulda eşit haklar ve kolaylıklarla okuma olanaklarına kavuşması bugünkü koşullarda olanaksız bir görünüm yansıtmaktadır.

Devlet okullarının klasik eğitim yapısını değiştirememesi, özel kuruluşların devreye girmesine ve son yıllarda çığ gibi büyümesine neden olmuştur. Demokratik bir seçenek olarak gördüğümüz özel eğitim kuruluşlarının denetimsiz bir gelişme göstermesi ise ulusal eğitim sistemimizdeki sorunlara yeni boyutlar kazandırmıştır. Öğrencilerin yoğunlukla ezbere dayalı eğitimine ağırlık verilen bu sistem, ders kitabı dışındaki yayınlara yönelmeyi, okuma alışkanlığını ve sonuçta sorunlara düşünerek çözüm bulma yöntemini kapsam dışı bırakmaktadır.

Türkiye’de kişisel yetenek ve beceriler doğrultusunda pratik eğitim veren mesleki eğitim kuruluşlarının yetersizliği ve olanların da gerektiği ölçüde desteklenmemesi insanlarımızı tek boyutlu seçeneklere itmektedir. Bunun sonucunda üniversite kapılarında yığılmalar oluşmakta ve diplomalı işsizler her geçen gün çoğalmaktadır. Türk Milli Eğitiminin temel ilkeleri ile son derece ters orantılı olan bu durumun ortaya çıkmasının ana nedeni, insana yapılan yatırımların uzun sürede sonuç vermesinden dolayı ülkeyi yönetenlerin kısa vadeli programlara yönelmesi şeklinde açıklanabilir. Eğitim alanındaki baskı gruplarının nicelik olarak yetersizliği ise sorunun günümüze kadar taşınmasına neden olmuştur.

Eğitim sisteminin temeli olan eğitimde fırsat eşitliği ve eğitimin sürekliliğinin gerçekleşmemesi gibi temel demokratik öğelerin eksikliği bugün Türkiye’nin en önemli eğitim sorunudur. Milli Eğitim Temel Kanunu içinde en büyük eksiklik olarak göze çarpan “demokratik düşünce” (Hafızoğulları, 1995: 33) anlayışının hem yasaya hem de eğitim sistemimize kazandırılması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sorun çözüme kavuştuğu noktada, Türkiye’nin çok renkli sosyal ve kültürel yapısının kendine özgü özellikleri içinde, geniş eğitim olanaklarından yararlanarak eğitilen bireyler, özgürce edindikleri bilgiler kanalıyla demokratik yaşam biçiminin en doğal ve en güzel tarafını yakalayabileceklerdir.

II. Demokrasi Bilinci Eksikliği Sorunu

Demokrasi halkın sahip olduğu haklar, özgürlükler ve sorumluluklar yönetimidir. Daha açık bir ifadeyle, demokrasi, insan haklarının ve bu haklarla bir bütün olan sivil örgütlenmelerin en geniş haliyle varolduğu bir yaşam tarzıdır (Erol, 1995: 1).

Yaygın ve yalın tanımıyla ise demokrasi, halkın kendini kendisi için yönetmesidir. Demokrasinin istenen nitelikte gerçekleşebilmesi için, birbirine

dayalı üç koşulu vardır (Başaran, 1986: 4). Bunları aşağıdaki gibi özetlemek olasıdır:

a) Demokratik yönetimin kuralları işleyici ve akılcı olmak zorundadır. Demokraside akılcılığın seçilmesi hem insana saygının hem de en doğruyu aramanın gereğidir.

b) Demokratik yönetimlerde yol gösterici bilimdir. Bilimsel bulgulara uymayan yönetim çağdaş olamaz. Çağdaş olmayan bir yönetim ise, toplumun gelişmesini gereken düzeyde sağlayamaz.

c) Demokratik yönetim evrensel insan haklarına ve hukuka uygun işlemek zorundadır. Hukukun üstünlüğü demokrasinin vaz geçilmez özelliği olduğu için insana saygı birinci koşuldur.

Bu koşullarıyla demokrasiyi benimsemek ve yaşam tarzı olarak seçmek hiç de kolay olmamıştır. Demokrasinin beşiği olan ülkelerden demokratikleşme çabası içinde olan ülkelere kadar uzayan yelpazede buna çok sayıda örnek verilebilir. Fransız Devrimi ve dünyadaki diğer demokratik devrimler bunlardan bazılarıdır.

Dünya tarihi özellikle bu açıdan incelendiği zaman, ancak gereksinimler ve etkileşimlerin toplumları demokrasi arayışı içine ittiği görülmektedir. İnsanın düşüncelerini özgürce ifade etme gereksinimi doğrultusunda eski Yunan'daki tiyatro, bilim, hatiplik, tarih, mimarlık ve heykeltraşlık ve hepsinden öte felsefeye eğilim başlamıştır. Bu eğilim, düşün ürünlerinin demokrasinin gelişimine katkıda bulunması açısından dünya tarihi içinde ilk'ler arasında yer alması olarak da nitelendirilebilir. Sonraki yüzyıllarda çeşitli keşiflerin etkisiyle evrenselleşen bilim sayesinde, Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi gerçekleşmiştir. Sanat, edebiyat ve endüstriyel alandaki farklı üretimler kültürel çoğulculuğun somutlaşmasına neden olunca düşünce ve kültür birikimleri her alanda yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Böylece düşüncelerin, insanlığa yazılı veya değişik şekillerde ulaştırılması için hiç bitmeyecek bir süreç başlamıştır.

Anılan bu süreç, bilimselliğin ışığında insanlığın sosyal ve kültürel birikimlerinin özgürce ifadesinin sürekli olarak savunulması ile geçmiştir. Bu savunmada daha önce de belirttiğimiz gibi başta aydınlar olmak üzere zaman zaman da toplumlar büyük bedeller ödediler ve ödemektedirler. Ancak, insanlık demokrasinin akılcılık ile uzlaşan tek yönetim biçimi olduğunun artık bilincindedir. Bu nedenle demokrasinin bütün kurum ve kuralları ile kurulması girişimleri bazen diplomatik kanallarla bazen da savaş yoluyla sürmektedir. Dünyada demokrasi arayışlarının bu kadar yoğun olduğu bir ortamda Türkiye'de durum ne aşamadır? Bu soruyu tarihsel açıdan kısaca incelemenin yararlı olacağına inanıyoruz.

Osmanlı toplumunda, batılılaşma-hukuk ve demokrasi açısından önemli olan ancak etkisi uzun sürmeyen ilk yazılı belge, Sened-i İttifak'tır (1808). Anadolu ve Rumeli'de merkezi otoriteyi güçlü kılmak amacıyla Padişah ve Âyan arasında imzalanan Sened-i İttifak, mülkün tek sahibi olan padişahın ilk kez kendi yönetimi altındakilerle imzalamak zorunda olduğu bir belge ve kapsam itibarıyla hukuk devleti yönünde atılmış ilk adım olarak da kabul edilebilir (Akın, 1980: 302). Ancak, Osmanlı toplumunda ilk ciddi batılılaşma hareketi olarak kabul edilen dönem, 1839 Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ile başlayan dönemdir (McNeill 1994: 488). 1856 Islahat Fermanı, 1876 Birinci Meşrutiyet ve 1908 İkinci Meşrutiyet dönemleri ise bu hareketi tamamlar nitelikte özellikler taşımaktadır. 1839 yılından 1923 yılına kadar geçen süreçte Osmanlı toplumu demokratik sayılabilecek önemli kazanımlar sağlamıştır. Özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde, kamu özgürlükleri belli alanlarda güçlendirilmiş, sansür kısmen kaldırılmıştır. Bu sayede Batıcılık, Türkçülük, İslamcılık, Sosyalizm vb. akımlar ideolojik olarak taraftar toplamaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile başlayan dönem, Atatürk'ün modern bir devlet kurma gayesine paralel olarak uygulamaya koyduğu devrimlerle başlar. Atatürk ilkeleri ile bütünleşen devrimler sonucunda, başta hilafet olmak üzere Osmanlı dönemine ait kurumlar kaldırılarak dil, din, eğitim ve hukukta reformlar yapılmıştır. Cumhuriyetin Atatürk ve İnönü'lü yılları olarak da bilinen bu dönem (1923-1950), ülkenin genel olarak derlenip toparlanması için her alanda harcanan çabalarla doludur. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra yeni sosyal düzeni sağlamak için kurulan İstiklâl Mahkemeleri, ilan edilen sıkıyönetimler ve çıkarılan bazı yasalar nedeniyle uzun bir süre muhalefetsiz bir ortam yaratılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle artan ekonomik sorunlar sosyal sınıfların yaşama düzeyleri arasında önemli farklılıklar yaratmış; bu durumu eleştiren aydınlar baskı altında tutulmuştur. Bu dönemde demokratikleşme açısından, eğitim alanında yapılan girişimler dikkati çekmektedir. Toplumsal kalkınmayı sağlamak için kurulan Millet Mektepleri ve Halkevleri'nin yanı sıra, köylüyü üretici yaparak kırsal alanları kalkındırmak amacıyla kurulan Köy Enstitüleri'nin (Ozankaya, 1994: 243-257) Türkiye'de eğitimin demokratikleştirilmesi çabalarında önder kuruluşlar olmaları ve demokrasi bilincinin kırsal kesimden başlayarak yaygınlaştırılmasına sağladıkları katkılar önem taşımaktadır.

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti döneminde, savaş yıllarında biriken döviz ve altın miktarının da katkısıyla ekonomik alanda önemli atılımlar yapılmış, ancak hızlı gelişmenin plansız alt yapıya sahip olması nede-

niyle stoklar kısa sürede eriyince Cumhuriyet tarihinde ilk kez dış borçlanmaya gidilmiştir. Artan hayat pahalılığı ve hükümetin basın ve üniversitelere karşı baskıcı tutumu ortamı gerginleştirdiğinde Türk siyasi tarihine 10 yıl süreyle damgasını vuran Demokrat Parti dönemi, 27 Mayıs 1960 tarihinde demokrasi kesintiye uğratarak, sona ermiştir. Demokrat Parti döneminde demokratik eğitim kuruluşları olarak önceki dönemde açılan Halkevleri ve Köy Enstitüleri kapatılmış, Osmanlı döneminde etkin olan Türk Ocakları yeniden açılmıştır (Gülle, 1994: 56). Serbest girişimcilere öncelik verilmesinin ilk uygulamalarını başlatan Demokrat Parti, demokratik ortamın sağlanması için aynı titizliği göstermemiştir. Büyük kentlerin ekonomik alanda gelişmesi ile köyden kente göç başlamış ve ilk kez Ankara ve İstanbul dışındaki şehirlere de (İzmir, Erzurum) üniversite açılmıştır.

27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koymasından sonra hazırlanan yeni Anayasa ile düşünce ve yayın özgürlükleri güvence altına alınarak her türlü düşünceyi ifade eden yayınlar yayımlanmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak yeni siyasal partiler açılmıştır. Bu dönemde yaratılan özgürlük ortamı ve dünyadaki toplumsal olaylar (68 olayları) Türkiye'deki üniversite ve sendikaları da etkilemiştir. Artan siyasi olaylar ve ekonomik alandaki durgunluk kitleleri tekrar yılgınlığa sürüklemiştir. Sorunlara demokrasi içinde çözüm bulmasını bilmeyen yöneticilerin etkisiyle, Türkiye 12 Mart 1971'de demokrasiye bir kez daha ara vermiştir.

12 Mart 1971'den 12 Eylül 1980'e kadar uzayan dönemde ve sonrasında gündemden hiçbir zaman inmeyen "kitap yasağı" yüzünden başta yine aydınlar olmak üzere bütün toplum sıkıntı içindedir. Yayıncı ve kütüphanecilerin de elini bağlayan bu sorun, bilgi edinme özgürlüğünü engelleyerek, toplumda demokrasi bilincinin oluşumuna gerekli katkının sağlanmasına izin vermemektedir. 12 Mart 1971 ile başlayan sürecin etkilerinin hâlâ devam etmiş olduğu ve 12 Eylül 1980'in de bu süreci tamamlar nitelikte olduğu inancıyla, ayrıntılarına inmediğimiz iki askeri yönetim döneminin günümüzdeki en önemli kalıtı, kanımızca "özgürlüklerin aşırılıklara neden olduğu ve neredeyse askeri çözümlerin alışkanlık haline getirilmesi" düşüncesi-dir.

Türk toplumunun çözümsüzlüğü yeniden farketmesine fırsat vermeyecek demokrasi bilincinin sağlanması, bilgi edinme özgürlüğü kapsamındaki en önemli sorunumuzdur.

III. Mevzuat Sorunu

Türkiye’de demokratikleşme alanında düşünce, okuma, bilgi edinme, açıklama (ifade) ve yayma gibi temel özgürlüklerin tam olarak sağlanamamasında, günümüzdeki yasal engellerin varlığı sorunun en önemli halkalarından birini oluşturmaktadır. 1925 yılından bu yana toplam 88 kez sıkıyönetim, 43 kez de olağanüstü hal ilan edilen veya olağanüstü halin uzatıldığı bir ülkede (Erol, 1995: 3-27), bu özgürlüklerin önündeki yasal engellerin kalkmasının çok kolay olmayacağı da açıktır. Türkiye’de bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin sorunların karşısındaki yasal engellerin tarihsel gelişimini özetleyerek, günümüzdeki durumun daha iyi anlaşılabilceğine inanıyoruz. Bilgi edinme özgürlüğünün insan temel hak ve özgürlükleri içinde yer alması nedeniyle, mevzuat incelenirken, odak noktamız kişinin temel hak ve özgürlükleri olacaktır.

Osmanlı döneminde batılılaşma veya demokratikleşme hareketlerinin ilk atılımları olarak, önceki bölümde de belirtildiği gibi 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu), 1856 Islahat Fermanı, 1876 Birinci Meşrutiyet ve 1908 İkinci Meşrutiyet dönemleri kabul edilmektedir. Her ne kadar batılı devletlerin kendi amaçları için zorlamalarının da etkisiyle çıkarılan veya ilan edilen bu Ferman veya Dönemler yine de Osmanlı Devleti için demokrasi ve düşünce özgürlüğü alanında başlangıç noktaları oluşturmuştur inancındayız.

Bu Ferman ve Dönemlerin ürünü olan anayasalar (1876 Kanun-u Esasi ve 1909 Anayasası) insan hak ve özgürlüklerine kısmen değinse bile, düşünce özgürlüğü ve buna ek olarak bilgi edinme özgürlüğü karşısında önemli yasal engellerin olduğu da bir gerçektir. Çünkü Osmanlı Devleti’nde herşeye karşın yönetim erki Padişah’a aitti. Zaten çökme devrine giren bir devlette dayatmalarla getirilen her tür yenilik de yaşama gerçek anlamda yansımayacaktı.

Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk anayasası olarak da kabul edilen 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye) ise 1876 Kanun-u Esasi henüz resmen yürürlükten kaldırılmadığı için, 24 maddelik kısa bir metin olarak ele alınmıştır (Çağlayan, 1991: 45).

Bu anayasada göze çarpan en önemli nokta, 1. madde de yer alan ulusal egemenlik ilkesidir. Ayrıca yasama ve yürütme kuvvetlerinin TBMM’de toplanmasına ilişkin 2. madde yine konumuz açısından önem taşımaktadır. 1921 Anayasası insan hak ve özgürlüklerinden söz etmemektedir. Bu konuda 1909 Anayasası (İkinci Meşrutiyet dönemi) yürürlükte kalmıştır (Çağlayan, 1991: 47).

Zaman zaman değişikliklere uğrasa da 36 yıl yürürlükte kalarak şimdiye kadar en uzun süre yürürlükte kalan anayasa özelliğini taşıyan 1924 Anayasası'nda, insan hak ve özgürlükleri 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden etkilenilerek hazırlanmıştır (Teşkilat-ı Esasiye, 1924). Bir özgürlükler listesi olarak ele alınan insan hak ve özgürlükleri içinde "kişi güvenliği, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, düşünce, vicdan, söz, basın, haberleşme, dernek kurma, çalışma, eğitim özgürlükleri ve eşitlik ilkeleri" yer almaktadır (Çağlayan, 1991: 50). 1924 Anayasası'nda özgürlük, "başkalarına zarar vermeyecek herşeyi yapabilmek" olarak tanımlanmıştır.

1925'te ikinci kez kurulan İstiklal Mahkemeleri'nin ardından çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu (Takrir-i..., 1925) özellikle Cumhuriyet karşıtı eylemleri bastırmak amacını taşıyordu. 1960'ta kurulan Tahkikat Komisyonu ve günümüzdeki Terörle Mücadele Kanunu bu çerçevede hizmet etmek amacı için çıkarılmışsa da temel olarak düşünce hedef alınmıştır.

1927 yılında 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu (Küçükleri... 1927) yine Cumhuriyetin ilk yıllarında geçerli olan kaygılar nedeniyle çıkarılmıştır. Bu yasada 1986 yılında yapılan 3266 sayılı değişiklik ile Muzır Kurulu'na "zararlı" bulunan yayınların dağıtım ve satışını sınırlandırması ve para cezası uygulama yetkisi verilmektedir.

1931 yılında çıkarılan 1867 sayılı Matbuat Kanunu'nda (Matbuat, 1931: 3) ise ülkenin genel politikasına aykırı yayın yapan gazete ve dergilerin kapatılması hükmü getirilmiştir (Kabacalı, 1990: 128). 1950'de biraz daha özgürlükçü bir anlayışla çıkarılan 5680 sayılı Basın Kanunu (Basın..., 1950) çok kısa bir süre içinde yeniden sınırlayıcı hükümlerle donatılmıştır. Kanuna 1983'te eklenen 2950 sayılı değişiklikte savcılara basılmış eserin dağıtımını engelleme hakkı tanınmıştır.

1934 yılında çıkarılan 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu da basılı yayınlara çeşitli sınırlılık ve cezalar getirmektedir (Polis Vazife..., 1934). Yasada 1985 yılında 3233 sayılı değişiklikte polise "genel ahlak ve edebe aykırı" her türlü yayını şikayet olmasa bile engelleme yetkisi verilmiştir.

Kişi temel hak ve özgürlükleri açısından 1961 Anayasası'nın 20. maddesinde düşünce özgürlüğüne ilişkin olarak ilk kez çok açık bir ifade kullanılmıştır (T.C. Anayasası, 1961: 22). Türk anayasaları içinde bu yönüyle önem taşıyan 1961 Anayasası'nın ilgili maddesi şöyledir: "Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir veya yayabilir". Buna paralel olarak 1961 Anayasası Bilim ve Sanat Özgürlüğü, Vicdan ve Din

Özgürlüğü, Basın Özgürlüğü, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, Dernek Kurma ve Sendika Özgürlüğü, Siyasi Haklar ve Ödevler konularında Cumhuriyet tarihinde ilk’lere geçecek özgürlükleri kapsıyordu.

1971’de Anayasa’nın düşünce özgürlüğü ve diğer özgürlüklere ilişkin maddelerinde önemli değişiklikler yapılarak, özgürlükler yeniden kısıtlanmıştır. 1982 yılında oluşturulan Türkiye’nin en son Anayasası’nın en önemli özelliği, düşünce ve kanaat özgürlüğü ile düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü ayrı ayrı maddeler halinde düzenlemiş olmasıdır. 1982 Anayasası’nın 25. maddesinde, düşünce ve kanaat özgürlüğüne, “herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebeple olursa olsun kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz” şeklinde bir açıklama getirilmektedir. (T.C. Anayasası, 1982: 19). Anayasa’nın 26. maddesinde de “herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla açıklama hakkına sahiptir” (T.C. Anayasası, 1982: 20) denmektedir. Ancak bu maddenin ikinci paragrafı, bu özgürlüklerin kullanılmasını sınırlayan gerekçeler içermektedir.

1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ile yazılı ve sözlü propaganda yasaklanmıştır (Terörle..., 1991). Yasanın özellikle 8. maddesi günümüzde düşünce özgürlüğü açısından uzun süre tartışılacak bir görünüm arz etmektedir.

Türkiye’de düşünce özgürlüğüne ve özünde bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin sorunların yasal boyutlarını incelerken özetlemeye çalıştığımız mevzuat konusunda olabildiğince objektif davranmaya çalıştık. Konunun hassasiyeti ve ülke güvenliği dikkate alınarak zaman zaman değişik düzenlemelere gidilen ve belli bakış açıları ile yeniden ele alınan düşünce özgürlüğü ile ilgili mevzuatta temel ortak noktanın “her düşünceye belirli sınırlılıklar çizilerek özgür ortam yaratılmak istenmesi” olduğu inancındayız. Bu durumda elbetteki düşünce özgürlüğü gerçekleşmemekte, bilginin edinimi hakça olmamaktadır.

IV. Ulusal Politikaların Eksikliği Sorunu

Türkiye’de hemen her konuda çeşitli sektörlere ilişkin sorunlar incelenirken dikkati çeken en önemli nokta kanımızca, bunların uzun vadeli olarak programa alınmamasıdır. Eğitim, bilim, kültür, sanayi ve teknoloji, sağlık, yönetim gibi belli başlı alanlarda buna çok sayıda örnek verilebilir. Konumuzla birinci dereceden ilgisi açısından değinmek istediğimiz eğitim, bilim ve kül-

tür alanlarında yaşanan sorunların özellikle ulusal düzeydeki politika eksikliğinden kaynaklandığına inanıyoruz.

Türkiye'nin eğitim alanındaki sorunları ve bu konudaki ulusal politika-sının yetersizliğinin sonuçlarından çalışmamızın 1. bölümünde yeterince söz ettiğimize inanarak bu bölümde bilimsel ve kültürel alanlara yönelik olarak kısa bir inceleme yapmak istiyoruz.

IV. 1. Ulusal Bilim Politikasındaki Eksiklikler

Türk Bilim Politikası incelenirken göze çarpan en önemli nokta, bu konunun 1980'lerden önce TÜBİTAK kanalıyla öneriler şeklinde ele alınmasıdır. Konu resmi düzeyde ilk olarak 1983 yılında Devlet Bakanlığı tarafından oluşturulan komisyonlarca ana hedef ve ilkelerin saptanması şeklinde ele alınmıştır. "Türk Bilim Politikası" (Türk Bilim..., 1983) adıyla yayımlanan bu çalışma, 1988 yılında "Bilim ve Teknoloji Politikası" (Bilim ve Teknoloji..., 1988) adıyla yeniden yayımlanmıştır.

İncelendiği zaman her iki kaynağın da bir ülkenin ulusal bilim politika-sı için gerekli önceliklere değindiği ve araştırma geliştirme çalışmaları için, bilgiye erişimin ön koşul olduğu vurgulanmaktadır.

Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bilimsel çalışmalar çoğunlukla üniversiteler olmak üzere değişik araştırma kurumlarında yapılmaktadır. Ancak bu kuruluşlarda yetersiz alt yapı, ekonomik destek ve insangücü sorunları günümüze kadar çözülemediği için Türkiye bilimsel araştırmalar açısından dünya ülkeleri arasındaki sıralamada belli noktalar arasında gidip gelmektedir (Toplu, 1992: 40).

Türkiye'de 1933 yılında yapılan ilk üniversite reformu ile ülkenin köklü yükseköğretim kuruluşlarına daha çağdaş ve ileri düzeyde eğitim-öğretim yapma olanağı sağlanmıştır. İlk olarak 31 Mayıs 1933'te İstanbul Darülfünununu'nun kaldırılarak yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ve Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü ve buna bağlı fakültelerin kurulması reformun en önemli etkinlikleri olmuştur (Ozankaya, 1994: 260-61). Bu tarihi izleyen yıllarda yükseköğretimde büyük başarı sağlanmış; 1946'da çıkarılan yeni yasalarla üniversitelere özerklik kazandırılmıştır. Bu tarihten sonra üniversiteler, 1950'li yılların ikinci yarısından başlayarak çeşitli baskıcı yasalarla karşılaşmış; 1960'tan sonra 1980'e kadar kendi bünyelerindeki Senato'larla yönetilmişlerdir. 6 Kasım 1982'de yürürlüğe giren 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile üniversiteler yeni oluşturulan Yükseköğretim Kuru-

lu'na (YÖK) bağlanmıştır (Yükseköğretim..., 1981). Çeşitli akademiler ve yüksek okulların üniversiteye dönüştürülmesiyle tek tip yükseköğretim kuruluşu oluşumuna gidilen Kanun'la rektör ve dekanlar başta olmak üzere üniversitelerin yöneticileri atama yoluyla göreve gelmeye başlamıştır.

Aradan geçen süre zarfında görülen odur ki, çok büyük hedef ve ümitlerle çıkarılan Yükseköğretim Kanunu sonucunda üniversitelerdeki eğitim düzeyi, başta yetersiz öğretim üyesi, her türlü donanımın eksikliği ve kapasitenin çok üstünde öğrenci yerleştirilmesi nedeniyle düşmüştür. Bu dönemde göze çarpan en önemli yenilik üniversitelerde Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları oluşturularak bilgi hizmetlerinin koordine edilmeye çalışılmasıdır.

Günümüzde öğretim üyesi veya üniversite elemanı olmak maddi ve manevi sorunların etkisiyle tercih edilen bir meslek olmaktan uzaklaşmıştır. Yaptığı araştırmalarla bünyesinde oluşturduğu bilgileri toplumun kalkınması için kullanması gereken üniversitelerimizde sorunun temelinde, akademik özgürlük ortamının yaratılmaması bulunmaktadır. Bilgi edinme özgürlüğü ile doğrudan ilgili olan bu özgürlüğün eksikliği yüzünden Doç. Dr. Fikret Başkaya 1994 yılı içinde yazmış olduğu "Paradigma'nın İflası" isimli kitabı nedeniyle hapse mahkûm olmuştur.

Türkiye'de bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin olarak ivedilikle çözülmesi gereken sorunun, görevleri gereği araştırmak, yazmak ve yaymak zorunda olan bilim adamlarına akademik özgürlük verilmesi olduğuna inanarak ulusal bilim politikasındaki en büyük eksikliğin bilim emekçisinin görev tanımının ve sosyal statüsünün belirtilmemiş olmasına değinmek istiyoruz.

IV. 2. Ulusal Kültür Politikasındaki Eksiklikler

Toplumların bilgi edinmeleri veya edinmemelerindeki en büyük etkenlerden biri de kültürel yapılarıdır. Bu yapı, toplumların değerler sistemini oluşturmaktadır (Grower, 1988: 10). Her toplumda kültürün oluşumuna şekil veren değerler sistemi, çağlar değiştikçe yeniliklere ayak uydurarak gereksinimlere cevap verebilir. Aksi takdirde kültürel gelişim sağlanamaz ve elde kalan kültür insanları kısır bir döngüye sokar.

Türk kültürü çok uzun bir geçmişe sahiptir. Bu geçmişte İslam dini öncesi ve sonrası etkileşimler, kurulan beylikler ve imparatorluklar ile Cumhuriyet dönemi etkileşimleri geniş yer tutmaktadır. Türkler belli tarihlerde kültürel açıdan kayda değer gelişmeler sağlamışlarsa da tarihsel incelemelerde daha çok savaşçı yönleri ile ön plana çıkmışlardır. Bu durum kültürü-

müze de yansıyarak insan ilişkilerinde farkına varılmayan bir emir-komuta zincirinin oluşmasına neden olmuştur. Türk toplumunda önemli bir kültürel özellik olarak karşımıza çıkan bu sonuç, özünde insanımızın kendi kimliğini kavramamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak Türk toplumu kendi kişisel haklarını isteme veya yaratma alışkanlığını çağdaş standartlar düzeyine çıkaramamaktadır.

Türk toplumunda kültürel düzeyin -Cumhuriyetin ilk yılları hariç- bu aşamalarda bulunması ve hükümetlerin de özgür düşünceli insan yetiştirilmesine yönelik kültür politikaları oluşturma gibi bir öncelikleri bulunmadığı için toplumumuz düşünce ve bilgi edinme özgürlükleri söz konusu olunca doğal olarak duyarsız davranmaktadır.

Söz, bilim ve kültür politikalarındaki eksikliklerden açılınca ulusal yayıncılık sektörüne ilişkin duruma da kısaca değinmek gerekmektedir. Bir ülkenin bilimsel, teknik ve sosyal alanda kazanılan deneyimlerinin yazılı hale getirilmesi sonucu ortaya çıkan her türlü materyalin, yayıncılık kuruluşları tarafından basılması-yayımlanması-pazarlanması-dağıtılması v.b. bütün işlemlerin yapılması ile ulusal yayıncılığın en temel işlevi yerine getirilmiş olur (Toplu, 1994: 23). Özellikle yazar-yayıncı-kütüphaneci üçlüsünün üretkenliği ve hizmet serbestisi tam olarak sağlandığında demokratikleşme sürecinde çok önemli atılımların yapılabileceği de bir gerçektir.

Türkiye'nin ulusal kültür politikasının çağdaş ve yenilikçi özelliklere kavuşturularak çok renkli öğelerle -ulusal sınırlar içinde yaşayan herkesin eşit katılımı sağlanarak-zenginleştirme zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk, insanımızın kültürel düzeyi yadsınmadan uygulamaya konulacak düzenlemeleri de beraberinde getirmektedir. Bu düzenlemelerin başında yazılı veya basılı her türlü kaynağa karşı halkımızda yaratılan "korku"nun giderilmesi gelmektedir. Ardından gerçekleştirilecek olan, "düşünce, okuma, bilgi edinme ve ifade etme gibi temel kültürel özgürlüklerin sağlanması için gereken duyarlılığın kazandırılması" olacaktır.

Ulusal kültür politikasının, özü itibarıyla daha geniş kapsamlı olarak değerlendirilmesi ve önceliklerinin belirlenmesi devlet politikası olarak ele alındığı zaman bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin sorunların çözümü en azından kontrol altına alınabilecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin sorunları incelemeye çalıştığımız bu makalede, temel sorunlar olarak ortaya koyduğumuz başlıkların or-

tak noktası, hemen her dönemde insan hak ve özgürlüklerinin başında gelen düşüncenin açıklanması özgürlüğüne getirilen kısıtlamaların, halkın içinden çıkan ve toplumun motor gücü olan aydınları hedef almasıdır. Çünkü Türk toplumu gibi tarihinin her döneminde kendini yönlendirecek bir önder olmadan hareket edemeyen toplumlarda, gerçek aydın kimliğine sahip insanların çıkması ve yetişmesi hiç de kolay olmamaktadır. Ülkenin zor ve yetersiz koşullarından çıkan aydınların toplumu yönlendirmesi ve topluma demokratik haklarını duyurması, hiçbir dönemde yönetimler tarafından hoş karşılanmamıştır. Zaman zaman demokrasisi örnek gösterilen ülkelerde bile karşılaşılan bu durum, gelişmekte olan ülkelerde daha sık yaşanmaktadır.

Günümüzde her türlü bilginin özgürce okunarak öğrenilmesi ve toplumun özgüvenini sağladıktan sonra demokrasiye inanması aşamasında, Türkiye en olgun dönemini yaşamaktadır. Her türlü düşüncenin kısıtlama veya yasaklara karşı yasaların izin verdiği ölçüde bazen da boşluklardan yararlanarak açıklanması eskiden olduğu gibi tepkiyle karşılanmamaktadır. Çünkü insanımız düşüncelerini veya niyetini açıklamayarak perde gerisinde işlerini yürütmeyi tercih edenlerle, düşüncesini -beğenilsin ya da beğenilmesin- açıkça ifade edenler arasındaki farkı yavaş yavaş çözmeye başlamıştır. Bu değişimde, dünyada ve Türkiye’de son yıllarda gözlenen teknolojik yeniliklerin de etkisi olmuştur.

Türkiye’de özellikle kitle iletişim araçlarının halkı her konuda aydınlatmaya yönelik çabaları yetersiz de olsa eskiyle kıyaslanmayacak boyutlardadır. Politikanın kirletildiği ve yöneticilere karşı güven bunalımının doğduğu bu ortamda halkımız arayış içindedir. Halka güven verici kültürel, sosyal ve ekonomik politikalar geliştirilmedikçe otorite boşluğu ve güven bunalımından yararlanacak olan demokrasi karşıtı güçler devreye girebilirler. Türkiye toplumunun, çözümsüzlüğü yeniden keşfetmesine veya gereksinim duymasına fırsat vermeyecek bir demokrasi bilincinin sağlanması için tek yolun “bilgi edinme özgürlüğünün önünün açık tutulması” olduğuna inanmaktayız.

Bu bağlamda olası önerilerimizi iki bölümde inceleyerek açıklamaya çalışacağız. Genel kapsamlı önerilerimizi, bu çalışmada ortaya koyduğumuz dört temel sorun ışığında ele alacağız. Özel kapsamlı önerilerimiz ise, bilgi edinme özgürlüğünün sağlanmasında kilit öneme sahip olduğuna inandığımız kütüphanecilik mesleğine indirgenecektir.

Öneriler

1. Genel Kapsamlı Öneriler

1. 1. Eğitim Eksikliği Sorununa İlişkin Öneriler

-Toplumsal gelişimin temel dinamiği olan eğitim, herşeyden önce bir politika halinde ele alınmalı, ülkemizin gereksinimleri doğrultusunda Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri'ni daha evrensel bir bakış açısıyla hayata geçirecek etkinliğe ve yaptırıma sahip, hedef ve öncelikleri belirlenmiş ulusal düzeyde bir eğitim politikası saptanmalıdır.

-Böyle bir politikanın saptanmasına doğal olarak Milli Eğitim Bakanlığı önderlik etmeli, ilgili diğer kuruluşlar arasında eşgüdümü sağlamalıdır.

-Hazırlanacak ulusal eğitim politikasında birinci amaç, insana özgür düşünebilme yetisinin kazandırılabilmesine yönelik eğitim programları oluşturmak olmalıdır. Bunun gerçekleştirilmesi için ders kitabı dışında eğitimi destekleyici, okuma alışkanlığını ve araştırma ruhunu kazandırıcı yayınlar Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde desteklenmeli ve okullara önerilmelidir.

-Ulusal eğitim politikasında ikinci amaç, toplumsal kalkınmanın her boyutunu (sosyal, bilimsel, ekonomik) içerecek doğrultuda ülke gerçek ve gereksinimleri ile çıkarlarına uygun, dünyadaki gelişmeleri de gözardı etmeyecek düzeyde eğitim programları geliştirmek olmalıdır.

-Eğitim politikasının uygulayıcıları olan öğretmenlerin alacakları eğitim, laik ve demokratik değerler doğrultusunda ele alınmalı, tercih edilen meslekler arasına yeniden girebilmesi için sosyal ve ekonomik düzenlemelerle birlikte, eğitim politikasının birinci ve ikinci amacına uygun nitelikte öğretmen yetiştirilmesi için gerekli düzenlemeleri de içermelidir.

-Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması eğitim politikasının öncelikleri arasında olmalıdır. Nitelikli öğretim kadrosu ve her türlü donanıma sahip eğitim kuruluşları ülkenin her köşesine yaygınlaştırılmalı, eğitim için öğrencilerden para veya katkı payı adı altında herhangi bir ücret istenmemelidir.

-Eğitim politikasında kişisel beceri ve yeteneklerin geliştirileceği seçenekler öğrencilere sunulabilmelidir. Meslek liseleri bu bağlamda teşvik edilecek ve geliştirilecek eğitim kuruluşlarının başında gelmektedir.

-Hazırlanacak politikada eğitim sistemimizin her aşamasında öğrencilere özgürce okuma, bilgi edinme, düşünme ve araştırma ortamı sağlayacak

kütüphaneler devreye sokulmalıdır. Okul kütüphaneleri bu bağlamda kilit öneme sahiptir. Ders programlarını destekleyici her türlü yayının bulundurulacağı ve eğitim sisteminin bir parçası haline getirilecek olan okul kütüphaneleri, yeni baştan ele alınmalıdır.

-Ulusal eğitim politikasının başarıya ulaşabilmesi için ilk ve orta dereceli bütün eğitim kurumlarında “insan hakları ve demokrasi” eğitimi verilmelidir. Kalkınma ve gelişme için eğitimin başarıya ulaşması yolunun, demokrasi için eğitimin başarıya ulaşmasından geçeceği evrensel gerçeğinden hareket edilmelidir. Bu eğitim, bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin olarak eğitim eksikliği sorununun çözümünde de önemli rol oynayacaktır.

1. 2. Demokrasi Bilinci Eksikliği Sorununa İlişkin Öneriler

-Demokrasinin temel koşullarından biri “insana saygı” dır. Son yıllarda her yaş grubundan insanlarda görülen sevgisiz, saygısız ve bencil davranışlar bu ilke ile çelişmektedir. Çeşitli etkileşim ve sıkıntılar nedeniyle ortaya çıkan bu durumun düzeltilmesi için “yetişkinlere özel” demokrasi eğitimi kursları düzenlenmelidir.

-Bu kurslar, Milli Eğitim Bakanlığı veya İnsan Hakları Bakanlığı’nın gözetim ve denetiminde olup, demokratik yaşam için “asgari müsterekler” tam anlamıyla öğretilmelidir.

-Kursların düzenlenmesinde siyaset bilimci ve sosyologlar başta olmak üzere bilim adamlarından yararlanılabilir. Kitle iletişim araçları da bu hizmeti tamamlayabilir. Kurslarda verilecek eğitim yalnız kuramsal olmayıp, aynı zamanda günlük yaşama uygulanabilecek yönlerde de sahip olmalıdır.

-Bunun gerçekleştirilmesi için insanımıza gereksinim duyduğu özgüven sağlanmalıdır. Okumaya yöneltme, uygar tartışma ortamları yaratma, örneklerle açıklamalar vb. olmak üzere demokrasi eğitimi zenginleştirici yöntemler geliştirilerek özgüvenin sağlanmasına yardımcı olunabilir.

-Bu eğitimde bir diğer temel nokta, “demokrasilerde herkesin aklına geleni yapamayacağı, diğer insanların da hak ve hukukunun düşünülmesi” gerektiğinden hareketle farklı düşüncelere saygı duyulması ve en zor sorunların demokrasi içinde çözülebileceği öğretilmelidir.

-Demokratik yaşamın temel koşul ve gereklerini iyi bilen toplum, kendini yönetenlerin doğal denetleyicisi olacaktır. Bu gerçekten hareketle iyi veya kötü yönetimlerin iş başına zaman zaman gelebilecekleri, ancak önemli ola-

nın yanlışların tekrar edilmemesi olduğu ve sorunları kullanarak toplumu baskı altına almak isteyen kişi veya gruplara fırsat verilmemesi öğretilmelidir.

-Bu noktada bazı olumsuzlukların olabileceği, ancak demokrasinin yaşanarak öğrenileceği, dolayısıyla ümitsizliğe kapılmaması vurgulanmalıdır.

1. 3. Mevzuat Sorununa İlişkin Öneriler

-İçinde bulunduğumuz ortam, hemen her konuda yasal düzenlemelerin eksikliği veya yetersizliği nedeniyle yoğun arayışlara sahne olmaktadır. Özellikle insan hak ve özgürlüklerinin temeli olan düşünce, okuma, bilgi edinme ve ifade özgürlüklerine ait kısıtlamalar, üstünde en fazla tartışılan ancak çözüm üretilmeyen konulardır. Düzenli toplanmadığı ve üretken olmadığı için yoğun olarak eleştirilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yine de sorunların tek çözüm merkezi olduğu inancından hareketle, Parlamentonun insan hak ve özgürlüklerine ilişkin yasal düzenlemeleri yapması için toplumun her kesimini temsil eden demokratik kitle örgütlerinin önderliğinde baskı grupları oluşturulmalıdır.

-Bu gruplar provakasyonlara kapılmadan, demokratik geleneklere uygun ve örgütlü hareket etmelidir.

-Baskı gruplarının kamuoyunu yanlarına almaları için "özgürlüklerden korkulmaması" temasını sıkça işlemeleri gerekmektedir.

-Baskı grupları söz konusu özgürlükleri kısıtlayan yasalarla ilgili olarak düşüncelerini öneriler paketi halinde yetkililere iletmeli, bunun için gerekirse kitle iletişim araçları kullanılmalıdır.

-Baskı gruplarının işleyeceği en temel konulardan biri de Türkiye'nin söz konusu özgürlüklere ilişkin olarak imza koyduğu uluslararası belgeler olmalıdır.

1. 4. Ulusal Politikaların Eksikliğine İlişkin Öneriler

1. 4. 1. Ulusal Bilim Politikası

-Ulusal bilim politikası adıyla yayımlanan her iki politika (1983-1988), bilim sektörünün gereksinim duyduğu öncelik ve hedefleri içermektedir. Ancak,

ikinci politikanın üstünden geçen süre içinde dünyadaki sosyal ve ekonomik değişimler ve günümüzün bilgi çağı olarak adlandırılması nedeniyle, bilim politikası üçüncü kez daha kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.

-Hazırlanacak olan yeni politikada hedef ve öncelikler bilgi çağı gereksinimleri doğrultusunda gözden geçirilmeli, ülkenin temel enformasyon sorunlarına çözüm formüllerini de kapsamalıdır.

-Üniversite ve diğer araştırma kurumlarındaki bilimsel çalışmaların eşgüdümü ilgili Devlet Bakanlığı tarafından sağlanmalı, alınacak kararlar Türkiye'yi uluslararası bilim dünyası ile bütünleştirici boyutta ele alınmalıdır.

-Ulusal bilim politikasının hedef ve amaçlarına ulaşması için gereken kadronun, çağdaş gereksinimlere cevap verecek düzeyde bir akademik eğitimden geçmesi için mevcut YÖK yasası yeniden ele alınmalıdır.

-Bunun için en temel gereksinim olan ve askeri dönemde kaldırılan özerklik, üniversitelerimize yeniden kazandırılmalıdır. Bu kazanım akademik özgürlüğü de beraberinde getirecektir.

-Son yıllarda güven kaybeden öğretim üyeliği müessesesi yeniden saygın konumuna oturtulmalıdır. Özellikle üniversitelere araştırmacı alınırken temel bilimsel kriterlere göre seçim yapılmalı, mevcut öğretim üyeleri de bu doğrultuda çaba harcamalıdır.

-Mevcut yasal engellerin kaldırılmasının yanı sıra üniversiteler bürokrasiden arındırılmalı, öğretim üyeleri kırtasiye ile zaman harcamamalıdır.

-Ulusal bilim politikasında nihai amaç, ulusal enformasyon politikasının oluşumu için gerekli alt yapı ve koşulların ülkedeki ilgili sektörlerin tümünü kapsayacak bir şekilde hazırlanması olmalıdır.

-Üniversite Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları ve diğer araştırma kurumlarının (TÜBİTAK, TAEK, TODAİE, DPT, DİE, TCMB, HDTM vb.) kütüphane veya dokümantasyon merkezlerinin yöneticilerini bünyesinde toplayacak bir kurul, ulusal düzeyde kaynak dağılımı ve paylaşımı başta olmak üzere, bilim dünyasının gereksinim duyduğu her türlü belgenin en ekonomik, en verimli ve en hızlı bir şekilde kullanıma sunulması amacıyla periyodik olarak bir araya gelmeli, alacakları kararlar bağlayıcı olmalıdır. Bu oluşum aynı zamanda ulusal enformasyon politikasının alt yapısı için de belirleyici yönler taşıyabilir.

-Türkiye'de ulusal bilim politikası ve dolayısıyla enformasyon politikası alanındaki mevcut sorunlara ilişkin olarak sunduğumuz bu önerilerin yaşama geçirilmesi için yapılacak olan en temel etkinlik, başta bilimsel düzeyde araştırma yapmakla yükümlü olan bütün araştırmacıların toplumun bilgi

edinme hakkına hizmetle sorumlu olduklarından hareketle, akademik özgürlüklerini kazanmalarındır. Bunu sağlayabilmek yine araştırmacıların kendi ellerindedir. Bütün araştırmacılar oluşturacakları baskı grupları ile en doğal hakları olan akademik özgürlüklerini kazanma sürecini hızlandırmalıdır.

1. 4. 2. Ulusal Kültür Politikası

-Türkiye’de ulusal kültür politikası evrensel boyutta ele alınmalı; bu politika kendi özünü kaybetmeden, ancak her türlü yeniliğe açık, çağdaş bir kültürel kimliğe sahip insan yetiştirmeyi hedefleyen öğeler içermelidir.

-Bunun gerçekleşmesi için başta Kültür Bakanlığı olmak üzere eğitim-öğretim, bilim-teknoloji, sosyal güvenlik, bayındırlık gibi insanı birinci derecede ilgilendiren sektörlerin işbirliği yapması gereklidir. Çünkü kültür, yalnız sanat ve edebiyatla sınırlı değildir. Aynı zamanda günlük yaşamdan sağlığa kadar uzayan çok boyutlu bir yapılanmadır.

-Ulusal kültür politikasının temeli, toplumun her katmanını oluşturan kitleleri kucaklama anlayışına dayandırılmalı, herkese özgürce sesini duyurabileceği olanakları sunmalıdır.

-Ulusal kültür politikası öncelikli olarak sanat ve edebiyat alanında yapılacak olan reformları kapsamalıdır. Her türlü sanat ve edebiyat yapısının özgürce yazılması, çizilmesi, yontulması, boyanması, yayılması, sahnelenmesi ve sergilenmesi için teşvik edici kararlar alınmalı, çağdaş ve modern galeri ve salonlar açılmalıdır.

-Bu reformlar halkımızın her kesiminin ilgisini çekebilecek düzenlemeleri de beraberinde getirmelidir. Halka açık konserler, gezici kütüphaneler ülkenin en uçra köşelerine kadar gidebilmeli ve bu hizmetler en ekonomik ve en verimli sonucu alabilecek şekilde düzenlenmelidir.

-Köyden kente göçle birlikte başlayan kültürel yozlaşmanın büyük kentlerimizi tehdit eden boyutlarını önlemek için kent kültürüne şekil veren her türlü sanatsal etkinliği destekleyici önlemler alınmalı, yeni festival ve fuarların düzenlenmesi için programlar geliştirilerek bu etkinliklere yerel kuruluşların da desteği sağlanmalıdır.

-Ulusal kültür politikasında ele alınacak uzun vadeli kültürel politikalar yalnız kentleri değil kırları da kapsayacak bir şekilde düzenlenmeli, kırsal alanda yaşayan insanlarımıza kendi memleketlerinde alternatifler sunulabilmelidir.

-Ulusal kültür politikası içinde yayın dünyasına özel bir önem verilmelidir. Bunun için ulusal yayıncılık sektörünün temel görevlileri olan yazar, yayıncı ve dağıtımçıların sorunlarının çözümüne Kültür Bakanlığı destek vermeli; kâğıt sorunundan yayın dağıtım ağının ülke düzeyinde sağlıklı bir şekilde kurulmasına kadar her türlü sorunun çözümü için işbirliğine gitmelidir.

-Ulusal kültür politikasının Kültür Bakanlığına vereceği en büyük sorumluluk, düşünce-okuma-bilgi edinme ve ifade etme (açıklama) özgürlükleri ile ilgili her türlü sorunun çözümü için düzenlenen çeşitli etkinliklere destek vermek olmalıdır. Bu destek içinde, kültüre emeği geçen her kesimle birlikte sorunlara çözüm önerileri üretmek başta gelmelidir.

-Bu noktada, Kültür Bakanlığı tarafından Türkiye'deki bölgesel kültür farklılıkları göz önünde tutularak halka hizmet etme amacına göre politikalar oluşturulmalıdır. Halk Kütüphaneleri Yayın Seçme Yönetmeliği, bu amaç doğrultusunda şekillendirilmeli ve karar alma aşamasında halk kütüphanecilerine daha fazla yetki verilmelidir.

-Yukarıda sunulan önerilerin gerçekleşmesi, öncelikli olarak toplumun bilgiye bağımlılığı ile doğru orantılıdır. Hazır bilgi yerine ulusal kaynakların harekete geçirilmesiyle üretilen bilgi ile evrensel kültüre katkıda bulunulacağı gerçeğinden hareketle, her türlü yayın, halk ve çocuk kütüphanelerinde halkımızın kullanımına sunulmalı, bu merkezler temel felsefesi olan düşünce özgürlüğüne hizmet etme doğrultusunda desteklenmelidir.

2. Özel Kapsamlı Öneriler

Türkiye'de bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin sorunları dört temel noktaya ayırarak incelemeye çalıştığımız çalışmamızın, belli başlı sektörleri ilgilendiren genel kapsamlı öneriler bölümünün ardından, kütüphaneleri ve özünde kütüphanecileri ilgilendiren özel kapsamlı öneriler sunulacaktır.

Dünya kütüphanecilik tarihinde düşünce, okuma, bilgi edinme ve ifade özgürlüğüne ilişkin olarak kütüphanecilerin yapmış oldukları girişim ve demokratik eylemler ülkelerin toplumsal kalkınmalarına ışık tutarak demokratikleşme süreçlerini de hızlandırmıştır. Bu alanda Amerikan Kütüphane Derneği başta olmak üzere, çeşitli ülkelerdeki kütüphane örgütleri kütüphanecilerin önderliğinde önemli çalışmalar yapmış, hatta bunların bazıları diğer ülkeler için de örnek oluşturmuştur. Bir başka çalışmamızda kapsamlı olarak değindiğimiz (Gülle, 1994) için burada ayrıntısına inmeyeceğimiz bu

konuya önerilerde yeri geldikçe değinilecektir. Bu bağlamda sunacağımız öneriler şunlar olacaktır:

-“Bilgi”nin alanına giren her türlü sorun ve gelişmeyle ilgilenmek kütüphanecilerin temel görevidir. Bu durum dünyada böyle olduğu gibi Türkiye’de de böyle olmalıdır. Daha açık bir ifadeyle kütüphanecilerimiz bilgi çağında söz sahibi olmalıdır.

-Bunun gerçekleşmesi, herşeyden önce kütüphanecilerin bu mesleğin elemanı olarak görev bilinci içinde olmalarını gerektirir.

-Görev bilinci kavramı, kütüphanecilik mesleğinin her aşamasına katkıda bulunan meslek elemanlarının üstlerine düşen görevi tam anlamıyla yerine getirmeleri ile anlam kazanır.

-Görev bilinci, yetki ve sorumlulukların yerine getirilmesi ve meslek ahlakına sahip olunması ile amacına ulaşır. Kütüphanecilik öğretim üyelerinden her tür kütüphane çalışanına kadar uzayan zincirin halkalarını oluşturan bütün meslek elemanları, mesleklerini Türkiye’nin demokratikleşmesine katkıda bulunacak bir zemine çekmek için uğraş vermelidirler.

-Bu uğraş içinde meslek elemanlarının tümünün, sorumluluğu eşit bir şekilde paylaşması gerekmektedir. Kütüphaneciler genelde mesleklerinin hem temel özgürlüklere sahip çıkılması hem de saygınlığı için ortak girişimler yapabilecekleri gibi, değişik kütüphane ve dokümantasyon/enformasyon merkezlerinde çalışan meslek elemanları olarak kendi çalışma alanlarında da çaba harcamalıdır.

-Kütüphaneciler bu çabayı harcarken mesleklerinin özünde, her türlü değişik ortamda üretilen bilgi kaynaklarını hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm insanlara karşılıksız sunmak gibi, son derece demokratik ve insancıl bir felsefe bulunduğunu unutmamalıdır.

-Bu felsefeden hareketle, üniversite ve diğer araştırma kurumlarının kütüphanelerinde çalışan meslek elemanları hizmet verdikleri kullanıcı kesiminin istek ve beklentileri doğrultusunda, akademik özgürlüklerin kazanılmasına katkı için çaba harcamalıdır.

-Halk kütüphanelerinde çalışan meslek elemanları, toplumun değişik katmanlarına ait insanları hem kütüphaneye çekmek için hem de toplumsal kalkınmaya destek vermek için çaba harcamalıdır. Bu çabalar, kütüphaneciyi görev yaptığı yörenin kültür elçisi yapabileceği gibi, demokratikleşme sürecine katkı açısından da yaşamsal öneme sahiptir.

-Çocuk kütüphanelerinde çalışan meslek elemanları ise, alacakları pedagoji eğitiminin de katkısıyla çocukların zihinsel ve düşünsel gelişimlerine katkıda bulunmaya çalışarak görevlerini yerine getirmeye çalışmalıdırlar.

-Okul kütüphanelerinde uygulanacak yöntem ise, ders programını tamamlayıcı kaynakların yanı sıra öğrencileri diğer yayın ve kütüphanelere de yöneltmeyi kapsamalıdır.

-Değişik kütüphane türlerinde çalışan meslek elemanlarının Türkiye’de bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin sorunların çözümüne katkıda bulunabilmesi için yapabilecekleri, ve bizce görev bilincinin temelini oluşturan bu önerilerin hayata geçebilmesi için kütüphanecilik biliminin geliştirdiği yöntemler ve halkla ilişkiler programları ile hizmet verilen yörenin her yönüyle bilinmesi gereklidir.

-Kütüphanecilik bölümleri, bu doğrultuda meslek elemanı yetiştirmek için programlarını gözden geçirmeli, görev yapan meslektaşlara bu konuda ayrıca eğitim vermelidir.

-Bu katkılar yapılmaya çalışılırken toplumun her kesiminin desteğini kazanmak gereklidir. Toplumun desteği ise, kütüphanecilik mesleğinin, özellikle insanların eğitim, haber, eğlence, serbest zamanların değerlendirilmesi gibi entellektüel düzeyinin yükseltilmesi amacına hizmet ettiği teması vurgulanarak, klasik izlenimin (kütüphanelerin ders çalışma alanı, kütüphanecilerin de kütüphane bekleyicisi olduğu) yok edilmesi ile kazanılabilir. Bu alanda güçlü bir halkla ilişkiler programı ve girişimci meslek elemanlarının yetiştirilmesi gereklidir.

-Bu çalışmalarda mesleki dernekler, kütüphanecilik bölümleri ve kütüphanelerin bağlı olduğu kurumlar eşgüdümü sağlamak için işbirliği yapılmalıdır.

-Bu işbirliğinin öncelikli temelini bilgi edinme özgürlüğü konusunda meslek elemanlarının tümüne verilecek olan meslek ahlakı kursları oluşturmalıdır.

-Bu kurslar düzenlenirken konuyla ilgili diğer kişi ve kuruluşlardan da destek sağlanmalıdır. Bu desteğin temelinde ise mesleğin dışa açılımını genişletmek gereği bulunmaktadır. Bu bağlamda kütüphanecilik dernekleri düşünce, okuma, bilgi edinme ve ifade özgürlükleri ile ilgili sorunlara karşı duyarlı olmalı, oluşturulacak baskı gruplarına destek vermeliidir.

-Türk kütüphanecileri “okuma özgürlüğü” ve “kütüphane hakları” konularında bildirgeler hazırlamalı ve kamuoyuna sunmalıdırlar.

Türkiye’de bilgi edinme özgürlüğüne ilişkin sorunların kökeninde bilginin toplum için yaşamsal önemde olmaması ve Türk toplumunun ulusal bilgi üretimine katkı sağlayacak düzeye henüz ulaşamaması olduğuna inanıyoruz. Bu aşamada bilginin gerisinde kalan insanlarımızın kütüphaneye çekilmesi, okuma ve düşünme ile ilgili bütün özgürlüklere karşı duyarlı olmaları

na yardımcı olunması gereklidir. Türkiye’de kütüphanecilerin bu gerçekten hareketle yola çıkma zorunluluğu bulunmaktadır. Görev bilincimizin özünde olması gereken anlayış aslında bu değil midir?

Kaynakça

- Akın, İlhan.(1980). *Kamu Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Basın Kanunu. (1950). No: 6580 *Resmi Gazete* 24. 07. 1950 Sayı: 7564 (Kabul Tarihi: 15. 07. 1950)
- Başaran, Mehmet. (1986). “Demokrat Öğrenci Nasıl Yetiştirilir?” *Öğretmen Dünyası* 7 (74): 4-6.
- Bilim ve Teknoloji Politikası*. (1988). 3. bs., Ankara: T. C. Devlet Bakanlığı.
- Çağlayan, A. (1991). “1961 ve 1982 Anayasalarında Düşünce Özgürlüğünün Düzenlenmesi.” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Dönmez, Veysel. (1991). *Eğitim Felsefesi* Ankara: Adım Yayıncılık.
- Erol, Ahmet. (1995). *Demokrasi Örgütlenme Özgürlüğü ve İsveç Örneği* Ankara: Kültür Bakanlığı Demokrasi Klasikleri.
- Grower, R. and M. L. Hale. (1988). “The Role of the Librarian in Faculty Research”, *College and Research Libraries* 49 (1): 9-15.
- Gülle, M. Tayfun. (1994). “Yayıncılık ve Kütüphaneciliğin Demokratikleşme Sürecindeki Önemi”, *Profesör Doktor İlhan Kum’a Armağan* (47-68). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Hafızoğulları, Zeki. (1995). “Türk Hukuk Düzeninde İnsan Haklarını Kısıtlayan Hükmeler”, *İnsan Hakları Merkezi Dergisi* 3 (1): 8-13.
- Kabacalı, Alpay. (1990). *Başlangıçtan Günümüze ve Türkiye’de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.
- “Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu”. (1927). No: 1117 *Resmi Gazete* 07. 07. 1927 Sayı: 627 (Kabul Tarihi: 21. 06. 1927).
- McNeill, William H. (1994). *Dünya Tarihi*. 3.bs. Çev. Alaeddin Şenel. Ankara: İmge Kitabevi.
- “Millî Eğitim Kanunu”. (1973). No: 1739 *Resmi Gazete* 24. 06. 1973 Sayı: 14574 (Kabul Tarihi: 14. 06. 1973).
- Ozankaya, Özer. (1994). *Cumhuriyet Çınarı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi.
- “Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu”. (1934). No: 2559 *Resmi Gazete* 14. 07. 1934 Sayı: 2751 (Kabul Tarihi: 04. 07. 1934)

- “Takrir-i Sükun Kanunu”. (1925). No: 578 *Resmi Gazete* 04. 03. 1925
- “Terörle Mücadele Kanunu”. (1991). No: 3713 *Resmi Gazete* 12. 04. 1991 Sa yı: 20843
Mükerrer (Kabul Tarihi: 12. 04. 1991)
- “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, (1924). No: 491 *Resmi Gazete* 20. 04. 1924
- Toplu, Mehmet. (1992). “Üniversite Kütüphanelerinin Bilimsel Araştırmadaki İşlevi ve Türkiye Gerçeği (1)” *Türk Kütüphaneciliği* 6 (1): 22-42.
- Toplu, M. ve T. Gülle. (1994). “Türkiye’de Ulusal Enformasyon Politikasına İlişkin Sorunlar”, *Kütüphanecilikte Bilgi-Belge İşbirliği, Milli Kütüphanelerarası İletişim ve Dünyadaki Teknolojik Gelişmelerin Aktarımında İlkelerin Tesbiti Sempozyumu (Bildiriler)*. 22-25 Eylül / Milli Kütüphane, (15-48) Ankara: Milli Kütüphane Basımevi.
- Türk Bilim Politikası*. (1983). 1983-2003 Ankara: T. C. Devlet Bakanlığı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. (1961). Kanun No: 334 Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. (1982). Kanun No: 2702 Ankara.
- “Yükseköğretim Kanunu”. (1981). No: 2547 *Resmi Gazete* 06. 11. 1981 Sayı: 17506
(Kabul Tarihi: 04. 11. 1981)

İdari Belgelere Erişim Hakkı: Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunları

A. Oğuz İcimsoy*

Giriş

Bu yazı, bilgi edinme özgürlüğü kavramını tanımlamak ve çeşitli ülkelerdeki uygulamaları, mevzuatlarından örneklerle tanıtmak amacını gütmektedir.

Bilgi edinme özgürlüğü ya da hakkı, kamunun, resmi kuruluşların kararlarından, eylemlerinden ve bu eylemlerindeki yöntemlerinden haberli olması hakkıdır. Bu hakkın demokratik yönetimlerin doğal bir unsuru olduğu kabul edilmekte ve saydam yönetimlerin kurulmasını olası kılacağına inanılmaktadır. ABD'nin kurucularından ve eski başkanlarından olan Madison, bu bağlamda halkın bilgi edinme konusunda duyarlı olmasını şöyle vurgulamıştır:

Bilgiye sahip olmayan, halk tabanlı bir yönetim, bir komedi ya da bir trajedi'nin başlangıcından başka birşey değildir; ya da her ikisidir de denebilir. Bilgi daima cehaleti yönetecektir ve kendi yöneticisi olmak isteyen halk bu nedenle bilginin vereceği güçle kendini teçhiz etmelidir.¹

Avustralya Adalet Bakanının 1980'li yıllardaki bir yıllık raporunda belirttiği, Avustralya bilgi edinme özgürlüğü kanununun amaçları, diğer ülkelerin kanunlarının amaçlarını da özetlemektedir. Buna göre kanun, kişilerin kendi şahsi dosyalarına erişerek içerdiği bilgiden haberli olmalarını ve varsa yanlışlıkların düzeltilebilmesini mümkün kılmakta; kamunun belgelere erişimi sağlanarak yönetimlerin sorumluluklarını artırmakta ve yönetimi etkili ve verimli bir hale getirmekte; yönetimlerin karar verme süreci içinde kamunun gelişmelerden haberli olmasını ve katılımını gerçekleştirmektedir.²

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü Öğretim Üyesi.

1 ABD'nin "dördüncü başkanı James Madison'ın (1751-1836) konuşmasını *The Freedom of Information Act: A 25th anniversary retrospective*. Lynchburg, VA: Access Reports, Inc., 1991. s. 1'den aktaran; Trudy Huskamp Peterson, "Privacy and freedom of information", *Janus*, (2), 1992, s. 38.

2 Robert Hazell. "Freedom of information in Australia, Canada and New Zealand". *Public Administration*, 67(Summer), 1989, s. 198.

Bilgi edinme özgürlüğünün gereği olarak temel uygulama, resmi kuruluşların çeşitli konularda açıklamalarda bulunması beklenmeksizin kişilerin resmi kuruluşlardaki belgelere/dosyalara erişerek bilgi edinmeleri şeklindedir. Uygulamalar çeşitli ülkelerde farklılıklar göstermekle beraber temelde amaç ve sonuç aynıdır. Kamunun bilgileneneceği konularda genel bir sınırlandırma olmamakla birlikte ulusal güvenlik ve kişilerin özel hayatlarına ait bilgiler (*privacy*), bilgi edinme özgürlüğünün kanunla belirlendiği hemen her ülkede istisna kabul edilmiş ve kamunun bu bilgilere erişmesi önlenmiştir. Bu nedenle bilgi edinme özgürlüğü ile ilgili yasal düzenlemeler daima özel hayata saygı ve resmi gizlilik ile ilgili yasa ve düzenlemelerle beraber anılmaktadır. Zira bir kişinin belli bir konuda bilgilenmesi başka kişilerin özel hayatlarını ve devletin güvenliğini ihlal ve tehdit etmemelidir. Bu nedenle bilgi edinme özgürlüğünün yasalaştığı ülkelerde, genellikle, özel hayata saygı ile ilgili kanunlar çıkarılmış ve resmi gizlilik ile ilgili mevcut yasalarda düzenlemelere gidilmiştir. Bunlar ayrıca bilgi edinme özgürlüğü kanunları ile ilgili çıkarılan değişikliklerde belirtilmiştir.

Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta yönetimlerin genellikle kişilerin özel hayatına saygıyı öne sürerek bilgiye erişimi sınırlandırmalarıdır. Bu nedenle bilgi edinme özgürlüğü ve kişinin özel hayatına saygı, birbirine taban tabana zıt iki kutbu oluşturmakta ve kamuya kanunla verilen bir hak (bilgi edinme özgürlüğü) bir başka hak ile (kişinin özel hayatına saygı) sınırlandırılmaktadır.

Türkçede 'bilgi edinme özgürlüğü' olarak tanımladığımız kavram İngilizcede farklı terimlerle ifade edilmektedir. ABD'de bilgi özgürlüğü (*freedom of information*) olarak kabul edilen kavram diğer birçok ülkede, daha doğru bir biçimde, resmi belgelere erişim hakkı (*right to access to official documents*) olarak kabul edilmiş fakat genel olarak kavram ve ilgili kanunlar ABD'deki kullanımıyla anılır olmuştur.

Bilgi edinme özgürlüğünün kanunla saptandığı ülke sayısı tüm dünya ülkeleri göz önüne alındığında oldukça azdır. Bu ülkeler de genellikle batılı ya da gelişmiş ülkeler statüsünde bulunan ülkelerdir. İskandinav ülkeleri (İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya), Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Fransa, Hollanda, Avustralya, Yeni Zelanda bu ülkelerden bazılarıdır. İngiltere'de merkezi yönetim elinde bulunan bilgiye ulaşmak söz konusu değilse de yerel yönetimler elinde bulunan bilgiye vatandaşların ulaşabilmesi amacıyla bir kanun çıkarılmıştır.³

3 Yerel Yönetimler Bilgi Erişim Kanunu (*Local Government Access to Information Act 1985*)

Rosamund Thomas'ın da belirttiği gibi mevcut mevzuatların ortak üç temel noktası vardır.⁴ Ülkeden ülkeye kimi açılardan değişmekle birlikte bu üç unsur şöyle özetlenebilir:

- a) resmi bilginin bir hak olarak açıklanması;
- b) ulusal çıkarlar açısından gizli kalması gereken kimi tür bilginin açıklanmasının yasaklanması; ve
- c) yöneticiler tarafından bilgi vermenin reddedilmesi durumunda temyiz mekanizması.

Aşağıdaki bölümde çeşitli ülkeler ele alınarak, ağırlıklı olarak hukuki bir konu olan üçüncü madde incelenmeksizin, ilk iki unsur üzerinde durulmaktadır.

Çeşitli Ülkelerdeki Uygulamalar

İskandinav ülkeleri

Dünyada bilgi edinme ile ilgili kanunun kabul edildiği ilk ülke İsveç'tir.⁵ 1766'da kabul edilen ifade ve yayın özgürlüğü ile ilgili kanun aynı zamanda halkın arşivlerdeki belgelere ulaşabilmesini de mümkün kılmış ve yönetimde açıklığa olanak sağlamıştır.⁶ 1772'de askeri bir darbeyle yönetimi ele geçiren Kral III. Gustav kanunu yürürlükten kaldırmış fakat 1809'da idari belgelerin incelenebilmesini garanti altına alan ikinci bir kanun tekrar yürürlüğe konulmuştur. Konuyla ilgili en son kanun 1949 yılında yayınlanmış ve diğer ülkelerin kanunlarına temel teşkil etmiştir. 1976'da değişiklikler gören İsveç bilgi edinme özgürlüğü kanunu aynı zamanda İsveç Anayasası'nda yer alır. Finlandiya'da 1951, Danimarka ve Norveç'te 1970 yılında benzer kanunlar yayınlanmıştır. Danimarka kanunu 1985 yılında gözden geçirilmiş ve çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

İsveç, bilgi edinme özgürlüğünün yanında aynı zamanda kişilerin özel yaşamına saygı ve veri koruma (*data protection*) ile ilgili ilk kanunu çıkaran ülkedir. Veri Kanunu (*Data Act*) olarak adlandırılan bu yasa 1973 yılın-

4 Rosamund Thomas, "The experience of other countries". *Open government: a study of the prospects of open government within the limitations of the British political system*. Ed. R.A.Chapman-M.Hunt. Kent: Croom Helm, 1987. s. 141.

5 S.V. Anderson, "Public access to government files in Sweden", *The American Journal of Comparative Law*, 21(3), 1973, s. 421-473.

6 İsveç Basın Özgürlüğü Kanunu. Kısım 2, Madde 1; "Fikirlerin ileri seviyede serbestçe alışverişi ve genel aydınlanma için her İsveç vatandaşının resmi belgelere serbestçe erişim hakkı vardır."

da çıkarılmıştır.⁷ Bu kanun uyarınca İsveç vatandaşları kamu sektöründe kendileri ile ilgili şahsi bilgi içeren belgelere ulaşabilmektedirler. Ayrıca üçüncü şahıslar da bu belgelere ulaşabilirler.

İsveç kanunu uyarınca, yönetimin elinde mevcut her bilgiye değil yalnızca 1980 yılında çıkarılmış olan Gizlilik Kanunu kapsamına girmeyen resmi belgelere ulaşmak söz konusudur. Resmi belge kavramı, resmi kurum tarafından üretilen ya da o kuruma resmi olarak gönderilen belgeyi ifade etmektedir.⁸ Kanun uyarınca, İsveç makamlarına gelen ve giden belgeleri günlük olarak da incelemek mümkündür. Bu nedenle batı toplumlarında genellikle kabul gören gelen ve giden normal evrağın kaydedilmemesi sistemi 1980 Gizlilik Kanunu ile İsveç'te terkedilmiş ve her gelen ve giden evrak kaydedilmeye başlanmıştır.

Kanun her ne kadar İsveç vatandaşları tabirini kullanmaktaysa da genel eğilim, başvuran herkese hizmet vermek şeklindedir. Belgelerde gizli bölümler mevcutsa bu kısımlar çıkarılıp gizliliği olmayan kısımları isteyen kişiye verilmektedir. İsveç'te halka açılmayacak olan belgeler için kullanılan yöntem vaka kategorilerinin (*categories of cases*) belirlenmesidir. Örneğin tıbbi tedavi ile ilgili bir vakada ilgili tüm belgelerle birlikte sağlık belgeleri de halka kapalıdır. Fakat bu vaka taşıt ehliyeti olduğunda sağlık belgesi rahatlıkla erişilebilen belgeler arasına girmektedir.⁹ 1980 Gizlilik Kanunu uyarınca istisna olarak kabul edilip halka açılmayacak olan belgelerin dayandığı yedi temel unsur şunlardır: a) ulusal güvenlik ve dış politika; b) ülkenin merkezi mali politikası; c) kamu kuruluşlarının denetleme ve kontrol amaçlı faaliyetleri; d) kamu kuruluşlarının suçun önlenmesi ve takibi ile ilgili faaliyetleri; e) ülkenin ve yerel yönetimlerin iktisadi çıkarları; f) bireylerin şahsi ve iktisadi yaşantılarının korunması; ve g) hayvan ve bitki türlerinin korunması.

Devlet dairelerinde bilgiye erişim ücretsiz olmakla birlikte kopyası üretilmek istendiğinde küçük bir ücret alınmaktadır. İsveç hükümetine yöneltilen eleştirilerin başında yazılı iletişimin azalması ve kararların telefonla alınması eğilimi gelmektedir. Bu da aranan bilginin yazılı belgelerde bulunmasını engellemektedir.¹⁰

Diğer İskandinav ülkelerinin uygulamaları da temelde İsveç uygulamasına benzemekte fakat ufak bazı farklılıklar içermektedirler. Örneğin Finlandiya kanunlarına göre bilgi edinme hakkı anayasal bir hak olmayıp ka-

7 Thomas, a.g.e., s. 138.

8 Anderson, a.g.e., s. 428.

9 Thomas, a.g.e., s. 151.

10 a.g.e., s. 145. ABD Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu kabul edilmeden önce bilim adamları arasında geçen tartışmalardaki temel sorunlardan birini, gelecek ku-

nuni bir düzenlemedir. Bu nedenle Parlamento'nun 1951'de kabul edilmiş kanunun koyduğu standartlara sıkı sıkıya bağlılığı söz konusu olmayabilmektedir. Ayrıca istisnai durumlar İsveç yasalarında belirtildiği gibi detaylı olmayıp genellikle Fin yetkililerinin insiyatifine bırakılmaktadır.¹¹ Norveç ve Danimarka'da belli bir belgeyi görmek isteyen kişinin o vakayı tanımlaması istenmektedir. Norveç'te başvuran kişinin ilgilendiği vakayı belirleyebilmesi için indeksleri kullanması mümkünken Danimarka'da ancak vakanın belirlenmesinden sonra istediği dosyaya ulaşabilmesi için indekslerin kullanılmasına izin verilmektedir.¹² Her iki ülkede de gizlilik sınırları oldukça müphemdir.

Avrupa ülkeleri

İskandinav ülkeleri istisna tutulursa Avrupa ülkeleri içinde bilgi edinme özgürlüğünü kanunlaştıran ilk ülkeler Hollanda ve Fransadır.¹³

Anılan kanunlar her iki ülkede de 1978 yılında yürürlüğe girmiş, Hollanda'nın kanunu 1991 yılında gözden geçirilmiştir. Ayrıca benzer kanunlar Yunanistan'da 1986 ve İtalya'da 1990 yılında yürürlüğe konulmuştur. Fransa'da 1978 yılında kişilerin özel yaşamına saygıyı kapsayan bir kanun da yürürlüğe konulmuştur.¹⁴

şaklara ve araştırmacılara kaliteli arşiv belgelerinin bırakılmayacağı düşüncesi oluştuyordu. Kanunun çıkmasını savunan kişilerin de gelecek kuşaklar tarafından lanetle anılacakları belirtiliyordu. K.W. Knight, "Administrative secrecy and ministerial responsibility" adlı yazısında (*Canadian Journal of Economics and Political Science*, 32(1), 1966, s. 79) resmi görevlilerin kamunun gözü önünde işlerini icra etmekten doğacak muhtemel bir sıkıntı nedeniyle yazılı belge kullanmaksızın sözlü iletişim araçlarını kullanabilecekleri endişesini taşıdığını belirtmektedir. Ayrıca İskoç Milli Arşivleri Genel Müdürü Patrick Cadell 1994 yılında M.Ü.Arşivcilik Bölümünde verdiği "İskoç Arşivleri" adlı konferansında da aynı konuya değinerek belgelerin araştırmacılara erken açılmasının doğuracağı bir sonuç olarak yöneticilerin dosyaları saklama ya da yazışma yapmak yerine telefonu kullanma eğilimi içinde bulunacaklarını belirtmektedir. Patrick Cadell. "İskoç Arşivleri". *Arşivcilik Konferansları I.* yay.haz. H. Kandur. İstanbul: Librairie de Pera, 1995. s. 60. Her ne kadar arşiv belgelerinin kalitesini etkilediği düşüncesi arşivciler arasında yaygın bir düşünce ise de kazanılmış hakkın getirileri de durum değerlendirmesi sırasında şüphesiz gözönüne alınmalıdır.

11 Anderson, a.g.e., s. 430-431.

12 a.g.e., s. 440.

13 Fransız bilgi edinme özgürlüğü ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için; Faruk Bilici. "Bilgi edinme hak ve hürriyeti". *Arşivcilik Konferansları I.* a.g.e., s. 64-73.

14 Thomas, a.g.e., s. 140.

Fransız bilgi edinme kanununun kapsamı geniş olup yalnız merkezi yönetimi değil aynı zamanda bölgesel ve yerel kurumları, kamu hizmeti yürüten her tür kuruluşu (demiryolları, havayolları, radyo ve televizyon gibi) içine almaktadır.¹⁵

Kanun, vatandaşların ve tüzel kişilerin şahsi bilgi içermeyen belgelere erişebilmelerini mümkün kılar. Ayrıca, Fransız mevzuatına göre incelemeye sunulmayacak sekiz belge kategorisi mevcuttur. Bu kategoriler oldukça genel kavramlarla ifade edilmiştir. Bu istisnai bilgi içeren belgelere zararlılık testi (*harm test*) uygulanmaktadır. Zararlılık testinin amacı belgenin açıklanması durumunda gözle görülür bir zarara neden olabileceğinin ispatlanmasıdır. Kanıtlanamaması durumunda kurum bilgiyi açıklamak zorundadır. Kimi diğer ülkelerin aksine kısmi olarak gizli bilgi içeren belgeler kesinlikle araştırmacılara sunulmaz.

Başvurular mektupla ya da şahsen yapılmaktadır. Başvuruları cevaplama süresi diğer ülkelerden daha uzun olup iki aydır. Belgelerin kullanımından yönetim hiç bir şekilde para almamaktadır. Araştırma aracı olarak, kurumlar, ellerinde mevcut tüm dosyaların listelerini hazırlamakla mükelleftirler.

Kuzey Amerika ve Okyanusya ülkeleri

Bilgi edinme özgürlüğü ile ilgili kanun ABD'de 1966 yılında kabul edilmiş, bir yıl sonra yürürlüğe konulmuş ve 1974 ile 1976 yıllarında çeşitli değişiklikler geçirmiştir. Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da ise 1982 yılında kanunlaşmıştır.

ABD'de 1966 kanunu, 1974 yılındaki Ford Yönetimi sırasında güçlendirilmiş ve aynı yıl çıkarılan kişilerin özel yaşamına saygı duyulması ile ilgili bir kanunla (*Privacy Act*) kişilerin devlet dairelerinde bulunan kendileriyle ilgili bilgi içeren dosyalara ulaşabilmeleri sağlanmıştır. D.C. Rowat, bir yazısında, her iki kanunun da çakıştığını ve kendi hakkında hazırlanmış dosyaları görmek isteyen bir kişinin her iki kanundan da yararlanabildiğini belirtmektedir. Özellikle Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu (*Freedom of Information Act*)'ndan yararlanmanın getireceği avantajları şöyle belirtmektedir: Kişilerin Özel Hayatına Saygı Kanunu (*Privacy Act*), Federal Soruşturma Bürosu (FBI) ve Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA)'nın belgelerini kapsamamakta ve Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu on iş günü içinde cevap verilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu'ndan yararlanılarak Özel Hayata Saygı Kanunu kapsamına girmeyen belgelere ulaşmak mümkün olmaktadır. Özellikle 1974 sonrasında yapılan başvurular (Bilgi Edinme Özgürlüğü Kanunu'na dayanılarak) genellikle FBI

15 a.g.e., s. 147.

ve CIA'nın kişiler hakkında oluşturdukları dosyaları görmek amacıyla yapılmıştır veya yapılmaktadır.¹⁶ ABD'deki her iki kanun sonucu başvurular devamlı artmakta ve istekleri karşılamak amacıyla daha fazla memur görevlendirilmektedir. Örneğin FBI, 1974 yılında yirmi kişiyi görevlendirmişken bu sayı 1979 yılında üçyüzü aşmış ve 1978 yılı içinde 19.982 başvuru cevaplandırılmış, toplam 2.250.000 sayfa belge incelemeye sunulmuştur.¹⁷ Bu yasalardan yararlanmak isteyerek kamu kuruluşlarını zor durumda bırakan kişilerin başında mahkumlar, suçlular ve şirketler gelmektedir. Hüküm giymiş kişiler, yasadan yararlanarak kendilerini polise bildirenleri öğrenmeye, şirketler de rakiplerinin ticari sırlarını elde etmeye çalışmaktadırlar.

ABD yasaları gereğince belgeleri incelemek için vatandaşlık hakları konusunda herhangi bir sınırlama getirilmemekte ve başvuran herkese yanıt verilmektedir. Kanun, kurumların kendi teşkilatlarıyla ilgili genel prosedürleri ve istisnai bilgileri yayınlamalarını zorunlu kılmaktadır. 1974 değişikliğinden sonra belli bir belgeyi isteme zorunluğu kaldırılmış ve yalnızca istenen bilginin genel hatlarıyla tanımlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle belli bir konudaki ilgili tüm belgeler isteyen kişiye sunulmaktadır.¹⁸ Gizli bilgiler içeren belgelerdeki gizli kısımlar çıkarılmakta ve belgenin geri kalan kısmı isteyen kişiye verilmektedir. Bunun doğurduğu zorluk nedeniyle CIA'ya yapılan başvurularda çeşitli aksaklıklar olmaktaydı. 1984 yılında Ulusal Güvenlik Kanunu'nda yapılan değişikliklerle kimi CIA evrak grupları tamamen istisna tutulmuş ve araştırmaya kapatılmıştır. Bunun üzerine CIA üzerindeki ağır yük biraz hafifleyebilmiştir.¹⁹

ABD kanunlarına göre istisnai durumlar şunlardır: a) ulusal savunma ve dış politika; b) dahili personel kuralları ve uygulamaları; c) ticari ve mali bilgiler; d) kurum tutanakları; e) şahsi, tıbbi ve diğer dosyalar; f) soruşturma kayıtları; g) ticari kurumlar hakkındaki kimi raporlar; h) petrol kuyularıyla ilgili raporlar; ve ı) diğer kanunlar.

Bilgi edinme özgürlüğü kanunla garanti altına alınmamış ülkelerin araştırmacıları, üzerinde çalıştıkları, kendi ülkeleriyle ilgili bilgilere ulaşabilmek amacıyla bilgi edinme özgürlüğünün kanunen kabul edildiği ülkelerdeki bilgileri kullanmaya başladılar. Bu nedenle İngiliz araştırmacıların sık sık ziyaret ettikleri ülkelerin başında ABD gelmektedir. Araştırmacılar, ABD'de çeşitli amaçlarla İngiltere konusunda hazırlanmış dosyaları kolaylıkla inceleyebilmekte ve kendileri için İngiltere'de bir sır olan bilgiye ABD'de rahatlıkla ulaşabilmektedirler.²⁰ Örneğin kamu sağlığı müfettişleri

16 D.C.Rowat. "Recent developments on access laws". *Indian Journal of Public Administration*, (28), 1982. s. 251-263.

17 Thomas, a.g.e., s. 139.

18 a.g.e., s. 145-146.

19 a.g.e., s. 146.

20 James Michael, *The politics of secrecy*. Middlesex: Penguin, 1982. s. 9.

ABD limanlarına uğrayan gemiler hakkında düzenli raporlar hazırlamaktadırlar. 1976-1977 yılları arasında ABD limanlarına uğrayan pek çok İngiliz yolcu gemisinin, *Queen Elizabeth II* transatlantiği de dahil olmak üzere, zorunlu sağlık standartlarının çok altında hizmet verdikleri saptanmış ve ABD resmi kuruluşlarındaki mevcut belgeler sayesinde kolaylıkla ulaşılabilen bu bilgi 1977 yılında bir İngiliz gazetesinde yayınlanmıştı. Gazete, gemi sahiplerinin baskılarına maruz kaldı. Hatta gazete, ticari ilanların kesilebileceği tehdidiyle daha ayrıntılı bilgiler içeren planlanmış çalışmaları yayınlamayı reddetti.²¹ Bu tür kötü sonuçlarla karşılaşmamak için İngiliz hükümeti, ABD'den kendi ülkeleriyle ilgili herhangi bir bilginin isteyen kişiye sunulmasından önce Londra'nın olurunun alınmasını istemektedir.²²

Kanada, bilgi edinme ile ilgili kanunu 1982 yılında kabul etmiştir. Kişilerin özel hayatına saygı ile ilgili kanun da aynı yıl kabul edilmiştir. Kurumlar tarafından toplanan, saklanan ve kullanılan kişilere ait bilgi konusunda sıkı bir kontrol getirmektedir. Kanun yalnız geleneksel (kağıt biçiminde) belgeleri değil ayrıca bilgisayar kayıtlarını da kapsamaktadır.²³

Özel hayata saygı amacıyla yayınlanan kanun, ticari mülkiyete ve ticari hayata saygıyı da ilke edinmiştir. Eğer herhangi bir ticari şirket bir başka ticari şirket hakkında bilgi isterse, yönetim (kamu kuruluşu), hakkında bilgi istenilen şirketi haberli kılmak zorundadır.²⁴

Kanada kanunlarına göre Kanada vatandaşları ya da daimi olarak oturma hakkına sahip kişiler bu haktan yararlanabilmektedirler. Ayrıca Kanada'da resmi kurumlar kendi teşkilat yapıları ile ilgili tüm bilgileri yayınlamak zorundadırlar. Başvurular üzerine kamu kuruluşlarının cevap verme süresi otuz gündür. ABD kanunlarına göre dokuz olan istisnai durum Kanada yasalarına göre onbeştir. Bu onbeş istisnai durum genel kategorilerle tanımlanmıştır. Bu nedenle bu genel kategorilerden biri kapsamına girebilecek bir belge isteyen kişiye verilmeyebilmektedir. Buna göre, ABD yasalarından farklı olarak, suçlular kendilerini polise ihbar edenler hakkında kesinlikle bilgi alamazlar. Ayrıca kabineye ait belgeler de kamuya açılmaktadır.

Bilgi edinme özgürlüğü ile ilgili kanunlar Avustralya ve Yeni Zelanda'da 1982 yılında kabul edilmiş, Avustralya Kişinin Özel Hayatına Saygı Kanunu 1988 yılında yürürlüğe girmiştir. Avustralya'da bilgi edinme özgürlüğü kanunu kapsamına kamu hizmetleri ve kimi İngiliz Uluslar Topluluğu kurumları girmektedir. Ulusal bankalar, Avustralya Ulusal Havayolları ve

21 a.g.e., s. 11.

22 Richard Norton-Taylor, "Personal privacy versus freedom of information". *Janus*, (2), 1992, s. 43.

23 Hazell, a.g.e., s. 190.

24 Thomas, a.g.e., s. 140.

Demiryolları Kurumu bu kanun kapsamına girmemektedir. Bilgi edinme özgürlüğü ile ilgili kanun gereğince başvurular, genellikle, kendi polis kayıtlarını görmek isteyen kişiler, ülkeyi terketmesi istenen göçmenler, devlet yardımı alan kişiler ve gazetecilerden gelmektedir.²⁵ Başvurular, ABD'de olduğu gibi, bilgi isteyenlerden genel bir tarif istemekle birlikte gereksiz ya da teşadüfi araştırmalara (*fishing expedition*) olanak vermeyecek maddelere sahiptir. Örneğin kurumlar bu hizmetleri dolayısıyla ücret talep etmektedirler.²⁶ Avustralya kanununa göre 1977 öncesi belgelere ulaşmak mümkün değildir.²⁷

Avustralya ve Yeni Zelanda'da gizli bilgiler içeren belgelerin gizliliği olmayan kısımları isteyen kişiye sunulmaktadır. Yeni Zelanda kanununda toplam onyedisi istisnai durum söz konusudur. Bunlardan dört tanesi ulusal güvenlik ve savunmayla diğerleri ise kişilerin özel hayatları ve ticari sırlarla ilgilidir.²⁸ Avustralya kanunundaki istisnai yaklaşımın temelini "kamu yararı" oluşturmaktadır. Bunlar toplam onaltı istisnai durumu oluşturmaktadır. Yeni Zelanda'da diğer ülkelerden farklı olarak, belge haricinde, kayda geçmemiş bilgiyi de elde etmek mümkündür.²⁹

Sonuç

Yukarıda örnek olarak verilen çeşitli ülkelerdeki uygulamalardan çıkarılabilecek genel sonuç şüphesiz çok daha verimli işleyen bir kamu yönetiminin elde edilmesidir. Yönetimlerin faaliyetlerinden bir çok konuda haberli olan halk bir denetim mekanizması rolünü üstlenmektedir. Ayrıca bu uygulamalar sonucu, güncel ve yarı güncel belgelerin yönetimler tarafından daha iyi şartlarda korunmaları söz konusu olmakta, nihai olarak arşivlere, gerek nitelik gerekse nicelik olarak, daha iyi koşullarda bulunan belgelerin intikali sağlanmaktadır.

25 a.g.e., s. 144.

26 a.g.e., s.148.

27 Hazell, a.g.e., s. 194.

28 Thomas, a.g.e., s. 154.

29 Hazell, a.g.e., s. 194.

XXXI. Kütüphane Haftası
“Düşünce Özgürlüğünün Olmazsa Olmazı:
Bilgi Edinme Özgürlüğü” Paneli
27 Mart 1995

Başkan: **Prof. Dr. İrfan Çakın**
H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü Başkanı

Konuşmacılar: **Nail Güreli**
Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı

Hasan Duman
Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Başkanı

Yahya Akengin
İLESAM Başkanı

Aygören Dirim
Türkiye Yayıncılar Birliği Başkanı

D. Mehmet Doğan
Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı

Nail Güreli*

XXI. Yüzyıla beş kala hala düşünce özgürlüğünden, daha doğrusu, düşünce açıklama özgürlüğünden söz ediliyorsa, hâlâ anlatım özgürlüğünün sınırları tartışılıyorsa, bir bakıma bu, hiç de iç açıcı bir olgu değildir, yüz ağartıcı bir durum sayılamaz.

İnsan düşüncesinin bunca çileli serüveninden sonra artık düşünce, kesinlikle özgür olabilmeli ve düşünce açıklama özgürlüğü tartışılmamalı değil miydi?..

Ama, gerçeğe böyle karamsar bakmayabilirsiniz de...

Düşünce sürekli geliştiği, yeni ufuklara yelken açtığı için, düşünceyi açıklama özgürlüğü sınırlarının sürekli tartışılmasını da doğal karşılayabilirsiniz. Yeter ki, tartışma, sınırların daraltılmasına değil, genişletilmesine yönelik olsun.

Yeter ki, tartışma, düşünce üretimini bastırıcı dış yasaklardan değil, düşüncenin kendine yeni ufuklar açan üretkenliğinin iç tepisinden, dinamizminden doğsun. İnsan beyninde oluşan düşünceyi yasakların katı kuralları içinde bastırmaya, sınırlamaya kalkmasın; fışkıran o düşünceye ayak uyduracak kuramsal düzenlemelere gitmek için yarışılsın; tartışmalar geriye değil, ileriye dönük olsun, karanlık değil aydınlık tartışılsın.

Aydınlığı yaymanın yolları tartışılsın, aransın.

Yeni düşünceler, yeni kavramlar, yeni kurallar, yeni düzenlemeler gertsin. Ama bunlar hep düşünceyi ve düşünce açıklama özgürlüğünü genişletici ve güvenceye alıcı yönde olsun.

İnsanoğlu, ancak küçük bir bölümünü kullanabildiği beyin gücünün, daha büyük kısmını düşünce üretimine sokabilsin.

İnsanlığın, onun yarattığı bilimin, kültürün, uygarlığın ve teknolojinin gelişmesi, insan düşüncesinden kaynaklanmıyor mu?.

O zaman, bırakın düşünceyi, gelsin!. Korkmayın!. Yasaklamayın!. Her beyinden özgür düşünceler doğsun, korkusuzca büyüsün, serpilsin, gelişsin; üresin ve üretsın.

Ama, yooo!. Durun bakalım!.

Ulusal çıkarlar, devletin yüksek menfaati, toplumun huzuru, ulusal güvenlik, kamu düzeni ve benzeri gerekçeler vardır; bunlar çıkar karşınıza.

* Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı

“Her düşünce açıklanamaz” diyen bir takım koruyucular ve zaman zaman da kurtarıcılar vardır.

Peki, bu kurallar kimin düşüncesine göre belirlenmekte, bu yasaklar kimin kafasından çıkmaktadır? Hangi düşünce, hangi düşünceye göre sakıncalıdır?

İşte, tartışma buradadır.

Burada tartışmanın sınırlarını çizecek ölçüler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin getirdiği ölçülerdir.

Bir başka ölçü de, buna koşut kural da hak ve özgürlüklerin hiç birinin, bu özgürlükleri ortadan kaldırmaya olanak sağlayacak biçimde kullanılamayacağıdır.

Şiddet ve silaha bulaşmayan her türlü düşünce, özgürce açıklanabilmelidir.

Düşünce özgürlüğünün evrensel kapsamı konusunda bir fikir vermek üzere, ilginç bir örneği Prof. Dr. Çetin Özek'in bir kitabından aktarmak istiyorum:

Milano'da, İtalyan Komünist Partisinin yaptığı bir mitingde, parti lideri konuşmasında “Bu düzen değişmelidir” ve “Bu düzeni ancak silah yoluyla değiştirmek mümkündür” der. Bu sözler üzerine niçin dava açmadığı sorulan İtalyan savcısı şu yanıtı verir: “Bunlar düşünce aşamasındadır, eyleme geçmemiştir, henüz silah kullanılmamıştır. Şiddet yoktur. Bu itibarla suç değildir, onun için dava açmıyorum”.

Değerli dinleyenler,

Bu arada düşünce özgürlüğü ve düşünceyi açıklama özgürlüğü kavramlarına dönerek bir saptama yapmak ve şu savın altını çizmek gerekiyor:

Düşüncenin insan beyninde oluşmasını zaten engelleyemezsiniz.

Şu halde, düşünce özgürlüğü yoktur denemez, herkes istediği gibi düşünmekte serbesttir. Tartışılması gereken olay, düşünceyi açıklama özgürlüğüdür.

Oysa derinlemesine bakarsanız, insan beyninde düşüncenin oluşmasının önünde engeller vardır. Kısaca söylersek, özgür kafa yapısına sahip olmayan bir insanın özgür düşünmesi de beklenemez. Özgür düşünce yoğun bir çaba ister.

Yani, bir başka deyişle, özgür koşullarda oluşmayan düşünceyi, açıklama özgürlüğü olmuş, ya da olmamış neye yarar?..

Özgür düşüncenin önünde, yasalarla konulmuş dış yasakların yanı sıra, bir dizi de insan beyninde oluşan iç engeller vardır. Bu engeller bir takım olanaksızlıklardan ve bazı koşullardan oluşur. Bunların bir bölümünü genelleyerek şöyle özetleyebiliriz:

I. Yoz ve yetersiz bir eğitim, daha doğrusu, eğitimsizliktir.

Sömürüyle beslenen egemen güçler, bu egemenliklerini sürdürebilmele-ri için, eğitimi denetimleri altında tutarak yönlendirir.

İşte bunun birkaç ögesi:

a) Çağdaş eğitime gerekli kaynak ayrılmaz; yığınsal cahillik ve bilgisizlik yeğlenir.

b) Eğitim adına ezbercilik dayatılır.

c) Düşünen, yargılayan, sorgulayan insan yetiştirecek bir sistem reddedilir. Felsefe öğretiminin dışlanması bunun tipik bir örneğidir.

d) Dogmatik eğitime ve öğretime dolaylı ve dolaysız destek verilir.

II- Toplumsal baskıların ve bir takım tabuların egemenliği bireyin kendi beyinde özgürce düşünce üretmesine engel oluşturur.

III- Bilgi edinme olanaklarımız sınırlıdır.

Bilgi edinme olanakları konusunda, kitabın yanı sıra, basın, -daha geniş ve de yanlış kullanılan sözcüğü ile- "medya"nın durumuna da kısaca değinmek gerekir.

Medyaya, çok sesliliğin sağlanması ve bilgi aktarımı bakımından çok önemli görevler ve bu görevlerle birlikte çok önemli sorumluluklar düşmektedir.

Medya, özellikle görsel iletişim araçları, başlangıçta bazı konularda tartışmalara öncülük ederek, ortam hazırlayarak, bir kısım tabuları tartışma gündemine getirerek, özgür düşünce üretimine katkıda bulunmuştur. Hal-kin gerçekleri öğrenmesine yardımcı olmuştur. Bu, bizce olumlu bir gelişme-dir.

Ama bu arada, kişilik haklarına ve başkalarının özgürlüğünün başladığı sınırlara gerekli özen gösterilmediği için, bazı açmazlara düşülmüş; düşünce açıklama özgürlüğü ve çok seslilik açılımı yara almıştır.

Sonuçta. "medya"nın, düşünce yeteneğimizin *işlevsel olmasına* ve *gelişmesine* yönelik bir tutum içinde bulunmadığını söyleyebiliriz.

Değerli dinleyenler,

Bu açık oturumumuz "Düşünce ve İfade Özgürlüğünün Olmazsa Olmazı: Bilgi Edinme Özgürlüğü" başlığını taşıyor.

Bu başlık önemli bir gerçeği saptıyor ve aynı zamanda çok sağlıklı bir yorumu da beraberinde getiriyor.

Önce bilgi edinme özgürlüğü var olmalıdır ki, özgür düşünce vücut bulabilsin.

Bilgi edinme özgürlüğü ise, kitaptan radyoya, gazeteden dergiye, sine-madan televizyona kadar tüm iletişimin kanallarının *bol seçenekli* ve *özgür* olarak işlemesine bağlıdır.

Özgür, bağımsız ve güdümsüz işlemesine...

Yani bu bağlamda, çok seslilik esastır.

Çok seslilikten murad ise nicel bakımdan çok seslilik değil, nitelik bakımından çok sesliliktir.

Bugün kimi çevrelerce öne sürüldüğü gibi, yüzlerce radyo ve TV'nin, bir o kadar gazete ve derginin var oluşunu, çok sesliliğe delil olarak gösteremeyiz.

Aykırı düşüncelerin serbestçe/özgürce anlatılabildiğini söylemek zordur.

Gazeteler, dergiler, radyolar, televizyonlar bir yana, en kalıcı bilgi aktarım aracı ve düşünce açıklama/düşünceyi geliştirme aracı kitaptır.

Bu nedenledir ki, tarih boyunca kitabın acı bir serüveni olmuştur.

Kitaplar toplatılmış, kitaplar yasaklanmış, kitaplar yakılmıştır.

Aslında yasaklamak ve yok edilmek istenen, düşüncedir; o kitaptaki düşüncelerdir.

Ama her şeye rağmen, düşünce ve kitap bu serüvende yenik düşmemiştir. Siz kitap dostlarınızın, kitap erlerinin, kitap koruyucularının, kitap emekçilerinin siz kütüphanecilerin varlığı ile hiçbir zaman yenik düşmeyecektir de...

Düşüncenin yasaksız günlere erişme azmini ve inancını vurgulayarak, hepinize saygılar sunuyorum.

Hasan Duman*

Herkesin düşündüğünü özgürce söylemesi, yazması, sağlamasından yanayız. Ancak, şiddeti, terörü, teşvik eden, haklı gösteren; insanları öldürmenin, bunu savunmanın, düşünce ve ifade özgürlüğü ile birlikte düşünebileceği alternatifine de katılmıyoruz. Kişilerin özgürlüklerinin sınırı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde tanımlanan temel hak ve özgürlükleri esas alan; başkalarının özgürlükleri ile toplumu bir bütün olarak özgürlüğü anlayışında sona erer. Yakınlarda yayımlanan Türkiye Bilimler Akademisi'nin "Düşünce Özgürlüğü ile İlgili Görüşü" de bu yoldadır. Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa Konseyi "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Hakkında Sözleşmenin" 10. maddesine atıf yapılmaktadır.¹

Ülkede tam bir enformasyon özgürlüğü ile tartışmaların sona ereceğine inanıyoruz. Türkiyemiz bu dengede süratle hak ettiği yeri almalıdır. Ancak, bizim ülkemizde de nasıl tarım döneminde hakim sınıf toprak sahipleri, sanayi devriminden sonra sermaye sahipleri ise, bilgi çağında da bilgi sahipleri olmalıdır, bilgi hizmetleri öne çıkarılmalıdır. Gelişmiş ülkelerde, geleceğin iş kollarının: %5-10 sanayi sektörü, %5-10 tarım sektörü, %15 hizmet sektörü ve %65-70'inin ise bilgi/enformasyon sektörü olacağı şeklinde tahmin edilmektedir. Bu gidişle, 21. yüzyılın başında dünya gelirinin %60'ını 6 ülkenin paylaşacağı hesaplanmaktadır (ABD %20, Sovyetler %13, Japonya %12, Almanya %6, Çin %5, Fransa %4 ve İngiltere %2- bazı ülkelerin dağılmadan önceki durumlarıyla hesaplanmıştır.)

Tınaz Titiz'e göre "Düşünce" öylesine saygınlık uyandıran bir kavramdır ki, olumsuzluk anlatan bir nitelikte birlikte anılması bile insana aykırı geliyor. Bu konularda bazen farklı kavramlar onu daha da mağdur hale getirmiş, sonuçta da düşünce; bir ön saygınlık kazanmıştır. İnsanlığın yücelişindeki katkısı da dikkate alındığında her düşüncenin "değerli" olduğu anlamı çıkarılabilir mi? Fikirler, herhelde onlar düşünüldüğü için değil, ifade edildiği için baskılara maruz kalmıştır.

Gelişmiş ülkeler ifade özgürlüğünü, toplumu daha iyi yönetebilmenin bir aracı gibi görmektedirler. Ancak, bu konularda ortak anlayışlar oluşmuştur;

1. İfade edilecek bir düşüncenin belirli bir "süreç" sonunda üretilmiş olması, genel kabul görmüş bir norm haline gelmiştir. Bunun iki şartı;

* Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Başkanı

1.1. Bu süreçte, fikrin üretiminde kullanılan bilgilerin kaynağının “güvenilir” oluşu, yani doğrulanmış olması,

1.2. Süreç sonunda üretilen düşünce ürününün bir “yeni düşünce” oluşudur.

2. Düşüncenin değeri ise,

2.1. Kimin ifade ettiği değil, kullandığı kaynak,

2.2. Nihai ürünün özgürlüğü,

ile ortaya çıkmaktadır.

Fikrin toplum için bir değer taşıması onun gerçek, mümkün olduğunca fazla (mümkünse dünyadaki tüm bilgiler) ve bunları işleyenlerin de uzman olmasını gerektirir.

Geri kalmış ülkelerde fikirler gerçek yerine söylentilere, suni verilere dayandırılmıştır. Bunları sunanlar ise analitik düşünceden yoksun ve uzman olmayan kişilerden oluşmaktadır. Basın özgürlüğü ise, herkesin her istediğini söyleyebileceği, yazabileceği, yayın kuruluşlarının ise bunları ve kendileri için çalışan, uzman olmayan insanların her düşüncelerini yazabileceği şeklinde anlaşılmaktadır.

Bu ölçüler dikkate alındığında, toplumumuzun zaman zaman değersiz düşüncelerle bombardımana uğradığı, kamuoyumuzun sonunda değersiz bir düşünsel kültürle kirletildiği de söylenebilir.

Çaresi için tek ölçü olmamakla beraber;

1. O konudaki pratiğin bir tarafı (uygulayıcısı, düzenleyicisi, denetleyicisi gibi) olmak veya

2. O konunun düşünsel yanının bir tarafı (kuramcısı, öğreticisi gibi) olmak veya,

3. O konunun pratik ya da kuramsal yanında olmamakla beraber, her konuya uygulanabilecek bir sistem yaklaşımına sahip olmak,

gibi kriterler, herhangi bir kişinin bu konuda düşüncesini ifade edebilmesi için ehliyet olarak kabul edilmektedir. Düşüncenin değeri konusundaki ortak anlayışlar ise yukarıda gözden geçirilmiştir.

Her ne kadar şikayet etsek de sözü geçen kültürel dejenarasyonu önleyecek bir yasa yoktur ve olamaz. Çare insanlarımızın “değerli-değersiz düşünce” yelpazesinin farkına varması, “kaynağı kendinden menkul” veya “özgün olmayan” düşünceleri reddetmesidir. Bu da eğitim ve kültürle, okuma ile gerçekleşebilir.

Doğru düşünmek en temel ahlaki değerdir. Kendini bu yönde geliştirmeye çalışmak bu öldürücü illetten kurtulmanın en sağlam yoludur.²

Fikir özgürlüğü insanlardan alınamaz. Yapılacak iş (1) dünyadaki mev-

cut tüm bilginin/verilerin toplumun isteyen her ferdine ulaştırılmasını sağlamak, (2) toplumun fertlerine analitik düşünceyi (analiz, sentez, sonuç) öğretmektir. Bu da yine eğitim sistemine bağlıdır. Neyi düşünmesini öğreten sistem yerine nasıl düşünmesini öğreten sisteme geçmekle üretim toplumunun dokusunu oluşturacak kendi sorunlarını kendisi çözebilen insanlar yetiştirmektedir. Bu sistem ise, kütüphaneleri, bilgi merkezlerini yakından ilgilendirmektedir.

Görüldüğü üzere birbiriyle ilişkili olmakla birlikte fikir ya da düşünce özgürlüğü ile enformasyon (bilgi edinme) özgürlüğü farklı kavramlardır ve ikincisi birincisinin olmazsa olmazıdır. O nedenle de demokrasinin temeli bilgi edinme özgürlüğüne dayanır. Toplumun değer yargılarının sağlıklı, kıymetli olması; yasama, yargı ve icra’dan oluşan kuvvetler ayrılığının hakkıyla anlaşılıp tam uygulanması ile de yakından ilgilidir. Aksi halde, güçler dengesi sağlanamaz.³

Bu bakımdan ülkemizde yapılacak çok iş vardır. Eğitim sistemi, üniversitelerimizin durumu, kitap, kütüphane-insan gücü gibi çözüm bekleyen sorunlarımız vardır.

Biz sadece kütüphaneler açısından, bilgi edinme özgürlüğünün önündeki engellerin neler olduğunu sunacağız. Engeller saptanırsa, çözüm de en azından yarı yarıya kolaylaşmış olur, diye düşünüyoruz.

Düşünce ve ifade özgürlüğünü sınırlamak, set çekmek, sansür uygulamak kütüphanecilerin işi değildir. Bu tamamen yargı organlarının işidir.

Kütüphaneci, tamamen kitap seçme ilkelerine göre hareket eder. Bu ise ona yayınları yıpratma, sayfalarını koparma, hizmetten alıkoyma, izleme, etiketleme, ortadan kaldırma hakkını vermez; o değişik görüşleri yansıtan yayınlara yer verir. Okurların ilgi ve isteği, mevcut ödeneği, deposunun kapasitesi ve uluslararası kabul görmüş ilke ve standartlara göre dermesini oluşturur.⁴

Kütüphanecilik çevrelerine göre düşünce özgürlüğü:

Herkesin, herhangi bir konuda istediği şeye inanmak ve inanç ve düşüncelerini uygun gördüğü şekilde açıklama hakkıdır. Eğer, diğer insanlara ulaşması engellenirse hangi yolla olursa olsun bu düşünce ve inançların açıklanması anlamsızdır. Bu nedenle düşünce özgürlüğünün ayrılmaz ikinci parçası bilgi ve düşüncelere ulaşım hakkıdır.⁵

Her türlü düşünceyi temsil eden zengin kütüphaneler, bilgi merkezlerinde; çok yönlü bilgilendirilmiş insanlar doğrulara kolayca ulaşabilirler. Her çeşit görüşü inceleme, araştırma ve karşılaştırma olanağı, sadece özgür ve zengin, enformasyon özgürlüğünün aracı olan kütüphaneler yoluyla gerçekleştirilebilir.

Eski çağlardan (M.Ö. 387) beri kitaplar, filmler yasaklanagelmıştır. Eflatun, Homeros'un bazı bölümlerini zararlı gördüğü için çıkarılmalı diye görüş vermiştir. İncil, Kur'an-ı Kerim bazı ülkelerde yasaklanmıştır. Konfüçyus sansürün kötü acısını çekmiştir. Andersen, Cervantes, Shakespeare, Moliere, Tolstoy, Dante, La Fontaine, Voltaire, J.J. Rousseau, Goethe... Liste uzatılabilir. Değişik ülkelerde onbinlerce yazar ve eserleri yasaklanmıştır. Şair Nesimi'nin, fikirlerinden dolayı halkın gözleri önünde derisi yüzülmüştür. Halen demokratik, gelişmiş ülkelerde de yasaklamalar vardır. Bu husus Internet, ISDS verilerinden izlenebilir.

20. yüzyılın ilk yarısında ABD'de birbirinden bağımsız olarak eyaletler bazında zaman zaman yoğunlaşan kitap yasaklaması olmuştur. Ancak, bunlar federal hükümetin getirdiği kanunlar çerçevesinde resmi bir politika olarak değil, fakat eyaletlerdeki baskı gruplarının etkileri sonucu oluşmuştur. Bu durum en çok McCarthy döneminde yaşanmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında (1941-1945) ülke çıkarları için basının genel kontrol altına alınması dışında, esas itibarıyla komünizm, din aleyhtarlığı, seks ticareti, yasa dışı birliklik, fuhuşun yaygınlaşmasına karşı ahlaki değerlerin korunması; küçüklerin muzır yayınlardan korunması, bazı dönemlerde bazı yerlerde ırk ayrımının savunulması, şiddete ve suça teşvikin önlenmesi amacıyla kitap yasaklamaları yapılmıştır.

Ancak, kitap basımının durdurulmasından ziyade okunmasının kısıtlanması ya da engellenmesi yolu tercih edilmiş, özellikle dağıtımın veya satışın zorlaştırılmasına yönelinmiş, bu eserlerin okul, halk ve çocuk kütüphaneleri raflarından kaldırılması yoluna gidilmiştir.

En önemlisi, yayımcı ve dağıtımçı firmaların oto sansür uygulamaları amacıyla birlik oluşturmaları teşvik edilmiştir. Hitler ve Mussolini dönemindeki kitap yakma veya imha hareketi tasvip görmemiş, karşı mücadele başlamıştır. Para ve hapis türü cezalar, kanun hükmü olarak nadiren bazı eyaletlerde varolmuştur.

Bu tür yayınların kütüphanelerden kaldırılması, kütüphanecilerin büyük tepkisine neden olmuştur.

Sonuçta temel ilke demokrasinin Okuma Özgürlüğünden geçtiği, insanın kendi düşüncesinde kendisine ait bir sansürün varolması gerektiği kabul edilmiş, her ABD bireyinin başkasının düşüncesine göre biçimlendirilemeyeceği üzerinde birleşilmiştir.

Zaman zaman bu tür yasaklamalar ne yazık ki bizim ülkemizin de bir gerçeğidir. İnceleyerek, etrafı görerek, halkımızın ihtiyacı olduğu için bu sorununu yine biz çözeriz. İşte bu anlayışla Danimarka, İsveç, Kanada, Avusturya, Yeni Zelanda ve ABD'de Bilgi Edinme Özgürlüğü (Freedom of Infor-

mation Act/FOIA) yasaları çıkarılmıştır. Ancak, yine de zafer kazanılmış sayılmaz. Zaman zaman pek çok ülkede yasaklar devam ediyor.⁶

Öte yandan bazı ülkelerde kütüphanecileri yakından ilgilendiren Kütüphane Hakları Bildirgesi (Library Bill of Right) hazırlanmış, kütüphanecilerin görevleri açıklanmıştır. Keza Okuma Özgürlüğü (Freedom to Read Statement) ilkeleri saptanmıştır. Bunlardan 7. madde şöyledir:

“Yayınacı ve kütüphaneciler, farklı düşünce ve ifade niteliğini zenginleştiren kitapları sağlayarak Okuma Özgürlüğüne tam anlamını kazandırmakla yükümlüdürler. Kitapla ilgili kişiler bu olumlu sorumluluğu yerine getirmekle, kötü bir kitaba verilecek karşılığın iyi bir düşünce olduğunu gösterebilirler.”⁷

Kütüphane Hakları Bildirgesi (Library Bill of Rights)’nde “kitaplar ve diğer bilgi kaynakları, kütüphanelerin hizmet verdiği toplumdaki tüm insanları ilgisi, bilgisi ve aydınlanması için sağlanmalıdır. Bunlar, yaratılmasına katkıda bulunanların kökeni, geçmişi veya geçmişlerinden dolayı dışlanmamalıdır.” şeklinde ifadesini bulmuştur.

Öte yandan kütüphaneciler, bilgi hizmetlerinde çalışanlar için “Mesleki Ahlak Kuralları”da ortaya konmuştur. Onların böylece bireylere, topluma, işveren ve mesleklerine karşı sorumlulukları ilan edilmiştir. Mesleğin mensupları “etnik yönden kuşkulu istekleri reddetmeli”, “profesyonel hizmetleri mesleğe değer katacak şekilde gerçekleştirmeli, bireylerin, işverenin, toplumun saygısını kazanmalı ve bunu korumalıdır.” Keza, “kütüphaneciler, uygun ve yararlı biçimde düzenlenmiş dermeler, adil ve eşitlikçi dolaşım politikaları ve tüm yardım isteklerine yetenekli, doğru, önyargısız ve nazıkçe verilen yanıtlar aracılığıyla en yüksek düzeyde hizmet vermelidirler. Kişiler hakkında bilgi sağlarken hem doğruluğu sağlamak hem de özel yaşam saygı ve gizliliği ihmal etmemek için çaba harcamalıdır. Kütüphane materyallerini sansür etmek isteyen grup ve bireylerin çabalarına karşı çıkmalıdır.”

Bu konulardaki araştırmalarımızın sonucunu, Derneğimiz Genel Başkan Yardımcısı arkadaşım Doç. Dr. Yaşar Tonta’nın koordinatörlüğü ve editörlüğünde bir yayın halinde yararlanmaya sunacağız.

Okuma ve Bilgi Edinme Özgürlüğünün Önündeki Engeller

Bu konudaki kişisel ve Türk Kütüphaneciler Derneği olarak görüşlerimizi “2000’e 5 Kala Kütüphaneciliğimiz ve Bilgi Hizmetlerimizdeki Sorunlarımızı-

za Çözüm Önerileri” adlı yayında dile getirmiş bulunuyoruz.⁸ Bunların yaşama geçirilmesini bekliyoruz.

-Halkımız yazılı kültürü yaşamadan görüntülü kültür araçlarına yakalandı. Devlet, yurttaşını bilgi ile donatmalı, eğitimde nelerin öğretileceğinden ziyade nasıl öğretileceği sistemi hakim kılınmalıdır.

-Kamu hizmetlerinde yeniden yapılanmaya gitmeli, yerel yönetimler ve 3. sektör (gönüllü kuruluşlar) devreye sokulmalıdır.

-Düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgili mevzuat gözden geçirilmeli, Enformasyon/ Bilgi Edinme Yasası çıkarılmalıdır.

-Özgür ve yaratıcı düşünce özendirilmelidir.

-Okuma özgürlüğünü engelleyen yasa, yönetmelik ve usuller gözden geçirilmelidir. (2527 sayılı kanunun 12. maddesi, Basın Kanununun 31. maddesi ve buna bağlı Bakanlar Kurulu kararları.)

-Yeni bir derleme yasası çıkarılmalıdır.

-Milli Kütüphane ve Bibliyografya Enstitüsü organizasyona tabi tutulmalıdır.

-Kütüphanelere Kitap Satın Alma Yöntemi, çağdaş ve demokratik ülkelerdeki bilimsel esas ve standartlara çekilmeli, şeffaflaştırılmalıdır. Anadolu kitapçılığı canlandırılmalı, Yayın Dağıtım Örgütü kurulmalıdır (dışa da hizmet götürülmelidir.)

-Okur ile kitap arasındaki “duvar” kaldırılmalıdır. Yaş ve seviyeye göre okuma listeleri oluşturulmalı, dünyaya da duyurulmalıdır.

-Kütüphanecilerle, yayıncılarımız, yazarlarımız, dağıtımçı ve kitapçılarımız el ele verip, karar ve imkân mercileri nezdinde birlikte hareket ederek;

(1) Okuma ve yayıncılığın önündeki engellerin kaldırılması,

(2) Araştırma ve planlama,

(3) Finansman kolaylıkları,

(4) Kuramsal yetmezlikler,

(5) Standartlaşma,

gibi sorunlar ortadan kaldırılmalıdır.

-Kütüphanelerde açılmayan paket, yararlanılmayan yayın bırakılmamalıdır.

(Yazma ve nadir eserler, eski-yeni süreli yayınlar, yasak yayınlar vb.)

-Türkiye ve kültürümüzü yakından ilgilendiren yurt dışı yayınlar bibliyografik denetime alınmalı, yararlanılmalı, *Türkiye Bibliyografyası*’nın boşlukları doldurulmalıdır.

-Ulusal ve uluslararası bilgi ağları alt yapıları süratle hazırlanmalı, gerekli kenetlenme sağlanmalıdır. Hep dışarıdan almak yerine, aynı zamanda vermeliyiz, satmalıyız.

-OCLC havuzuna dahil olmalıyız. BLDSC ve ISI veri tabanlarında ve ürünlerinde gerekli yerimizi almalıyız.

-Yurt dışı istatistiklerde zamanında ve doğru olarak yerimizi almalı, uluslararası başvuru kaynakları ve bilgi merkezlerindeki yanlış ve eksiklerimizle süratle giderilmelidir.

-Ulusal ve uluslararası düzeyde karşılıklı bilgilendirmede araç olarak bir “Çeviri Merkezi” ile “Yayıncılığı ve Okumayı Geliştirme Merkezi” kurulmalıdır.

-Ulusal ve uluslararası standart ve normlar uygulamaya konulmalı, yasal eksiklikler giderilmelidir.

-Konu başlıkları, tezarusler ve yazar otorite dizinleri hazırlanmalıdır.

-Ulusal Kültür Politikası, Ulusal Tanıtma Stratejisi ve Ulusal Bilgi Politikası dokümanları hazırlanmalı, uygulamaya konulmalıdır.

-Öncelikle bir basın Ombudsmanı şart görünüyor (kendi kendini denetim, kuvvetler ayrılığının tesisi).

-Türkçemizi bilim dili, sanat dili olarak sevelim, geliştirelim.

-Çağımızın sermayesi bilgi olduğuna göre, toplumda bilgi edinmeyi, sorunları bilgi ile çözmeyi öne çıkarıp, bunu bir yaşam biçimi haline getirmeliyiz.

-Bürokratlar, öğretim üyeleri ve öğrenciler, yargıçlar vb. ya hepimiz politika yapalım, bunun için yasal düzenleme yapılmalı; ya da yasaklar tam uygulanarak, haksız rekabet ve kirlilik önlenmelidir.

-Patentler ve ticari markalar bir bilgi kaynağı olarak algılanmalı, Bilim ve Teknoloji (B+T) Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) yeterince teşvik edilmeli, yaygınlaştırılmalıdır. Araştırma üniversitelerde sınırlandırılmamalıdır.

-TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) harekete geçirilmelidir.

-İndeks ve abstrak (öz) müracaat kaynağı hazırlanması ve yayılması sany haline getirilmelidir.

-Ulusal bilgi merkezleri, bazı yöneticilerin özel mülkiyetinde değildir. Çağdaş bilimsel anlayış ve standart dışı zaman, emek, para, güç ve tüketim kaybı önlenmelidir.

-Dünya Kültürel Kalkınma 10 yılı (1988-1997) yeterince değerlendirilmelidir.

-Topluma üretim kültürü ve kazanç zevki aşılmalı, demokrasi kültürü geliştirilmelidir.

-Kamu kuruluşları halkı zamanında bilgilendirmelidir.

Dipnotlar

1. "Türkiye Bilimler Akademisi'nin Düşünce Özgürlüğü ile İlgili Görüşü". Ankara, 1995. Basılmamış Rapor, 4 s.
 "II- Uluslararası Hukukta Durum
 Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Konseyi 'İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Hakkında Sözleşme'nin 10'uncu maddesine göre,
 1. Herkes ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak kanaatlere sahip olma özgürlüğünü ve kamu makamlarının müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber ve fikir alma ve verme özgürlüğünü de içine alır. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini izne tabi tutmalarına engel değildir.
 2. Bu özgürlüklerin kullanılması, görev ve sorumlulukları da içerdiğinden, ulusal güvenliğin, ülke bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, asayişsizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın korunması, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, sır olarak tevdi edilmiş bilgilerin açıklanmasının önlenmesi veya yargı organının otorite ve tarafsızlığının korunması amaçlarıyla, kanunla belirlenen ve demokratik bir toplumda gerekli olan formalitelere, şartlara, sınırlamalara ve cezalara tabi tutulabilir." a.e.2.s.
2. Tınaz Titiz. *Evet-Hayır Demokrasisi*. İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1993. 179-181, 190. s.
3. Tamer Özel. *Amerika Birleşik Devletleri; Madalyonun Öbür Yüzü*. İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1992. 233-237. s.
4. *Kütüphanelerde Yasal Düzenlemeler ve Standartlaşma*. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Ankara, 1988; Hasan Duman. "Halk Kütüphaneleri İçin Kitap Seçimi ve Standartları Üzerine Bir Deneme". (Basılmamış bitirme tezi) Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, 1968; "Kültür Bakanlığı Yayın Seçme Yönetmeliği". *Resmi Gazete*. 15 Mayıs 1988.
5. American Library Association. Office of Intellectual Freedom. *Intellectual Freedom Manual*. Chicago: ALA, 1974 vii.s. Bu konuda ülkemizdeki bazı yayınlar: Zafer Kızılkıran. "Düşünce Özgürlüğü ve Kütüphanecilik". *Türk Kütüphaneciliği* II, 4 (1988): 159-165; Tülin Sağlamtunç: Kütüphanecilik Açısından Düşünce Özgürlüğü ve Sansür" *Türk Kütüphaneciliği*, V,3 (1991), 93-99; Tayfun Güle. "Yayıncılık ve Kütüphaneciliğin Demokratikleşme Sürecindeki Önemi." *Prof. Dr. İlhan Kum'a Armağan*. Hazl. Doğan Atılğan ve Ayhan Kaygusuz. Ankara, Türk Kütüphaneciler Derneği Genel Merkezi, 1994. 47-68.s.
6. Haluk Şahin: *Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü*. İstanbul, Basın Konseyi, 1991. 64 s.; Anne Lyn Haight. *Banned Books; Informal Notes on Some Books Banned for Various Reasons at Various Times and in Various Places*. 3.ed. New York, Bowker Company, 1970; *Banned Films*, 1908-1980. New York, Bowker Company, 1981. Aynı kuruluş halka, çocuklara ve gençlere yönelik aydınlatıcı mahiyette pek çok rehber yayınlamıştır. (Bkz. Hasan Duman. *Uluslararası Bilgi ve Belge Sağlayan Merkezler: International Information & Document Supply Centers*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 1993. 52-56.ss. *Public Library Catalog*. (8th ed. 1978. New York: Wilson, 1978-82

ve ekleri: *Good Reading. A Guide to the World's Best Books: A Mentar Books*. New York: New American Library, 1954. Her yaştaki insanlara çeşitli alanlardan 70 uzman 1250 kitap seçmiştir. *Good Reading; A Guide for Serious Reading*, 22nd ed. New York: Bowker, 1985. Çeşitli yaş ve düzeylerde insanımızın okuması için bizim ülkemizde de bazı çalışmalar yapılmışsa da sürekli olmamıştır. (Bkz. Hasan Duman. "2000'li Yılların Okuma ve Yayın Politikası". Ankara, 1994 (Basilanmış notlar).

7. Bu konularda yeterli Türkçe literatüre rastlayamadığımız bir gerçektir. Düşünce ve ifade özgürlüğü çoktandır biliniyor ve geniş ölçüde tartışılıyor. Ancak, Bilgi Edinme/Enformasyon Özgürlüğü ve Okuma Özgürlüğü konusunda yetmezlikler vardır. O nedenle mesleğimiz açısından yaşamsal bulduğumuz bu konuyu, XXXI. Kütüphane Haftamızın teması olarak seçtik. Mesleklerinde yetkin ve alanlarını temsil eden uzmanlar vasıtası ile gündeme getirmek istedik.

Geçtiğimiz günlerde INTERNET kanalıyla Kaliforniya Üniversitesi Kütüphanesinin son yıllara ait kitapları ile Paris ISDS Merkezindeki 700 bin süreli yayını ihtiva eden veri tabanında bir tarama yaptık. Sadece İngilizce ve 1972-1992 yılları arasında kapsayan dönemde ve bazı ülkelerde şunları gördük:

A. Enformasyon/Bilgi Edinme Özgürlüğü (ABD, Avusturalya, İngiltere, Yeni Zelanda, Küba, Avrupa Konseyi, Kanada açısından)

- Kitaplar, dergiler, makaleler, bibliyografyalar,
- Yasalar ve bunların uygulanmaları, seminer ve toplantı tutanakları,
- Enstitüler, dernekler, vakıflar, Enformasyon Özgürlüğü ve İnsan Hakları Raporları (Londra, İrlanda, Gana, Irak, Japonya, Merkezi Afrika gibi),
- Bu alanda eğitim,
- CIA, FBI, devlet, eyalet, halk/vatandaşlık, yönetim/idare ilişkisi, konuları göze çarpmaktadır.

Anılan kütüphanelerde seçmeli 27 kitap ve 38 makale saptanmıştır. ISDS'den ise 28 süreli yayın saptanmıştır. Ombudsman ve konseyler kurulmuş, bu özgürlüğün nasıl kullanılacağı anlatılmıştır. (ABD, Avusturalya, Filistin, İngiltere, Kanada). Keza IFLA içinde Bilgilere Ulaşım Komitesi vardır.

B. Sansür ve Kütüphane Olayı (ABD, Florida, Eyaleti, İngiltere, Çin, Umman ve Kanada açısından).

- Sansür üzerine Uluslararası Araştırma ve Enformasyon Merkezi (Londra).
- Sansür konusunda indeks (Index on Censorship-ed. by George Theiner - 1988) by Writers and Scholars International.

13 adet makaleye rastlandı. ISDS Merkezinde 9 adet süreli yayın var

- Film Sansür Kurulu (Avusturalya)
- Video Sansür Tasnif Sistemi geliştirilmiş,
- Haber Bültenleri (New York),

saptanmıştır.

C. Okuma Özgürlüğü (ABD, Küba, Kanada)

-ALA içinde özel bir masa/vakıf var.

-Okuma Özgürlüğü Haftası Kutlanıyor.

-ISDS'de Okuma Özgürlüğü Vakfı yayın organı saptanmıştır.

8. 2000'e 5 Kala Kütüphaneciliğimiz ve Bilgi Hizmetlerindeki Sorunlarımıza Çözüm Önerileri. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1995. iv+22 s.

Yahya Akengin*

Düşünce ve ifade özgürlüğünün temel şartı olarak karşımıza çıkan BİLGİ EDİNME özgürlüğünün önündeki engellerin bir görüneni bir de görünmeyenleri vardır. Ben daha çok ikinci unsur üzerinde durmak istiyorum.

Görünürde bütün yasaklamalar ve sansür uygulamaları kaldırılmış olsa bile, bilgi edinme özgürlüğünü kısıtlayan yöntemler, uygulamalar ve tavırlar devreye girebilmektedir:

Karşı düşünce sahiplerinin bilgilerini ve bildiklerini, ifade etme özgürlüğünü kullanır durumda olsalar bile, kullanma alanlarının kısıtlanması, düşünülmesi gereken bir husustur.

Kendi bildiklerini ve bilgilerini -tabii buna bağlı olarak kanaat, inanç ve fikirlerini- yaygınlaştırma ve kitlelere ulaştırma imkânına sahip bulunanların, bu imkânları yalnız kendileri için var saymaları, karşı düşünce sahiplerinin bilgi ve bildiklerinin yayılmasının aynı vasıtalarla yararlanmasına imkân verilmemesi de hesaba katılmalıdır.

İçinde bulunduğumuz çağın “bilgi çağı” olarak adlandırılması güdülen amacı açıklamak için yetmemektedir.

Hangi bilgi? Nasıl bilgi? sorularının cevaplandırılması gerekir. Peçete kâğıdı gibi günlük kullanılıp atılan, eskitilen bilgiler vardır. Hiç eskimeyen, ezelden ebede gerekli ve geçerli bilgiler vardır.

Öğrenildiği halde işlevi olmayan, özümsemediği, tahlili yapılamadığı için kavram kargaşasına yol açan bilgiler vardır. Bilgi hamalı veya bilgi küpü olmanın teşvik gördüğü, bilgileri düşünce sürecinden geçirme yeteneğinin geliştirilmediği ortamlarda bir kaostan söz etmek mümkündür.

Felsefe, inanç ve ideal temellerine yaslandırılmayan bilgileri çoğaltmakla “çok bilmiş” insan tipi ortaya çıkar. Ancak bu “çok bilmiş” insan düşünme yeteneğinden nasipsiz kalabilir.

Bilgi kaynaklarını, bazı zaman dilimlerinin bazı ideolojik ve politik yaklaşımların hissedilen baskıları altında tayıp ve telkin etmek mümkün olabilmektedir. Mesela “resmi tarih”, “resmi ideoloji”, gibi kavramların doğması böyle zeminlerde gelişir. Zaman zaman bizim bugünkü devlet yapımız için kullanılan bu ifadelerin, kullananların bakış açılarına göre saptırılabilceğini de söylemek isterim.

İletişim ve ulaşım ağlarını egemenliği altında bulunduran odakların, gerçekleri yenilgiye uğratabilecek bilgiler üretip yaydıklarının ve kabul ettirdiklerinin

* İLESAM Başkanı

rini de düşünmek ve anlatmak zorundayız. Aydınlanma çağını yaşayan batının, bilim tarihinin gerçeklerini zaman zaman tahrif ettiğini yeterince anlamıyoruz.

Dolayısıyla bilgilerin kaynakları, bu kaynakların güttükleri amaçlar konusunda aydınlatıcı yaklaşımlar, o bilgilere sahip olmaktan daha büyük önem taşımaktadır.

Hepimiz, okuma zevk ve alışkanlığının yetersizliğinden, hatta gitgide gerilediğinden dolayı yakınıyoruz. Bunun böyle olmasında belki de en çok yakınanların olumsuz bir payı bulunduğunu da düşünmek gerekir.

Belki de aydınlarımız, yöneticilerimiz eğitici ve öğreticilerimizin, okutmak adına gösterdikleri yöntemler isabetli olmayıp ters tepkiler doğuracak nitelikte olmuştur diye de düşünebilmeliyiz.

Türk edebiyat, sanat ve fikir hayatı siyasi ve ideolojik kavgaların alanı yapılmıştır. Böyle bir ortamda kaynaklara yönelmenin önünde somut engeller bulunmasa bile, psikolojik engellerin geliştirildiğini söyleyebiliriz.

Hür bir basın yayın hayatı her ne kadar çok savunulmuşsa da, bunu savunanlar böyle bir hürriyeti yalnız kendi dünya görüşleri için istedikleri izlenimini veren tutum ve tavırlar içerisinde de olmuşlardır.

Objektif eleştiri yerine reklam ve propaganda, yahut kötüleme ve karalama yolunun açılması; kötü paranın iyi parayı kovması misali, bilgi edinme, fikir edinme kaynaklarını sınırlandırmıştır. Bu konuda da görünürde bir yasak ve yasaklama yoktur. Fakat zihniyetle yasaklama ve engelleme vardır.

Bir de telif hakları açısından meseleye yaklaşmak isterim. Gazetelerimiz ve dergilerimiz, genelde bedava yazıları tercih etme eğilimindedirler. Yayınevlerimiz de bazen, telif hakkı sorunu olmayacak eserlere öncelik vermektedirler. Bize göre bu yaklaşım da kaliteyi düşürücü olabildiği gibi, bilgi edinme ve bilgilendirmenin önündeki engellerden birini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, düşünmeye, bir başka deyişle “tefekfüre” yöneltmeyen bilgiler, çok yönlü bakış açıları kazandırmayan bilgilendirmeler de düşünme özgürlüğünün önündeki engellerdendir.

Aygören Dirim*

Düşünce ve ifade özgürlüğünün olmazsa olmazı Bilgi Edinme Özgürlüğünü ne ölçüde kullanabiliyoruz? Önündeki engeller nelerdir?

Düşünceyi ifade özgürlüğünün, bir anlamda bilgi edinme özgürlüğünün en yaygın ve temel kullanım araçları yazılı ve sözlü basınla, kitap'tır. Benim konuya yaklaşımım öncelikle kitap konusunda olacaktır.

Temel bilgi kaynakları kitaplardır. Bilgiye ulaşmak için kitap okumak gerekir. Ancak, ülkemizde kitaba ilgi azdır, okur sayısı düşüktür. Kısacası, ülkemizde okuma alışkanlığı yeterince gelişmemektedir. Gelişmekte olan ülkemizde bu önemli sorunu ekonomik, sosyal ve siyasal bütünlük içinde ele almak gerekir.

Ekonomik yapı ilke olarak kültürel yaşamın belirleyicisidir. Gelişmiş bir ülkedeki kültürel yaşamla, az gelişmiş bir ülkedeki kültürel yaşam aynı olamaz.

Az gelişmiş ülkelerdeki yetersiz ortalama gelir nedeniyle kültürel harcamalara ayrılabilen gelir payı düşüktür, tüketim sıralamasında sonlarda yer alır ve ilk vazgeçilen harcama özelliğini taşır. Gelir dağılımında bozulma, ki ülkemizde bu denge bir türlü kurulamamıştır, sabit gelirlerin düşmesi gibi durumlarda ilk kısılan kültür harcamaları olmaktadır.

Ekonominin ana hatları ile kültürde belirleyici bir rol oynadığını düşünmekle birlikte, güdülen devlet politikaları ekonomik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun önemli gelişmeler yaratabilmektedir. Nitekim, ülkemizde 60'lı yıllardaki gelişmeler bunu kanıtlamaktadır.

Bugün üretilen kitap sayısı 1965 yılında üretilen kitap sayısının biraz üstündedir. Üstelik kitap okuması, yani bilgi edinmeye ihtiyaç duyması gereken kesimin, bunu orta ve yüksek öğrenim mezunları olarak düşünürsek, sayıları oldukça artmıştır.

Okur sayımız, Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişmelere paralel olarak gelişmemektedir.

Aslında, ülkemizde kitap okunması konusunda bir gerilik değil gerileme söz konusudur. Bu gerilemede ekonominin getirdiği genel sınırlamalar yanında ekonomi dışı ve daha önemli olan başka faktörlerin de söz konusu olduğu görülmektedir.

Son yirmi beş yılda toplumumuzun geçirdiği olağanüstü durumlar toplumsal çalkantıların sorumlusunun kitap sayılması, siyasal iktidarların kitaba olumsuz yaklaşımları, topluma verilen mesajlar okuru kitaptan uzaklaştırmıştır.

* Türkiye Yayıncılar Birliği Başkanı

Türkiye imzaladığı uluslararası sözleşmelerle cins, ırk, renk, dil, din, siyasi inanç ve toplumsal sınıf ayrımı yapmaksızın, insan olmanın gerektirdiği hak ve özgürlükleri tanıyacağını taahhüt etmiştir. Buna göre ülkemizde egemen olması gereken demokratik anlayış, düşünce ve yaratma özgürlüğü, bir anlamda bilgi edinme özgürlüğünün sınırlandırılmamasıdır. Herkes, özellikle siyasi iktidarların temsilcileri farklı dünya görüşlerine saygılı ve hoşgörülü olmak zorundadırlar. Hiç kimse ve hiç bir güç kendi dünya görüşünü empoze etmek için karşıt düşüncelerin açıklanmasını zora başvurarak engelleyemez. Buna karşılık ülkemizde, tam anlamıyla, düşünceyi ifade etme ve yaratma özgürlüğünün olduğu söylenemez. Kitap yazarlar ve yayıncılar Ceza Yasası, Basın Yasası, Muzır Yasası ve Terörle Mücadele Yasalarıyla en ağır biçimde cezalandırılıyor, kitaplar yasaklanıyor.

Kitap yasaklamanın asıl hedefi düşüncedir, suçlanan düşüncedir, korukulan ve cezalandırılmak istenen şey de düşüncedir. Yasaklamanın amacı ise ceza korkusuyla yazarı ve yayıncıyı sindirerek susturmak, yazacaklarına yön vermektir. Kısacası tek sesli, suskun bir toplum yaratmaktır.

Bilgiye susamış, bilgiyle donatılması gereken önemli bir kesim çocuklar ve gençlerdir. Ne yazık ki eğitim sistemimiz eleştirici, tartışmacı, sentezci bir kuşak yerine boyun eğen, dar kafalı, ezberci, meraksız gençler yetiştirmeye yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda eğitim öğretim olayı bir yarışmaya dönüşmüş, çocuk ve genç tüm enerjisini ve zamanını sadece iyi bir okulda okumak için daha çok ders çalışmaya ayırmak zorunda bırakılmışlardır. Test kitapları, test sınavları çocukları ve gençleri okumaktan ve kültürden uzaklaştırmaktadır. Kitle iletişim araçları da çocuk ve gence ders dışında kendisini geliştirecek zaman bırakılmaması politikasını da destekler biçimde yayın yapmaktadır.

Televizyon kanalları standart birey yetiştirmeye yönelik programlarla, ne yolla olursa olsun iyi kazanan, iyi harcayan, köşeyi dönme becerisine sahip bir tip sunmaktadır örnek olarak. Sunulan lüks tüketim ve eğlence dışında, bilgiye, kültüre, kitaba yer bırakılmamakta, gençler bu tarz yaşama özendirilmektedir.

Öte yandan, Talim Terbiye Kurulunun “tavsiyeli”, “tavsiyesiz” kitap uygulaması, tavsiyesiz kitapların okullara girememesi öğretmenlerin başında Damoklesin Kılıcı gibi sallanmaktadır. Sansür niteliği taşıyan bu uygulama nedeniyle öğretmen öğrencisine kitap önerememekte, okul kitaplıkları satın alacak kitap bulamamaktadır. Ülkemizde çocuk kitabı yazarı yetişememesinin asıl nedeni budur.

Devletin kültür ve eğitime ayırdığı payın düşük olması, ülkede okur yazar sayısının artması için harcadığı çabayı pek de anlamlı kılmamaktadır.

Altmış milyonluk ülkede gazeteler toplam 3 milyon satıyorsa, kitap tirajları 2000'e inmişse, okul kitaplıkları yok sayılıyor, halk kütüphaneleri 1000 dolayındaysa, tüm kütüphanelerdeki kitap sayısı Batıdaki bir tek kütüphane-deki kitap sayısına ulaşıyorsa, okur yazar sayısının artışıyla nasıl övünebiliriz?

Günümüzde asıl sermayenin para değil bilgi olduğu; bilgiye ihtiyaç duyan herkesin en kolay ulaşabileceği kaynak olan kütüphanelerin önemi ortadadır. Biliyoruz ki, okuma zevki küçük yaşlarda ders kitapları dışında okunan kitaplarla gelişir. Ne yazık ki sayıları hızla artan orta ve yüksek öğrenim kurumlarında okul kütüphaneleri bir türlü öğretimin organik bir parçası haline getirilememiştir. Zaman zaman çıkarılan yönetmeliklerle bu konunun önemine değinilmişse de ülkemizde okul kütüphaneleri ancak biçimsel olarak varlıklarını sürdürebilmektedirler.

Öte yandan, Kültür Bakanlığına bağlı halk kütüphaneleri de hem sayısal olarak hem de bulundurduğu kitap ve diğer materyaller yönünden yeterli sayılamaz. Bu işe gönül vermiş kütüphanecilerimizin ve alan uzmanlarının özverili çalışmalarına rağmen her hükümetle birlikte değişen kültür politikaları ve finansman güçlükleri bu alandaki gelişmeyi engellemektedir. Bütçede kitap alımı için ayrılan payın azlığı, zaman zaman bu payın bile kullanımının sınırlandırılması, kütüphanelere kitap alım yöntemindeki yanlışlık nedeniyle kütüphanelerde yeterli sayıda ve güncel kitapları bulmak pek mümkün olamamaktadır.

1989'da çıkarılan bir yönetmeliğe rağmen kütüphanelere hangi kitapların alınacağına, bizzat kütüphaneyi yöneten kütüphane yöneticileri değil, Merkezde bulunan yetkililer karar vermektedir. Bu uygulama nedeniyle, Merkezi alımlar, hükümette bulunanların politik tercihlerine veya kişisel ilişkilere göre yapıldığı kaygısıyla, kamuoyunda sürekli tartışma konusu olmaktadır.

Sonuç olarak:

Bilginin ve bireyin ön plana çıktığı günümüzde, bireyin kendisini çağa uygun olarak geliştirebilmesi bilgi kaynaklarından sınırsızca yararlanmasına bağlıdır. Son zamanlarda bu konularda bazı gelişmeler gözlenmektedir. Kitabevi sayısındaki artış, kitap fuarlarındaki canlılık, en önemlisi de Düşünce ve İfade Özgürlüğünü kısıtlayıcı uygulamaların kaldırılması için yapılan çalışmalar, her ne kadar Gümrük Birliğine girebilmek amacıyla yapılacaksa da, önemli ve umut verici gelişmelerdir.

D.Mehmet Doğan*

Bu hafta Kütüphaneler Haftası. Kitaptan, kütüphaneden uzak kaldığımız bu günlerde, bu haftanın gereken tesiri uyandırmasını umuyoruz. Bu hafta dolayısıyla Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından “Düşünce ve ifade hürriyetinin olmazsa olmaz şartı olan bilgilenme hürriyeti” konulu bir panel yapıldı. Gerçekten ilgi çekici ve önemli bir konu seçilmişti. Türkiye’de düşünce hürriyeti üzerine esip savuran bir hayli kişi ve grup vardır. Ancak meseleye derinlemesine bakıp işin esasının bilgi edinme hürriyetine dayandığını dikkate alan pek fazla yoktur.

Bu toplantıya konuşmacı olarak çağırılmıştım. Üzerinde önemle durduğum hususlardan biri, bilgilenme araçlarının bilgilenmeyi imkânsız kılan veya olumsuz şekle sokan ve hatta çarpıtan-yönlendiren etkisi idi. Bugün dünyanın güçlü haberleşme ajansları ve kuruluşlarını elinde bulunduran ülkeler ve medya grupları istedikleri tarzda bir bilgilenme akışı sağlamaktadırlar. Eğer bir kaç yıl önce cereyan eden Körfez Savaşı’nı, bu savaşın güya naklen yayın tarzında ekranlara yansıtıldığını hatırlarsak nasıl ABD’nin televizyon kanalları tarafından bütün dünyanın da kandırıldığını hatırlamakta da güçlük çekmekteyiz.

Bugün Batılı haber kanalları ve iletişim araçları İslam dünyası ile ilgili haberlerde yönlendirici, olumsuz imaj uyandırıcı bir tarzda hareket etmektedir. Batılı yayın kuruluşlarının Cezayir başta olmak üzere İslam dünyası ile ilgili olarak geçtiği haberlerin belirli imaj uyandıracak şekilde kodlandığı ortadadır. Mesela Cezayir’de “aşırı dinci teroristler” deymi ne anlama gelmektedir? Mesela bu aşırı dinci teroristlerin hapsedildiği cezaevinde isyan çıkıyor ve 200’ü aşkın dinci terorist ölüyor. Bu nasıl olabiliyor? Tutuklular cezalandırılmış ve cezaevine kapatılarak devletin güvencesi altına alınmıştır. Artık ellerinde teror yapacak hiçbir aletleri yoktur. Bu cezaevinde cereyan eden olayların doğru tanımlanması, devlet güçlerinin mahkûmları öldürdüğüdür. Bu yorumlarımızı kabule yanaşmayanlara son bir ay içinde İstanbul’da cereyan eden hadiseler dolayısıyla dış basında çıkan haberleri buyurun birlikte okuyalım:

İstanbul’da kökten dincilerle ılımlı müslümanlar arasında çatışma çıktı.

Alevi azınlık kökten dinciler tarafından ezildi.

Radikal İslam şiddet dozunu artırdı.

Kökten dincilik laikliği tehdit ediyor.

* Türkiye Yazarlar Birliği Başkanı

İstanbul dini şiddetin şoku altında kaldı.

Militan müslümanlar ılımlı müslümanlarla çatıştı.

İlmlı müslümanlara yönelik şiddet arttı. Vs. vs.

Batı enformasyon kanallarının bu yorumlarına Türkiye’de yaşayan hiçbir insaf sahibi doğru diyemez. Hatta derin bir bilgisizlikten veya kötü kasıttan kaynaklandığını herkes söyleyebilir. Türkiye’de olup bitenleri yorumlama konusunda ortaya çıkan tablonun, belli ölçüde bilgisizlikten kaynaklandığı doğrudur. Ancak, Batılıların Türkiye’yi bilme konusunda yeterli kaynaklara sahip olmadığı kesinlikle iddia edilemez.

Batı basınının bu olaylar karşısında ortaya koyduğu Türkiye imajı ürkütücüdür. Eğer dışarıda bulunan bir insan olsanız, Türkiye’de aşırı dincilerin İstanbul’da kol gezdiğini, belediye başkanına bağlı polis güçlerinin bunları himaye ederek ılımlı Alevi müslümanları yok etmek istediğini kolaylıkla düşünebilirsiniz.

Son zamanlarda Cezayir’den gelen haberlerin bir de bu gözle okunması gerekmektedir. Cezayir’de hergün masum insanlar katlediliyor. Bu insanlara bir takım kötü sıfatlar takılarak devlet terörü mazur gösteriliyor. Nerede insancıl yazarlarımız? Nerede demokrasi ve özgürlük düşkünü kuruluşlarımız? Nerede aydınlarımız? Siyasilerimiz?

Türkiye Cezayir’e hiçbir zaman benzemez. Ama dışarda Türkiye’yi Cezayir’e veya başka bir şeye benzetmeye muktedir iletişim merkezleri olduğunu akıldan çıkarmamamız gerekiyor!

Ekler

Kütüphane Hakları Bildirgesi

Mesleki Ahlak Bildirimi, 1981

**Bilgi Profesyonelleri İçin Amerikan Bilgibilim
Derneği Ahlak Kuralları**

Okuma Özgürlüğü

Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası - 1986

**Elektronik Bilgiye, Hizmetlere ve Bilgi Ağlarına
Erişim: Kütüphane Hakları Bildirisinin Bir Yorumu**

Kütüphane Hakları Bildirgesi

Amerikan Kütüphane Derneği tüm kütüphanelerin bilgi ve düşünceler için forumlar olduğunu ve aşağıdaki temel politikaların kütüphanelerin hizmetlerini yönlendirmesi gerektiğini beyan eder:

1. Kitaplar ve diğer kütüphane kaynakları kütüphanenin hizmet verdiği toplumdaki tüm insanların ilgisi, bilgisi ve aydınlanması için sağlanmalıdır. Materyaller, yaratılmasına katkıda bulunanların kökeni, geçmişi veya görüşlerinden dolayı dışlanmamalıdır.

2. Kütüphaneler güncel ve tarihsel konularda tüm görüşleri sunan bilgi ve materyalleri sağlamalıdır. Materyaller partizanca veya doktriner (açıdan) onaylamama nedeniyle yasaklanmamalı ya da (raflardan) kaldırılmamalıdır.

3. Kütüphaneler bilgi ve aydınlanma sağlama konusundaki sorumluluklarını gerçekleştirmek için sansüre karşı çıkmalıdır.

4. Kütüphaneler özgür ifadenin ve düşüncelerin serbestçe açıklanmasına karşı çıkan tüm kişi ve gruplarla işbirliği yapmalıdır.

5. Bir kişinin kütüphane kullanma hakkı kökeni, yaşı, geçmişi veya görüşleri nedeniyle yasaklanmamalı veya kısıtlanmamalıdır.

6. Hizmet sundukları topluma sergi mekânları ve toplantı salonları sağlayan kütüphaneler bu tür kolaylıkları, kullanmak isteyen grup ya da kişilerin bağlı oldukları kuruluşlara veya inançlarına bakılmaksızın eşit düzeyde sağlamalıdır.

(18 Haziran 1948'de kabul edildi. 2 Şubat 1961, 27 Haziran 1967 ve 23 Ocak 1980'de Amerikan Kütüphane Derneği tarafından değişiklikler yapıldı.)

Çeviren: Yaşar Tonta

Mesleki Ahlak Bildirimi, 1981

Giriş

1939'dan beri Amerikan Kütüphane Derneği, çalışan kütüphanecileri yönlendiren ilkeleri düzenleme ve kamuoyuna ve mesleğe duyurmanın önemini teslim etmektedir. Ahlak yasasının bu son revizyonu mesleğin doğasındaki ve mesleğin toplumsal ve kuramsal çevresindeki değişimleri yansıtmaktadır. (Ahlak Yasası) gerektiğinde gözden geçirilmeli ve sağlamlaştırılmalıdır.

Kütüphaneciler bilginin seçimini, düzenlenmesini, korunmasını ve yayımını önemli ölçüde etkilemekte ya da denetlemektedirler. Bilgili vatandaş kitlesi temeline dayanan bir politik sistemde kütüphaneciler, entellektüel özgürlüğe ve bilgiye özgürce erişime açıkça kendini adanmış bir mesleğin üyesidirler. Bizim şimdiki ve gelecek kuşaklara bilgi ve düşüncelerin özgürce akışını sağlamak için özel bir yükümlülüğümüz vardır. Kütüphaneciler bilgi hizmetleri vermemizi sağlayan bibliyografik kaynaklar için birbirlerine bağımlıdır ve en yüksek düzeyde kişisel tutarlılık ve kompetanlığı sürdürme yükümlülükleri bulunmaktadır.

Ahlak Yasası

I. Kütüphaneciler, uygun ve yararlı biçimde düzenlenmiş dermeler, adil ve eşitlikçi dolaşım politikaları ve tüm yardım isteklerine yetenekli, doğru, önyargısız ve nazikçe (verilen) yanıtlar aracılığıyla en yüksek düzeyde hizmet vermelidirler.

II. Kütüphaneciler kütüphane materyallerini sansür etmek isteyen grup ve bireylerin tüm çabalarına karşı çıkmalıdır.

III. Kütüphaneciler, aranan veya alınan bilgiler, başvuru, ödünç alınan veya sağlanan materyalle ilgili olarak her kullanıcının özel yaşamına saygı gösterilmesi (privacy) hakkını korumalıdır.

IV. Kütüphaneciler; üst ilişkilerde ve personelle ilgili edimlerde usul ve fırsat eşitliği ilkelerine bağlı kalmalıdır.

V. Kütüphaneciler; kendi kişisel felsefeleri ve tavırlarıyla bir kurumun ya da mesleki örgütünkiler (arasındaki farkı) hareket ve sözleriyle açıkça ayırtetmelidirler.

VI. Kütüphaneciler; kişisel çıkarlarına hizmet edildiği ya da kütüphane kullanıcılarının, meslektaşların veya işveren kuruluşun sırtından mali çıkar sağlandığı durumlardan kaçınmalıdırlar.

(Amerikan Kütüphane Derneği Üyeleri ve Amerikan Kütüphane Derneği Konseyi tarafından 30 Haziran 1981'de kabul edildi.)

Çeviren: Yaşar Tonta

Bilgi Profesyonelleri İçin Amerikan Bilgibilim Derneği Ahlak Kuralları

Diana Woodward'ın anısına ithaf edilmiştir.

Bilgi mesleği üyelerinin bilimsel ve mesleki uğraşlarının bir parçası olarak en yüksek yetenek, muhakeme, tutarlılık ve ahlak standartlarına erişmek için çaba harcamaları beklenir. Bilgi profesyonelleri, çeşitli ilgi ve gereksinimlere, bilgi türlerine, mesleki görevlere ve kişisel ahlaki görüşlere bağlı olarak bazen çatışan sorumluluklar yüklenirler. Aşağıdaki ilkeler Amerikan Bilgibilim Derneği üyelerini ahlaki bir meslek ve toplum için uygun dengeleri bulmada yönlendirmeyi amaçlamaktadırlar.

Bireylere Karşı Sorumluluk

Bilgi Profesyonelleri:

- * gereksinimi olan bireylere bilgi sağlamak için çaba harcamalıdırlar
- * kişiler hakkında bilgi sağlarken hem doğruluğu sağlamak hem de özel yaşama saygıyı ve gizliliği ihlal etmemek için çaba harcamalıdırlar.
- * her bilgi kullanıcısının ve bilgi sağlayıcısının özel yaşamına saygı duymalı ve gizlilik hakkını korumalıdırlar.
- * bilgi sağlayıcısının mülkiyet haklarına saygı göstermelidirler.

Topluma Karşı Sorumluluk

Bilgi Profesyonelleri:

- * geniş ve karmaşık bir toplumun gerçek bilgi gereksinimlerini karşılarlarken aynı zamanda kişilerin haklarını da gözetmelidirler
- * yayımları sansür etme çabalarına karşı çıkmalıdırlar
- * bilginin önemini anlaması için toplumu eğitmede etkin rol oynamalı, bilgiye erişimde fırsat eşitliğini yüceltmelidirler.

Sponsor, Müşteri ya da İşverene Karşı Sorumluluk

Bilgi profesyonelleri:

- * sponsorun çıkarlarına hizmet etmek için çaba harcamalıdır
- * arkaplan veya ürün bilgisinin gizliliğini korumalı ve gizlilik anlaşmalarını sıkı bir biçimde gözetmelidirler
- * sponsorlar arasındaki bir çıkar çatışmasından veya böyle bir görünüden kaçınmalıdır
- * etnik yönden kuşkululu istekleri reddetmeli ve itirazlarını sponsorlara bildirmelidirler.

Mesleğe Karşı Sorumluluk

Bilgi Profesyonelleri:

- * profesyonel hizmetleri mesleğe değer katacak şekilde gerçekleştirmeli, bireylerin, sponsorların ve toplumun saygısını kazanmalı ve bunu korumalıdır
- * kişisel çıkarlara hizmet edildiği ya da uygunsuz bir şekilde mali çıkar sağlandığı durumlardan kaçınmalıdır
- * üst ilişkilerde ve personelle ilgili edimlerde usul ve fırsat eşitliği ilkelerine bağlı kalmalıdır.
- * Profesyonel etkinliklerin ahlaki sonuçları hakkında bilgilendirmeyi geliştirmeli ve ahlaki sorunların kamuoyunda tartışılmasına yardım etmelidirler.

Kaynak: *Bulletin of the American Society for Information Science* August-September 1990, s. 25.

Çeviren: Yaşar Tonta

Okuma Özgürlüğü

Okuma özgürlüğü demokrasimizin temelidir ve sürekli saldırıya uğramaktadır. Ülkenin çeşitli kesimlerindeki özel gruplar ve kamu görevlileri kitapların satışını önlemeye, ders kitaplarını sansür etmeye, bazı kitapları tartışmalı olarak nitelemeye, "sakıncalı" kitap ve yazarların listelerini dağıtmaya ve kütüphaneleri tasfiyeye çalışmaktadırlar. Bu eylemler, anlaşılan, siyasal çözülme ve ahlaki çöküntüden kaçınmak için sansür ve bastırmanın gerekli olduğu ve ulusal özgür ifade geleneğimizin artık geçerli olamayacağı gibi bir görüşten kaynaklanmaktadır. Biz, kendisini kitapların kullanımına adanmış kütüphaneci ve onların dağıtımından sorumlu yayıncı yurttaşlar olarak kamu yararının okuma özgürlüğünün korunmasında olduğunu belirtmek isteriz.

Biz, bu baskıcı girişimler karşısında derin kaygı duyuyoruz. Söz konusu girişimlerin büyük çoğunluğu demokrasinin temel öncülünün yadsınmasına dayanmaktadır: Sıradan vatandaş kendi düşünce yeteneğini kullanarak kötüğü reddedip, iyiyi benimseyecektir. İster kendi, isterse kamu adına hareket eden sansürcüler ise vatandaşları adına neyin iyi, neyin kötü olduğuna kendilerinin belirlemelerinin gerekli olduğunu varsaymaktadırlar.

Biz, Amerikalıların propagandayı farkedeceklerine ve onu reddedeceklerine güveniyoruz. Bu işte onların sansürcülerin yardımına gereksinimleri olduğuna inanmıyoruz. Başkalarının düşüncelerinin kendileri için kötü olabileceğine karşı "korunmak" amacıyla özgür basın mirasını kurban etmeye hazır olduklarına inanmıyoruz. Onların kötü düşünce ve ifade özgürlüğünün yanında yer aldıklarına inanıyoruz.

Yasaklama çabalarıyla karşılaşmanın yalnızca kitaplar olmadığının kuşkusuz farkındayız. Bu çabaların eğitime, basına, sinemaya, radyo ve televizyona karşı getirilmekte olan daha büyük bir baskıyla ilgili olduğunu biliyoruz. Sorun yalnızca gerçek anlamda bir sansürcülük değildir. Bu baskının neden olduğu korkunun gölgesinin, çatışmadan kaçınmak isteyenlerin daha da yaygın biçimde gönüllü olarak ifadeyi [özgürlüğünü] kısıtlamaların yol açtığından kuşkulanamaktayız.

Korkunun yaygınlaştığı ve zor bir değişim döneminde uzlaşmacılığa yönelik söz konusu baskı belki de doğaldır. Özellikle kaygılarımızın çoğu bir ideolojiye karşı yönlendirildiğinde, karşıt bir düşüncenin ifadesinin bizzat kendisi korkulacak bir şey olur ve ona karşı düşmanca bir eyleme olduğu gibi, ortadan kaldırma eğilimine gireriz.

Bununla birlikte, baskı hiç bir zaman toplumsal bir gerginlik dönemin-

de olduğu kadar tehlikeli değildir. Özgürlük, Birleşik Devletlere zorluğa tahammül esnekliğini vermiştir. Özgürlük, yeni ve yaratıcı çözümlerin yolunu açık tutar ve tercih edilen değişimi olanaklı kılar. Aykırı bir düşüncenin her susturuluşu, egemen bir [görüşün] her zorlaması toplumumuzun esnekliğini ve dayanma gücünü azaltır, gerginlikle mücadelede daha zayıf bırakır.

Kitaplar, tarihimizde her zaman olduğu gibi, şimdi de özgürlüğümüzün en önemli araçları arasındadır. Onlar başlangıçta sadece küçük bir gruba yöneltilebilen ifade biçimi veya düşüncelerin yaygınlaştırılmasında, neredeyse, tek araçlardır. [Kitaplar] toplumsal gelişime orijinal katkıyı sağlayan yeni düşünce ve söz için doğal ortamdır. Onlar, ciddi düşüncenin gerektirdiği yaygın tartışma, bilgi birikimi ve düşüncelerin organize birikimlere dönüştürülmesi için zorunludur.

İnanıyoruz ki, yaratıcı bir kültür ve özgür bir toplumun korunması için özgür iletişim kaçınılmazdır. Uzlaşma yönündeki baskılar, inanıyoruz ki demokrasimizin ve kültürümüzün dayandığı ifade [özgürlüğü] ve araştırma çeşitliliği ve boyutunu sınırlama tehlikesi doğurmaktadır. Her Amerikalının, toplumun ve kendi okuma özgürlüğünü korumak için, yayın ve dağıtım özgürlüğünü kıskançlıkla korumaları gerektiğine inanıyoruz. Yayıncı ve kütüphanecilerin, okuyucuları için sunulan çeşitli yayınları özgürce seçmelerini olanaklı kılarak, okuma özgürlüğüne geçerlik kazandırma yönünde derin bir sorumluluğa sahip olduklarına inanıyoruz.

Okuma özgürlüğü Anayasa tarafından garanti edilmiştir. İnsanoğlunun özgürlüğüne inananlar, anayasa garantisindeki bu temel hakları savunacaklar ve bu haklara eşlik eden sorumluluklarını yerine getireceklerdir.

Bu nedenle şu görüşleri belirtmek istiyoruz:

1. Çoğunluğa ters düşen görüşler de dahil olmak üzere, farklı görüş ve ifadelerin en yaygın biçimde yayıncılar ve kütüphaneciler tarafından sağlanması kamu yararınaadır.

Yaratıcı düşünce, tanımından anlaşılacağı gibi, yenidir ve yeni olan şey farklıdır. Her yeni düşünce taşıyıcısı, kendi görüşü belirginleşinceye ve test edilene dek bir isyankardır. Totaliter sistemler, kendi iktidarlarını korumak için, kurulu düzene karşı çıkan her düşüncüyü acımasızca ezmeye çalışırlar.

Demokratik bir sistemin uyum sağlama gücü, kendilerine serbestçe sunulan farklı düşünceler arasından seçim yapabilen vatandaşlarının özgürlüğüyle büyük ölçüde güçlendirilir. Her sıradışı (çizgi dışı) görüşü doğumunda bastırmak, demokratik sürecin sonunu getirebilir. Bundan öteye, demokratik anlayış, yalnızca, sürekli tartışma ve seçim etkinliğiyle böylesi zamanların gerektirdiği güce erişebilir. Sadece neye inandığımızı değil, niçin inandığımızı bilmek durumundayız.

2. Yayıncılar, kütüphaneciler ve kitapçılar sağladıkları kitaplarda bulunan her düşünce ya da ifadeyi destekleme gereksinimi duymazlar. Onların kendi siyasal, ahlaki ya da estetik görüşlerini, hangi kitapların yayımlanacağına ya da dağıtılacağına ilişkin bir standart olarak benimsemeleri kamu yararı ile çatışabilir.

Yayıncı ve kütüphaneciler, öğrenmenin artması ve zihin gelişimi için gerekli bilgi ve düşüncelerin sağlanmasına yardımcı olarak, eğitim sürecine hizmet ederler. Kendi düşünce kalıplarını eğitime empoze etmezler. Kişiler okuma özgürlüğüne sahip olmalı ve herhangi bir kütüphaneci, yayıncı, devlet [organı] ya da kilisenin sağlayabileceği görüşlerden daha fazlasını dikkate almalıdırlar. Birisinin ne okuyabileceğinin, diğer birisinin doğru olduğuna karar verdiği bir şeyle sınırlandırılması yanlıştır.

3. Yayıncı ve kütüphanecilere göre, bir kitabın kabul edilebilirliğini yazarının kişisel yaşamı ya da siyasal görüşleri temelinde değerlendirmek, kamu yararıyla çatışır.

Bir kitap, [yalnızca] bir kitap olarak yargılanmalıdır. Yaratıcılarının özel yaşamları ya da siyasal görüşleriyle değerlendirme yapılırsa, ne sanat ne de edebiyat gelişebilir. Söyledikleri ne olursa olsun, dinlenmeyecek [okunmayacak] yazarlar listesi oluşturmak, özgür toplumu engeller.

4. Toplumumuzda, başkalarının beğenilerini kısıtlama, yetişkinlerin gençler için uygun okuma konularını sınırlama ya da sanatsal ifadeyi başarmaya çalışan yazarların girişimlerini engelleme çabalarına yer yoktur.

Bazılarınca, çağdaş edebiyatın büyük bölümü şok edicidir. Ancak, yaşamın bizzat kendisi şok edici değil midir? Yazarları yaşamın gerçekleriyle ilgilenmekten men edersek, edebiyatı daha kaynağında kuruturuz. Ana-babalar ve öğretmenler, gençlerin eleştirel düşünceyi öğrenmelerine yardımcı olma sorumluluğunu üstlendiklerinden, onların yaşamda yüz yüze gelecekleri farklı deneyimlere karşılık verecek biçimde hazırlanmalarıyla yükümlüdürler. Bunlar gençlerin sadece henüz hazır olmadıkları eserleri okumaların önlemekle yerine getirilemeyecek, olumlu sorumluluklardır. Bu konularda beğeniler farklıdır ve beğeni ne yasa konusu edilebilir ne de diğerlerinin özgürlüğünü sınırlamaksızın bir grubun istemlerine uygun bir mekanizma oluşturulabilir.

5. Bir kitabı veya yazarını yıkıcı veya tehlikeli olarak niteleyen bir ön yargıyla, bir okuyucuya baskı yapılmasını kabul etmek kamu yararına değildir.

Yaftalama düşüncesi (the idea of labeling) vatandaş için neyin iyi veya kötü olduğunu yetkiyle belirleme bilgeliğine sahip grup veya bireylerin varlığını peşinen benimser. Bu görüş, her bireyin araştırdığı düşünceler üzerin-

de zihin hazırlığının yönlendirilmesini öngörür. Ancak, Amerikalılar başkalarının kendilerinin yerine düşünmelerini gereksinimini duymazlar.

6. Toplum üzerinde kendi beğeni standartlarını empoze etmeye çalışan kişi veya grupların saldırılarına karşı koymak, okuma özgürlüğünün koruyucuları olarak, yayıncı ve kütüphanecilerin sorumluluğudur.

Bir kişi veya grubun siyasal, ahlaki veya estetik görüşlerinin sonuçta diğer bir kişi veya grupla çatışması, demokratik sürecin karşılıklılık ilkesinin kaçınılmaz sonucudur. Özgür bir toplumda her birey ne okuyacağını ve her grup kendisini oluşturan bireylere ne önerceğini özgürce belirler. Ancak hiç bir grup yasayı kendine göre yorumlama ve kendi siyasal ve ahlaki görüşlerini demokratik bir toplumun fertlerine empoze etme hakkına sahip değildir. Özgürlük, yalnızca yerleşik değer yargılarıyla ve suya-sabuna dokunmayan görüşlerle uyumlu kılınırsa, özgürlük değildir.

7. Yayıncı ve kütüphaneciler, farklı ifade, düşünce ve niteliği zenginleştiren kitapları sağlayarak, okuma özgürlüğüne tam anlamını kazandırmakla yükümlüdürler. Kitapla ilgili kişiler, bu olumlu sorumluluğu yerine getirmekle, kötü bir kitaba verilecek karşılığın iyi bir kitap olduğunu; kötü bir düşüncenin karşılığının iyi bir düşünce olduğunu gösterebilirler.

Önemsiz şeylere harcandığında, okuma özgürlüğü pek anlamlı değildir; okuyucu kendi amacına uygun şeyi elde edemediğinde hayal kırıklığı yaratır. Gerek duyulan şey, yalnızca baskının yokluğu değil, düşünülen ve söylenilenin en iyisini okuma fırsatının bireylere sağlanmasıdır. Kitaplar, entelektüel mirası kuşaktan kuşağa taşıyan, bu mirasın artmasının ve test edilmesinin temel aracıdır. Onların bütünlüğünü ve özgürlüğünü savunmak ve topluma hizmetlerini artırmak kitapla ilgili bütün kişilerin en üstün yeteneklerini gerektirir ve bütün vatandaşların tam desteğine layıktır.

Bu önerilerin ne düşüncesizce, ne de kolay genellemeler olduğunu söylüyoruz. Burada kitapların değerine yönelik bir dileği belirtiyoruz. Bunu yapıyoruz, çünkü onların iyi olduğuna, çok farklılık ve yararlılık taşıdıklarına, özgür bırakılmaya ve teşviğe değer olduklarına inanıyoruz. Bu önerilerin uygulanmasının bir çok kişiye iğrenç gelen ifade biçimi ve görüşlerin yayılması anlamına gelebileceğini idrak ediyoruz. Bu önerileri, insanların ne okuduğunun önemli olmadığını savunan kolaycı bir anlayışla ileri sürmüyoruz. Tersine, insanların ne okuduğunun son derece önemli olduğuna; bu görüşlerin tehlikeli olabileceğine, ancak düşüncelerin bastırılmasının demokratik bir toplum için vahim olduğuna inanıyoruz. Özgürlüğün bizzat kendisi tehlikeli bir yaşam biçimidir, ama o bizimdir.

Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası - 1986*

ABD Anayasası Kısım 552: Kamuya ait bilgi; kurum kuralları, kararlar, emirler, kayıtlar ve bildiriler.

(a) Her kurum aşağıda belirtildiği şekilde kamuya bilgi sağlamakla yükümlüdür:

(1) Her kurum kamuya yol gösterici olması için *Federal Register*'da şu bilgileri güncel olarak yayımlamakla sorumludur:

(A) kurumun merkez ve taşra örgütünün tanımları ve halkın belirlenen yerlerde ve hangi görevlilerden (silahlı kuvvetler ise hangi üyelerden) ve hangi yöntemleri kullanarak bilgi edinebileceği, öneri ve isteklerde bulunabileceği veya kararları elde edebileceği:

(B) kurumun işlevlerinin hangi genel usul ve yöntemle kanalize edildiği ve karşılaştırıldığı -buna mevcut tüm resmi ve gayriresmi prosedürlerin koşulları ve özellikleri de dahildir;

(C) prosedür kuralları, mevcut formların açıklamaları veya bu formların nerelerden edinilebileceği ve tüm evrak, raporlar ve incelemelerin kapsamı ve içerikleriyle ilgili talimatlar;

(D) yasa yetkisiyle kabul edilmiş genel uygulamayla ilgili belli başlı kurallar ve kurum tarafından kabul ve formüle edilmiş genel uygulanabilirlikle ilgili yorumlar veya genel politikayla ilgili beyanlar;

(E) yukarıda sözü geçenlerle ilgili her değişiklik, gözden geçirme ve iptal kararları.

Bir kimseye fiilen ve zamanında yayın koşullarıyla ilgili olarak haber verilmiş olması dışında, kimse her ne şekilde olursa olsun *Federal Register*'da yayımlanması gerekip de yayımlanmayan bir konudan dolayı bir yere başvurmak zorunda bırakılamaz veya bundan olumsuz yönde etkilenmesine izin verilemez. Bu paragrafın amacı açısından, meseleden etkilenen kişiler grubunun makul surette bildiği bir konuya *Federal Register* Müdürünün onayıyla *Federal Register*'da atıf yapılmışsa, bu konu yayımlanmış sayılır.

(2) Her kurum yayımlanmış kurallara uygun olarak aşağıda belirtilenleri, eğer yayımlanıp kopyaları satışa sunulmuşsa, halkın incelemesi ve kopyalaması için sağlamakla yükümlüdür.

(A) Lehte veya aleyhte görüşleri de içeren son kararlar ve davaların muhakemesi sırasında serdedilen emirler;

* En son 2 Ocak 1992'de gözden geçirilmiştir.

(B) Kurum tarafından kabul edilmiş fakat *Federal Register*'da yayımlanmamış politika ve yorumlarla ilgili bildiriler;

(C) İdari personel el kitapları ve vatandaş etkileyen (konular hakkında) personele verilen talimatlar.

Bir kurum, özel yaşamın gizliliğinin açıkça ve haksız yere ihlal edilmesini önlemek üzere, bir karar, politika bildirimi, yorum, personel el kitabı veya talimat yayımlandığında (kişilerin kimliklerini açığa çıkaran) belirleyici ayrıntıları silebilir. Her halukârda bu tür bir silmenin gerekçesi her durum için tam olarak ve yazılı biçimde açıklanmalıdır. Keza her kurum halkın incelemesi ve kopyalaması için 4 Temmuz 1967'den sonra çıkarılmış, kabul edilmiş veya resmen ilan edilmiş herhangi bir konu hakkında kamuoyu için konuyu tanımlayan bilgileri sağlayan güncel izinleri tutmakla yükümlüdür ve bu paragrafa göre bunları sağlaması ve yayımlaması gerekmektedir. Her kurum, bir an önce her dizini ve bunların eklerini üç ayda bir ya da daha sık olarak yayımlamak ve (ücret karşılığı ya da başka bir biçimde) dağıtmakla yükümlüdür. *Federal Register*'da yayımlanan ve böyle bir yayının gereksiz ve (yayımlanmasının) pratik olmadığını belirten bir emir varsa bu yükümlülük yerine getirilmez -ki bu durumda bile kurum, söz konusu dizinin kopyalarını istek üzerine ve maliyeti fotokopi maliyetini aşmayacak şekilde sağlamakla yükümlüdür. Bir vatandaş etkileyen bir nihai emir, karar, politika bildirimi, yorum, veya personel el kitabı ya da talimat, bir kurum dışında üçüncü bir kişiye karşı sadece;

(i) bu paragrafta belirtildiği şekilde izinlenmiş ve sağlanmış ya da yayımlanmışsa;

(ii) üçüncü kişiye fiilen ve zamanında koşullarla ilgili bildirim yapılmışsa;

temel alınabilir, kullanılabilir veya öncül oluşturduğu için atıf yapılabilir.

(3) Her kurum, bu altkesimin (1) veya (2) no'lu paragraflarına göre sağlanan kayıtlar dışında, isteyen herkes derhal (A) bu tür evrakı uygun bir şekilde tanımlayan kayıtları ve (B) yayımlanmış kurallara uygun olarak zamanını, yerini, (varsa) ücretini ve izlemesi gereken prosedürleri belirten kayıtları sağlamalıdır.

(4)(A)(i) Her kurum bu yasadaki koşulları yerine getirmek için, kamuoyuna duyurulmasını ve halkın görüş ve açıklamalarının alınmasını müteakiben, bu yasada yer alan isteklerini işlenmesi için uygulanacak ücret tarifesi belirleyen ve söz konusu ücretlerin ne zaman ertelenebileceğini ya da azaltılabileceği kararlaştırmak için izlenen prosedürleri ve genel kuralları

açıklayan yasa ve yönetmelikleri çıkarmakla yükümlüdür. Söz konusu tarife, kamuoyuna duyurulmasını ve halkın görüş ve açıklamalarının alınmasını müteakiben, Yönetim ve Bütçe Ofisi Müdürü tarafından ilan edilecek ilkelere uygun olmalı ve tüm kurumlar için tekbiçim bir ücret tarifesi görevini yüklenmelidir.

(ii) Bu tür kurum yasa ve yönetmelikleri

(I) Kayıtlar ticari kullanım amacıyla istendiği zaman alınacak ücretin, belge arama, çoğaltma ve inceleme için alınan uygun standart ücretlerle sınırlandırılmasını sağlamalı;

(II) Kayıtlar ticari kullanım amacıyla aranmayıp, istek, amacı bilimsel araştırma olan eğitim kurumu ya da ticari amaç gütmeyen bilimsel bir kuruluş tarafından veya bir medya temsilcisi tarafından yapıldıysa, alınacak ücretin, belge arama, çoğaltma ve inceleme için alınan uygun standart ücretlerle sınırlandırılmasını sağlamalı;

(III) (I) ve (II)'de tanımlanmayan bir istek için ücretin, belge arama, çoğaltma ve inceleme için alınan uygun standart ücretlerle sınırlandırılması sağlanmalıdır.

(iii) Eğer bilginin sağlanması hükümetin işlem ve etkinliklerinin kamuoyu tarafından anlaşılmasına muhtemelen önemli ölçüde katkıda bulunabileceği için kamu yararına ise ve sadece istekte bulunanın ticari çıkarı için değilse ücretsiz ya da (ii)'de belirtilen ücretlerden daha düşük ücretle sağlanmalıdır.

(iv) Ücret tarifeleri sadece direkt arama, çoğaltma ve inceleme giderlerini karşılamak içindir. İnceleme giderleri sadece, belgelerin bu yasaya göre sağlanması gereken belgelerden olup olmadığını ve bazı bölümlerinin sağlanmanın dışında kalıp kalmadığını karşılaştırmak için, bir belgenin ilk incelemesi sırasındaki direkt giderleri kapsar. İnceleme giderleri, bu yasaya uygun bir istegün işlemi sırasında ortaya çıkabilecek yasa veya politikayla ilgili sorunları çözmek için harcanan giderleri kapsayamaz. Hiçbir kurum bu yasaya göre:

(I) eğer alınacak ücret, ücretin rutin olarak toplanması ve işlem giderleri için harcanacak miktara yakın ya da bu miktarı aşıyorsa; veya

(II) bu altparagrafın (ii) (II) veya (III) no'lu bentlerinde tanımlanan bir istek için ilk iki saatlik arama zamanı veya ilk yüz sayfalık çoğaltma giderleri için ise

ücret talep edemez.

(v) Hiçbir kurum, istek yapan kişinin daha önce zamanında ücretini ödememesi veya ücretin 250 doları aşacağı durumlar dışında, ön ödeme yapmasını talep edemez.

(vi) Bu altparagraftaki hiç bir şey özel türdeki kayıtlar için yönetmeliklerle belirlenen ücretleri yürürlükten kaldıramaz.

(vii) Bu yasaya göre ücret alınmasıyla ilgili olarak istek yapan kimsenin herhangi bir ediminde, her dava için mahkeme, inceleme kurumdaki kayıtlarla sınırlı kalmak şartıyla, yeniden karar verir.

(B) Şikayet üzerine, şikayetçinin yaşadığı veya şikayetçinin işyerinin ya da kurum kayıtlarının bulunduğu bölge mahkemesi ya da Columbia Bölgesi mahkemesi kurum kayıtlarına erişimin serbest bırakılmasını emretmeye yetkilidir ve şikayetçiden usullere aykırı biçimde saklanan kurum kayıtlarının ortaya çıkarılmasını emredebilir. Bu durumda mahkeme her dava için yeni baştan karar verir ve kayıtların veya bu kayıtların bazı bölümlerinin bu yasanın (b) altkesiminde belirlenen istisnalar nedeniyle kısıtlanıp kısıtlanmayacağına karar vermek için kurum kayıtlarının içeriğini gizli oturumda inceleyebilir ve bu eylemin sorumluluğu kurumundur.

(C) Yasanın bir başka yaptırımına bakılmaksızın, davalı mahkemeye çıkmak veya bu yasaya göre yapılan bir şikayete kendisine bildirim yapılmasından itibaren otuz gün içinde yanıt vermek zorundadır.

(D) Feshedildi.

(E) Bu yasaya göre açılan ve davacının büyük ölçüde haklı bulunduğu bir davada, mahkeme Birleşik Devletler aleyhine avukatlık ve diğer mahkeme ücretlerinin ödenmesi kararı verebilir.

(F) Mahkeme, ne zaman davalıdan saklanan kayıtların davalıya verilmesine ve Birleşik Devletler aleyhine avukatlık ve diğer mahkeme ücretlerinin ödenmesine karar verir ve buna ek olarak, kurum personelinin keyfi veya kaprisli davranıp davranmadığı konusunda soru işaretleri uyandıran yazılı bir görüş bildirirse, Özel Dava Vekili kısıtlamadan sorumlu memur ya da çalışana karşı disiplin soruşturması açılıp açılmamasına karar vermek üzere gereken işlemi derhal başlatmakla yükümlüdür. Özel Dava Vekili soruşturmadan ve sunulan kanıtların incelenmesinden sonra, bulgularını ve önerilerini ilgili kurumun idari yetkilisine sunmakla yükümlüdür. İdari otorite, Özel Dava Vekilinin önerdiği düzeltici fiili yerine getirmekle yükümlüdür.

(G) Mahkeme kararına uyulmaması durumunda bölge mahkemesi sorumluyu, silahlı kuvvetlerde ise memuru, mahkemeye itaatsizlikten cezalandırılabilir.

(5) Birden fazla üyesi olan her kurum, her üyenin her kurum kararında kullandığı olayların kaydını tutmak ve bunları halkın incelemesine sunmakla yükümlüdür.

(6) Her kurum, bu altkesimin (1), (2) veya (3). paragrafında belirtilen kayıtlar için yapılan bir istek konusunda

(i) İsteğin eline geçmesinden itibaren on gün içinde (cumartesi, pazar ve yasal tatil günleri hariç) bu isteği cevaplandırıp cevaplandıramayacağına karar vermek ve olumsuz karar verilmesi durumunda, bu kararın nedenleri isteği yapan kişiye kurum yöneticisine başvurma hakkı olduğunu da belirterek bildirmekle yükümlüdür; ve

(ii) böyle bir başvurunun alınmasından sonra yirmi gün içinde (cumartesi, pazar ve yasal tatil günleri hariç) karar vermekle yükümlüdür. Eğer başvuru üzerinde kayıtlar için yapılan istek tamamen ya da kısmen yerine getirilmeyecekse, kurum, istek yapan kişiye, bu altkesimin (4). paragrafına göre kararın hukuki incelemesini yapmak için koşulların neler olduğunu bildirmekle yükümlüdür.

(B) Bu altparagraflarda belirlenen olağanüstü durumlarda, altparagraf (A)'nın ya (i) ya da (ii) no'lu fıkralarında öngörülen zaman sınırları uzatılabilir. Böyle bir uzatmaya gerek duyulmasının nedenleri ve karar verilmesi beklenen tarih yazılı olarak isteği yapan kişiye bildirilir. Böyle bir uzatma on iş gününü aşamaz. Bu altparagrafta kullanıldığı şekliyle 'olağanüstü durumlar' -sadece belirli bir isteğin uygun işlem görmesi için- şunlardır:

(i) istenen kayıtların taşra ofislerinden veya isteğin işlem gördüğü ofisten ayrı diğer kuruluşlardan araştırılması ve toplanması gereği;

(ii) tek bir istekte talep edilen büyük hacimde ve farklı kayıtların aranması, toplanması ve uygun bir biçimde incelenmesi gereği;

(iii) ya da isteğin karara bağlanmasında önemli ölçüde çıkarı olan bir başka kurumla veya kurumun konuyla önemli ölçüde ilgilenen iki veya daha fazla altbirimi arasında hızla yürütülecek danışma gereği için

anlamına gelmektedir.

(C) Bu altkesimin (1), (2) veya (3). paragraflarına göre istek yapan bir kimse, kurum bu paragraftaki uygulanabilir zaman koşullarına uymazsa, bu istekle ilgili tüm idari çareleri tüketmiş sayılır. Eğer Hükümet olağanüstü hallerin mevcut olduğunu ve kurumun, isteği yanıtlamak için gereken dikkati sarfettiğini kanıtlayabilirse, mahkeme, kararı geciktirip kuruma kayıtların incelenmesinin tamamlanması için ek süre verebilir. Kurum, kayıtlar için yapılan bir isteği yerine getirmeye karar verdiğinde, isteği yapan kişilere bu kayıtları derhal sağlamalıdır. Kayıtlar için yapılan bu isteğin bu altkesime göre reddedilmesi durumunda, bildirimde isteği reddeden sorumlu kimselerin adları, pozisyonları ve unvanları belirtilmelidir.

(b) Bu yasa aşağıdaki konulara uygulanamaz:

(1)(A) bir İdari Emirle (Executive Order) belirlenmiş ölçütlere göre özel olarak izin verilmiş ulusal savunma veya dış politika çıkarları açısından gizli tutulması gereken hususlar; ve (B) böyle bir İdari Emre göre uygun bir şekilde sınıflandırılmış konular;

(2) bir kurum tamamen dahili personel kuralları ve uygulamaları ile ilgili konular;

(3) (552b no'lu yasa hariç) açıklamadan (disclosure) yönetmelikle muaf tutulan konular (böyle bir yönetmelik (A) kamuoyunda konuyla ilgili herhangi bir takdir hakkına yer vermeyecek şekilde kamuoyundan gizlemeli veya (B) gizlilik için özel ölçütler belirlemeli veya gizli tutulacak belli türdeki konulara gönderme yapmalıdır);

(4) bir kimseden elde edilen ticari sırlar ve ticari veya mali bilgi, imtiyazlı veya gizli bilgiler;

(5) yasa gereği mahkemeye sunulan kurum dışındaki üçüncü kişilere açıklanmayan kurumiçi veya kurumlararası memorandum veya mektuplar;

(6) açık şekilde haksız yere kişilik haklarını ihlal edebilecek personel kayıtları ve tıbbi kayıtlar ve benzeri dosyalar;

(7) yasaları uygulamak amacıyla toplanan bilgi ve kayıtlar. Ancak yasaları uygulama amacıyla toplanan kayıtların uygulama işlemleriyle sadece kısmen (A) makul surette çelişmesi beklenebilirse, (B) bir kimsenin adil yargılanma ve tarafsız karar verme haklarından yoksun kalmasına yol açacaksa, (C) haksız yere kişilik haklarını oldukça ihlal etmesi beklenebilirse, (D) gizli bir kaynağın kimliğinin açıklanması makul ölçüde beklenebilirse -buna gizlilik temeline dayalı olarak bilgiyi sağlamış olan Eyalet, yerel veya yabancı kurum veya otorite, cezai bir soruşturma sırasında kanun koyucu otorite veya yasal bir ulusal güvenlik istihbarat soruşturması yapan bir kurum tarafından derlenen kayıt veya bilgi veya gizli bir kaynak tarafından verilen bilgi dahildir (E) yasaları uygulamak için yapılan soruşturmaların veya davaların teknik ve prosedürlerini açığa çıkaran veya böyle bir ifşaatın yasanın atlatılması şeklini taşıması makul ölçüde beklenebilirse, (F) herhangi bir kimsenin yaşamını ya da fiziksel güvenliğini tehlikeye düşürmesi makul surette beklenebilirse (bu yasa uygulanamaz);

(8) mali kuruluşları düzenlemek ve denetlemekle sorumlu bir kurumun kullanımı için ya da bu kurum adına hazırlanmış inceleme, işletme ve durum raporlarında yer alan ya da bunlara ilgili konular;

(9) haritaları da içeren petrol kuyularıyla ilgili jeolojik ve jeofizik bilgi

ve veriler. Bu kaydın makul ölçüde bölünebilir herhangi bir kısmı bu altkesim altında muaf tutulan kısımların silinmesinden sonra isteyen kimseye verilmelidir.

(c)(1) Ne zaman (b)(7)(A)'da tanımlanan kayıtlara erişim için bir istek yapılsa ve-

(A) soruşturma ya da işlem cezai hukukun olası bir ihlaliyle ilgiliyse; ve

(B)(i) hakkında soruşturma yapılan kimse bundan haberdar değilse ve (ii) kayıtların varlığını açıklamamanın yasaları uygulamak için yapılan işlemlerle makul surette çelişebileceğini gösteren neden varsa, kurum, sadece bu durum devam ettiği sürece, kayıtlara bu yasanın gereklerine tabi değil işlemi yapabilir.

(2) Ne zaman yasa uygulayıcı kurum tarafından ajanın adı veya kişisel tanımlayıcısı altında tutulan ajan kayıtları üçüncü bir parti tarafından ajanın adına veya kişisel tanımlayıcısına göre istenirse, kurum, ajanın statüsü ajan olarak resmi bir biçimde onaylanmadıkça, kayıtlara bu yasanın gereklerine tabi değil işlemi yapabilir.

(3) Ne zaman Federal Polis Örgütü (FBI), yabancı istihbarat ya da karşı istihbarat veya uluslararası terorizm hakkında tutulan ve varlığı altkesim (b)(1)'e göre gizli olan kayıtlara erişim için bir istek yapılırsa, Örgüt, kayıtların varlığı gizli bilgi olarak kaldığı müddetçe, bu kayıtlara yasanın gereklerine tabi değil işlemi yapabilir.

(d) Bu yasa, bu yasada özel olarak belirtilenler dışında, bilginin gizli tutulması veya halkın bu kayıtlara erişiminin sınırlandırılması yetkisini vermez. Bu yasa, bilginin Temsilciler Meclisinden gizlenmesi yetkisini vermez.

(e) Her takvim yılında 1 Mart tarihine kadar her kurum Temsilciler Meclisi Başkanına ve Seneto Başkanına, Kongrenin uygun komitelerine sunulmak üzere, bir önceki takvim yılını kapsayan bir rapor sunmak zorundadır. Bu rapor şunları içermelidir:

(1) Altkesim (a)'ya göre kayıtlara erişim için kuruma yapılan fakat kurumun bu isteğe uymadığı kararların sayısı -uymama nedenleriyle birlikte-

(2) Altkesim (a)(6)'ya göre yapılan başvuruların sayısı, bu başvuruların sonucu ve bilginin açıklanmaması ile sonuçlanan her başvurunun böyle sonuçlanmasının nedeni;

(3) Bu yasaya göre kayıtlar için yapılan isteklerin cevaplandırılmasından sorumlu olan kimselerin adları, unvan ve pozisyonları ve her birinin kaç defa böyle bir karara katıldığı;

(4) Altkesim (a)(4)(F)'ye göre yürütülmüş bir işlemin sonucu -kayıtlara erişimin sınırlandırılmasından sorumlu olan memur veya çalışana verilen disiplin cezası raporunu veya neden disiplin cezası verildiğini de içerir;

(5) Kurumun bu yasayla ilgili olarak koyduğu her kuralın bir kopyası;

(6) Ücret tarifesinin bir kopyası ve bu yasaya göre sağlanan kayıtlar için toplanan ücretlerin toplam tutarı; ve

(7) bu yasayı tamamen uygulamak için harcanan çabaları gösteren diğer bilgiler. Başsavcı (Attorney General) her takvim yılında 1 Mart tarihine kadar bir yıllık rapor sunmakla yükümlüdür. Bu rapor, bir önceki takvim yılında bu yasaya göre vuku bulan davaların sayısını, muaf tutulan her davayı, böyle bir davanın sonucu ve altkesim (a)(4)(E), (F) ve (G)'ye göre belirlenen diğer ücret ve cezaların listesini içerir. Bu rapor, kurumların bu yasaya uymasını sağlamak için Adalet Bakanlığının harcadığı çabaların bir açıklamasını da içermelidir.

(f) Bu yasa amaçları açısından "kurum" 551(b) no'lu yasada tanımlandığı şekilde herhangi bir karar ve yönetim (executive) departmanını, hükümet şirketini, hükümetçe denetlenen şirket veya hükümetin karar ve yönetim binasındaki diğer bir kuruluşu (Başkanın Karar ve Yönetim Bürosu dahil) veya herhangi bir bağımsız yasa ve yönetmelik düzenleyen kurumu içerir.

Çeviren: Yaşar Tonta

Elektronik Bilgiye, Hizmetlere ve Bilgi Ağlarına Erişim: Kütüphane Hakları Bildirisinin Bir Yorumu*

Dünya, bir elektronik iletişim devriminin tam ortasındadır. Amerikan kütüphaneciliği, mesleki, ahlâki ve tarihsel mirasına dayalı olarak, bu devrimden kaynaklanan geniş açılı enformasyon sorunlarına yönelik tavrını koymaktadır. Özellikle, kütüphaneciler entellektüel özgürlüğe güçlü ahlaki temel ve bireyin haklarının korunmasına olan bağlılıkları açısından yaklaşmaktadırlar.

İfade özgürlüğü, vazgeçilemez bir insan hakkı ve kendini yönetimin temelidir. İfade özgürlüğü konuşma özgürlüğünü ve bilgi edinme hakkını kapsar. Bu haklar yetişkinler kadar küçükleri de içerir. Kütüphane ve kütüphanecilerin varlık nedeni, düşüncenin kaydedildiği format ve teknoloji ne olursa olsun; seçerek, üreterek, erişim sağlayarak, tanımlayarak, organize ederek ve kullanımlarını öğretmeyi sağlayarak, bu hakların kullamını kolaylaştırmaktır.

Amerikan Kütüphaneciler Derneği (ALA) kütüphaneciliğin bu temel ilkelerini kendi ETİK YASASI'nda (Code of Ethics), Kütüphane Hakları Bildirisi'nde ve onun yorumunda *dile getirmiştir*. Bu ilkeler, kütüphane elektronik bilgilere, hizmetlere ve ağlara erişim sağladığı durumlarda ortaya çıkan entellektüel özgürlükle ilgili konularda, profesyonel kütüphanecilere ve kütüphane yönetim organlarına rehberlik ederler.

Hâlâ gelişmekte olan bilgisayar ortamındaki bilginin üretimi, dağıtımı ve erişiminden kaynaklanan sorunlara yerleşik politika, anayasal ilkeler ve ALA politikaları açısından yaklaşılmalıdır ki kütüphaneciliğin temel ve geleneksel ilkeleri görmezlikten gelinmesin.

Elektronik bilgi, çeşitli kişilerin, hükümetlerin ve özel kuruluşların kendini denetleme ve kanalize etme çabalarına karşın, sınırlar ve engeller ötesine serbestçe akar. Bununla birlikte pek çok insan teknoloji, alt-yapı, sosyo-ekonomik statüleri gibi nedenlerle elektronik bilgiye erişememektedirler.

Elektronik bilgiye erişimin nasıl olacağı kararlaştırılırken her kütüphaneye kendi görevini, amaçlarını, hedeflerini, ortaklık anlaşmalarını ve hizmet verdiği insanların gereksinimlerini dikkate almalıdır.

Kullanıcıların Hakları

Elektronik kaynak ve hizmetlerle ilgili tüm kütüphane sistemi ve bilgi ağı

* Amerikan Kütüphane Derneği (ALA)'nden izin alınarak çevrilmiş ve yayınlanmaktadır. © American Library Association.

politikaları, yöntemleri ve kuralları kullanıcı haklarının potansiyel ihlalinin önleyecek biçimde olmalıdır.

Kullanıcıya yönelik politikalar, *Guidelines for the Development and Implementation of Policies, Regulations and Procedures Affecting Access to Library Materials, Services and Facilities* (Kütüphane Materyaline, Hizmetlerine ve Kolaylıklarına Erişimi Etkileyen Politika, Düzenleme ve Prosedürleri Geliştirme ve Kurma Kılavuzu) başta olmak üzere ALA tarafından belirlenen politika bu kılavuzlara göre saptanmalıdır.

Kullanıcıların anayasal garanti altındaki konuşmaya erişme veya ifade etme hakkı sınırlanmamalı ve yadsınmamalıdır. Haber verme ve temyiz yolları da dahil, ama bunlarla sınırlı olmayıp, kullanıcının erişimi gerekli süreç işlemeyen değiştirilmemelidir.

Elektronik sistemler belirli mülkiyet hakları ve güvenlik gereksinimi içerebilirler. Ancak, bunlar kullanıcıların bilgiye erişimini engellemek için yanıltıcı rol oynayamamalıdır. Kütüphaneler, kütüphaneciler, sistem yöneticileri, firmalar, bilgi ağı hizmeti sunan kuruluşlar ve diğerleri kullanıcılara karşı gereksiz müdahale ve mantıksal sınırlamada bulunmamalıdır. Kütüphanelerin kullanıcıları adına gerçekleştirdikleri kontratlar, anlaşmalar ve lisanslar bu hakkı ihlâl etmemelidir. Kullanıcılar, ayrıca, kütüphanenin sağladığı donanım ve yazılımın işletilmesi için gerekli bilgi, eğitim ve yardım isteme hakkına sahiptirler.

Kullanıcılar hem mahremiyet (confidentiality) hem de özel yaşamın gizliliği (privacy) haklarına sahiptirler. Kütüphane politika, prosedür ve uygulamalarıyla bu hakları desteklemelidir. Ancak, güvenliği sağlamanın teknik açıdan güç olduğu ve elektronik işlem ve dizinlerin kamuya maledildiği ölçüde güvenli olacakları kullanıcılara öğütlenmelidir.

Azınlıktaki kullanıcıların hakları hiç bir şekilde kısıtlanmamalıdır. (Bkz. Küçüklerin Kütüphaneye Serbestçe Erişimi: Kütüphane Hakları Bildirgesinin Bir Yorumu; Okul Kütüphanesi Medya Programında Kaynaklara ve Hizmetlere Erişim; ve Çocuk ve Gençlerin Videokaset ve Diğer Basılı olmayan Materyallere Erişimi).

Erişim Eşitliği

Kütüphane tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak sağlanan elektronik bilgi ve bilgi ağı hizmetlerine bütün kütüphane kullanıcılarınca eşit, hızlı ve hakkaniyete uygun olarak erişilmelidir. Amerikan Kütüphaneciler Derneği'nin politikası, temel desteklerini kamu fonlarından (50.3; 53.1.14; 60.1; 61.1) alan bütün kütüphane ve bilgi merkezlerinin sağladığı bilgi hizmeti için ücret ödenmesine karşıdır. BİLGİYE ERİŞİMDE EKONOMİK ENGELER: KÜTÜPHANE HAKLARI BİLDİRGESİNİN BİR YORUMU ile, KÜ-

TÜPHANE MATERYALİNE, HİZMETLERİNE VE OLANAKLARINA ERİŞİMİ ETKİLEYEN PROSEDÜR VE DÜZENLEMELER, POLİTİKA VE UYGULAMALARIN GELİŞTİRİLMESİ İÇİN REHBER ışığında elektronik kaynaklara erişim konusunda politikalar geliştirmek, bütün kütüphanelerin amacı olmalıdır.

Bilgi Kaynakları ve Erişim

Evrensel bilgiye, hizmetlere ve ağlara bağlantı sağlama, bir kütüphane koleksiyonu için materyal seçme ve satın almayla aynı şey değildir. Elektronik bilginin doğruluğunu belirlemede özel sorunlar ortaya çıkabilir. Elektronik olarak erişilen bazı bilgiler bir kütüphanenin seçim veya koleksiyon geliştirme politikasına uygun düşmeyebilir. Bu yüzden neyin uygun olacağını belirlemek her kullanıcının kendisine bırakılmalıdır. Çocuklarının elektronik kaynakları kullanmasından kaygı duyan ana-babalar ve yasal koruyucuları kendi çocuklarına rehberlik etmelidirler.

Kütüphaneler ve kütüphaneciler [elektronik kaynakların] sözde tartışmalı içeriği ya da kütüphanecilerin kişisel inanç veya çatışma korkusundan dolayı elektronik kaynaklardaki bilgilere erişimi yasaklamamalı veya sınırlamamalıdır. Elektronik olarak erişilen ya da yararlanılan bilgi, bir mahkeme tarafından uygun kanuna göre aksi kararlaştırılmadıkça, anayasal olarak koruma altına alınmış sayılmalıdır.

Kendi görev ve amaçları doğrultusunda hareket eden kütüphaneler, kullanıcı yaşını ve materyalin içeriğini dikkate almaksızın, her kullanıcının ilgi ve gereksinimlerini karşılayan tüm konulardaki bilgiye erişimi desteklemelidirler. Kütüphaneler ve kütüphaneciler önemsiz ve değersiz olarak algılanan bilgilere erişimi sınırlamamalıdır. Kütüphaneler ve kütüphaneciler değersiz olduğu yönünde söylentiler bulunan bilgilere erişimi yadsımamalıdır.

Bilgi kaybını önlemek ve kültürel kayıtların muhafazası için, kütüphaneler kendi seçim ve koleksiyon geliştirme politikalarını, elektronik olarak sağlanan bilginin de korunmasını sağlayacak şekilde geliştirebilirler.

Elektronik kaynaklar, kullanıcılara, elde edebildikleri bilginin düzeyini artırmada önceden görülmedik ölçüde fırsatlar sağlamıştır. Kütüphaneler ve kütüphaneciler her türlü görüşü sunan bilgiye erişimi sağlamalıdır. Erişimi sağlama, destekleme ya da yan tutma anlamı taşımaz. Elektronik kaynaklarla ilgili bu ilkeler, kütüphanecilerin kütüphanelerdeki daha geleneksel bilgi kaynaklarına yönelik ilkelerinden daha farklı değildir (Bkz. Koleksiyon Geliştirmede Çeşitlilik: Kütüphane Hakları Bildirgesinin Yorumu).

(ALA Konseyi tarafından 24 Ocak 1996'da kabul edilmiştir.)

Çeviren: Ahmet Çelik

